

В. Степанков, В. Дубінський

НОВІТНЯ ІСТОРІЯ КРАЇН АЗІЇ ТА АФРИКИ

Навчально-методичний посібник
з організації самостійної роботи
для студентів історичного факультету

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

В. Степанков, В. Дубінський

НОВІТНЯ ІСТОРІЯ КРАЇН АЗІЇ ТА АФРИКИ

*Навчально-методичний посібник
з організації самостійної роботи
для студентів історичного факультету*

Кам'янець-Подільський
2022

УДК 94 (5+6) «15-19»
ББК 63.3 (5)
С 79

Рецензенти:

С. Копилов, доктор історичних наук, професор, професор кафедри всесвітньої історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

О. Кравчук – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри всесвітньої історії Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

І. Піддубний – доктор історичних наук, доцент, доцент кафедри всесвітньої історії Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Степанков В., Дубінський В.

С 79 Новітня історія країн Азії та Африки: Навчально-методичний посібник з організації самостійної роботи для студентів історичного факультету. Вид. 3, випр. і доп. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2022. 108 с.

Навчально-методичний посібник призначений для студентів історичних факультетів ЗВО. Він містить плани семінарських занять, джерела до них, методичні поради студентам у підготовці до занять, питання для самоконтролю, списки рекомендованих джерел і літератури. В ньому також подані теми презентацій і методичні поради до їх виконання, програма до екзамену й рекомендації щодо підготовки до нього, термінологічний словник, біографічний показник і хронологічна таблиця.

УДК 94 (5+6) «15-19»
ББК 63.3 (5)

*Рекомендовано до друку рішенням вченої ради
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка,
протокол № 11 від 29 листопада 2022 р.*

© В. Степанков, В. Дубінський

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Методичні поради для підготовки семінарських занять.....	7
Плани семінарських занять, джерела й наукова література до них, методичні поради.....	9
Методичні поради для оформлення мультимедійних презентацій та їх тематика.....	51
Програма до екзамену й рекомендації щодо підготовки до нього.....	56
Біографічний показчик.....	61
Термінологічний словник.....	88
Хронологічна таблиця.....	103

ВСТУП

Курс «Новітньої історії країн Азії та Африки» є логічним продовженням курсу «Нової історії країн Азії та Африки». Його хронологічні межі охоплюють період із 1918 р. (часу завершення Першої світової війни) до сьогодення (20-ті рр. XXI ст.). Укладачі програми здійснили спробу щодо об'єктивного висвітлення як історичного розвитку окремих народів, націй і країн, так і процесів, явищ і подій, які відбувалися в цих регіонах упродовж визначеного часу. Відмовившись від формаційного підходу, який довів неспроможність бути універсальним методом пізнання розвитку світових цивілізацій, укладачі не пішли на його механічну заміну цивілізаційним чи іншим методом пізнання. Вважали за доцільне вдатися до використання складників різноманітних підходів: культурологічного, цивілізаційного, стадіально-формаційного й інших.

Програма ґрунтується на застосуванні історичного, проблемно-хронологічного, історико-генетичного, порівняльно-історичного, історико-реконструктивного, синхронного, історико-типологічного й інших методів історичних досліджень.

Мета курсу полягає в засвоєнні студентами закономірностей та особливостей розвитку націй, суспільств, держав, національних і регіональних культур Азії та Африки як складників розвитку світових цивілізацій.

Предметом «Новітньої історії країн Азії та Африки» є вивчення соціально-політичного, економічного, конфесійного й культурного розвитку народів, націй, держав і країн Азії та Африки, а також складних процесів, подій і явищ всесвітньої історії, що мали чи мають важливий вплив на розвиток обох материків / Другої світової війни, «холодної» війни, розвалу колоніальних імперій, глобалізації, діяльності ТНК, тероризму й тощо.

Основні завдання у формуванні професійних компетентностей:

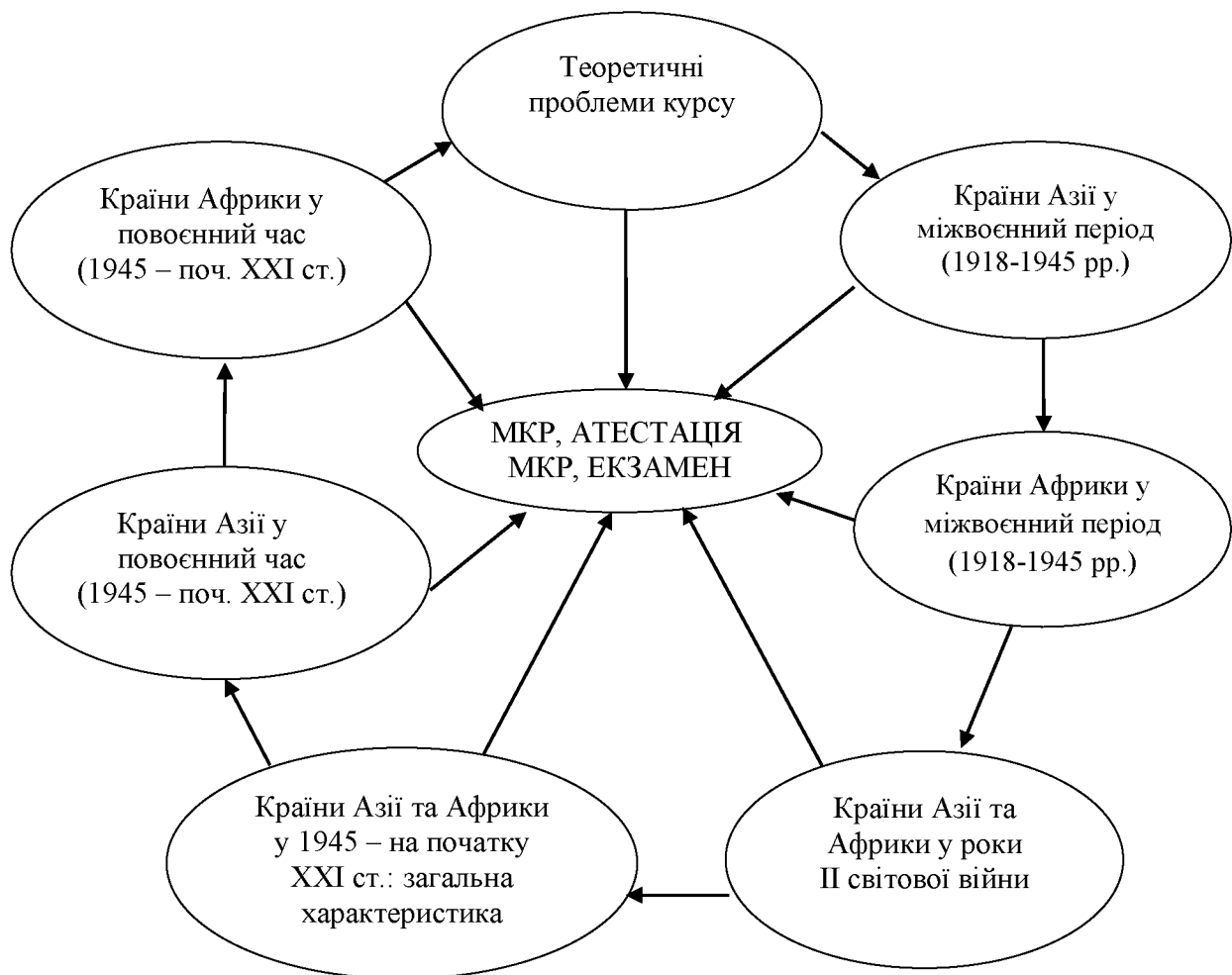
- з'ясувати закономірності й особливості зародження й розвитку капіталістичних відносин, формування сучасної моделі ринкової економіки, процесу впровадження світових досягнень організації й технології виробництва, науково-технічного прогресу в економічне життя обох материків;
- висвітлити зміни в соціальній структурі азійських та африканських суспільств, становлення в ній нових еліт;
- проаналізувати зміст і форми національно-визвольної боротьби, визначити її роль у розвалі колоніальної системи;
- дослідити становлення незалежних держав, проблеми їх економічного, політичного й соціального розвитку в останній третині XX – 20-ті рр. XXI ст.;
- визначити роль і місце традиційних соціально-політичних структур у житті азійсько-африканських суспільств;
- розкрити процес становлення комуністичних авторитарних і тоталітарних режимів та причини їхнього краху;
- висвітлити сутність реформ у посткомуністичних країнах;
- дослідити роль ісламу й інших релігій у політичному й культурному житті суспільств Азії та Африки;
- визначити роль націоналізму у процесі становлення національних держав;

- з'ясувати вплив процесів глобалізації на розвиток країн Азії та Африки;
- удосконалювати уміння студентів працювати з джерелами;
- сприяти опануванню здобувачами освіти хронології та основних наукових понять;
- систематизувати навички студентів працювати з історичною картою.

Курс «Новітня історія країн Азії та Африки» посідає важливе місце в системі гуманітарних наук, бо сприяє визначенню рушійних сил і напрямів розвитку людських цивілізацій, місця в них ролі особи, характеру взаємин із природним середовищем, характеристиці глобальних проблем, з якими вже зіткнулося і ще зіткнеться людство. Курс перебуває у взаємозв'язку з іншими історичними дисциплінами та суспільними науками. Важливе місце серед них посідає «Новітня історія країн Європи та Америки», котра дозволяє глибше розкрити процес утвердження комуністичного тоталітаризму на Сході, з'ясувати вплив Другої світової та «холодної» воєн на розвиток народів, націй і країн Азії та Африки, побачити спільне й відмінне у розвитку цивілізацій Азії та Африки, Європи та Америки. «Історія України» допомагає розкрити характер взаємин незалежної України з країнами азійського та африканського материків. Культурологія окреслює чинні зв'язки побуту й культури з морально-етичними системами релігій, вплив традиційних архетипів азійської й африканської культури на розвиток сучасних політичних структур. Творчий доробок політології й соціології збагачує уявлення істориків про цивілізаційну специфіку політичних систем й політичну культуру азійських та африканських суспільств, боротьбу в них авторитарних і демократичних тенденцій, особливості соціальної структури й функціонування еліти, природу міжетнічних і міжнаціональних конфліктів тощо. Економічні дисципліни відіграють важливу роль у з'ясуванні причин «економічного» дива Японії, Республіки Корея й інших азійських держав, механізму реформування економіки в посткомуністичних країнах Азії та африканських країн, які в 60-80-х рр. прямували шляхом соціалістичної орієнтації, характеру економічних взаємин азійських та африканських держав із розвинутими державами Європи й Америки. Не можна ігнорувати роль досліджень у сферах літературознавства, соціальної психології тощо.

Важливе місце у вивченні курсу посідає самостійна робота студентів. Вона передбачає опрацювання джерел і наукової літератури, вивчення понятійного апарату й хронології, опанування навичок роботи з історичною картою, підготовки презентацій із визначеної тематики.

Передбачено застосування різних форм поточного контролю: опитування на семінарах, контрольних робіт і співбесід, написання рефератів. Атестація проводиться в кінці 7 семестру, екзамен – 8 семестру.

Вивчивши курс «Новітня історія країн Азії і Африки», студент має опанувати:

- головні закономірності й особливості політичного і соціально-економічного розвитку азійських та африканських суспільств;
- основні події історії країн, вивчення яких передбачено навчальною програмою;
- зміст і форми національно-визвольних змагань народів, націй і країн Азії та Африки та їх ідеологію;
- процес становлення незалежних держав; проблеми їх розвитку;
- сутність і трагічні наслідки «комуністичного експерименту»;
- зміст реформ у посткомуністичних державах;
- роль релігій і традиціоналістських структур у розвитку суспільств;
- вплив процесів глобалізації на розвиток країн Сходу;
- основні віхи життя й діяльності найвизначніших історичних постатей;
- хронологію;
- фаховий понятійний апарат;
- теми, що вивчаються у шкільному курсі «всесвітньої історії».

Серед сформованих компетентностей особливе місце посідають такі:

- аналіз соціально-політичних й економічних процесів, які відбувалися в Азії та Африці в період новітньої історії, зіставляти їх з подібними процесами в Європі й Америці;
- вільне володіння набутими знаннями; формулювання думок, здатність робити висновки, вести дискусії, аргументувати власні судження;

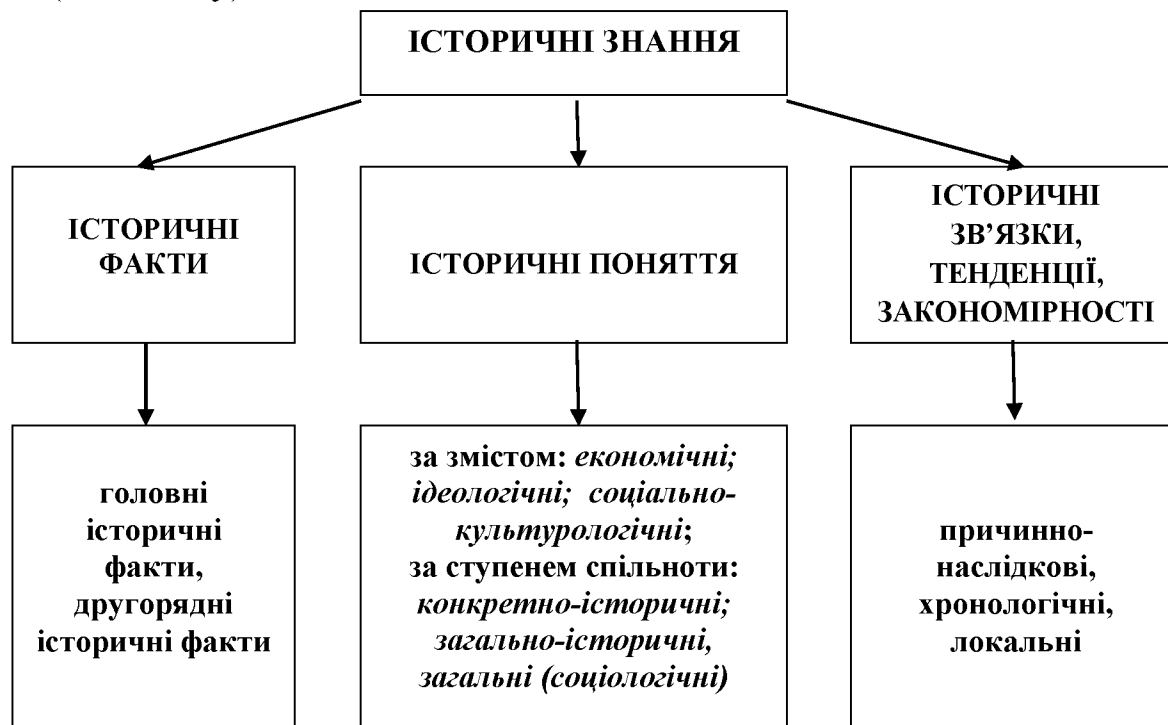
- робота з джерелами;
- розроблення уроків, тематика яких передбачена шкільною програмою «Всесвітньої історії»;
- володіння історичною картою, готовність працювати з контурними картами;
- використання набутих знань у виховній роботі.

Методичні поради для підготовки семінарських занять

За останні роки зроблено значний внесок у вивчення новітньої історії країн Азії та Африки. З'явилися монографії, підручники, навчальні посібники, наукові статті в часописах, методичні розробки. У цій літературі студент знайде не тільки багато нового для себе, але й часто протилежні тлумачення одних і тих же подій, фактів, вчинків історичних діячів тощо.

За таких обставин, опанування історії країн Азії та Африки є справою досить складною. У зв'язку з чим помітно зростає роль уміння правильно організувати свою самостійну роботу. Висловимо з цього приводу кілька порад. Насамперед потрібно уважно прочитати план семінарського заняття, знайти необхідні для вивчення джерела та наукову літературу.

Під час самопідготовки слід законспектувати найважливіші теоретичні положення, аргументи, що наводяться, факти й події. Доцільно на широких полях аркуша занотовувати дати, записувати прізвища, виділяти додаткову інформацію, термінологічні пояснення. Водночас не варто забувати про складники історичних знань (див. схему).

Записи потрібно виконувати чітко й розбірливо. Водночас допускається скорочення слів, виділення найважливіших положень.

Корисно скласти розгорнутий план або зробити тези майбутнього виступу, а також бути готовим до можливої дискусії.

Пам'ятка щодо складання конспекту.

1. Уважно прочитайте текст. Відзначте незрозумілі місця, незнайомі примітки й поняття, нові для Вас імена й дати.

2. Випишіть на полях зошита значення відмічених слів. Наведіть довідку про особи, імена яких Вам невідомі, а також події, які згадуються у тексті.

Характеристика (оцінка) історичної особи.

- *Установіть час, місце та історичні умови, у яких діяла особа.*
- *Сім'я й соціально-психологічні умови формування особистості діяча. Темперамент і риси характеру. Моральна шкала цінностей.*
- *Суспільно-політичні (естетичні, наукові) погляди. Конфесійна належність і рівень релігійності.*
- *Основні етапи діяльності (творчості).*
- *З'ясуйте мету її діяльності (творчості) та зацікавлення якої соціальної групи (груп) вона виражала. Зіставте її із засобами їх досягнення. Зробіть висновок.*
- *Результати діяльності (творчості) особи та їх оцінка.*
- *Ваше ставлення до неї.*

3. Під час першого читання тексту складіть простий план – послідовний перелік основних думок автора. Під час повторного читання відзначте, яким чином автор аргументує основні історичні положення своєї роботи.

4. Заключний етап конспектування складається з перечитування відзначених місць та їх короткого послідовного запису.

5. Під час конспектування необхідно прагнути висловити думку автора своїми словами – це допомагає більш усвідомленому засвоєнню тексту.

6. Під час конспектування важливо вчитися добирати цитати. Необхідно враховувати, наскільки яскраво, оригінально, стисло викладена думка. Цитувати слід ті положення роботи, на які можливе покликання як на авторитетний виклад погляду, судження з того чи того питання.

Потрібно продемонструвати не лише знання конкретних питань того чи того семінарського заняття й історичної карти, але й показати свою загальну ерудицію, обізнаність із сучасними здобутками історіографії, чинними проблемами та вміння працювати з джерелами. Виступ розпочинайте зі вступу. Далі розкрийте зміст питання, зробіть висновки й узагальнення, з'ясуйте, де це необхідно, уроки історичної події й висловіть власну думку.

Відповідь повинна бути чіткою, логічною, аргументованою.

Практикується рецензування виступу студента своїми колегами, що також оцінюється.

Якщо у вас виникнуть будь-які питання під час вивчення курсу «Новітня історія країн Азії та Африки», звертайтеся за консультацією до викладачів цього предмета, котрі працюють на кафедрі всесвітньої історії.

Сподіваємось, що наші поради стануть Вам у нагоді.

ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ, ДЖЕРЕЛА Й НАУКОВА ЛІТЕРАТУРА ДО НИХ, МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ

Тема 1.

БОРОТЬБА АФГАНСЬКОГО НАРОДУ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ. РЕФОРМИ АММАНУЛЛИ-ХАНА ТА ПРИЧИНИ ЇХ НЕВДАЧІ (1918-1929 РР.)

ПЛАН:

1. Внутрішньо-політичне і міжнародне становище Афганістану на рубежі нової і новітньої історії. Прихід до влади Аманулли-хана.
2. Боротьба Афганістану з агресією Англії. Равалпіндський договір.
3. Реформи уряду Амманулли-хана.
4. Повстання 1928 р. Падіння уряду молодоафганців.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

ДЖЕРЕЛА:

Хрестоматия по новейшей истории. М., 1961. Т. I. С. 804-806.

МОНОГРАФІЇ, СТАТТІ, ПОСІБНИКИ Й ПІДРУЧНИКИ:

- Аптекарь П. Специальные операции Красной Армии в Афганистане в 20-е годы. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.rkka.ru/oper/afg/afg.htm#s2>
- Афганистан: борьба и созидание. М., 1984.
- Афганистан: экономика, политика, история. М., 1984.
- Бойко В. С. Внешнеполитический курс Аманулла-хана в Афганистане в начале 1920-х годов: среднеазиатское направление // Востокovedные исследования на Алтае. Сборник научных статей. Барнаул, 2004. Вып. 4.
- Гелинсен В. М. Повстанческое движение в Средней Азии и советско-афганские отношения в 1920-е – начале 1930-х годов // Восток. 2002. № 2.
- Гордон-Полонская Л. Р. Война Афганистана за независимость и участие в ней пограничных пуштунских племен (1924-1929) // Независимый Афганистан. М., 1980.
- Давлятов М. Афганский историк о политике Англии в Афганистане в первой трети XX в. // Народы Азии и Африки. 1986. № 3.
- История Афганистана. М., 1982.
- Козицький А. М. Новітня історія країн Азії та Африки. Львів, 2005.
- Коргун В. Г. Афганистан в 20-30-е годы XX в. Страницы политической истории. М., 1979.
- Кошкин А. А. Первая мировая война и Восток // Новая и новейшая история. 1998. № 5.
- Ланда Р. Г. Мусульманский мир и Первая мировая война // Восток. 2004. № 1.
- Новейшая история стран Азии и Африки. XX век. 1900-1945 / Под ред. А.М. Родригеса. М., 2001. Ч. 1.
- Панин С. Б. «Советская угроза» Британской Индии : афганський плацдарм (1920-е годы). Восток. 2001. № 6.
- Сергійчук І. М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918-кінець XX ст.). Суми, 2002.
- Симонов К. В. Германский прорыв в Афганистан: из истории военно-дипломатического противоборства Великих держав в начале Первой мировой войны // Восток. 2014. № 4.
- Теплинский Л. Б. История советско-афганских отношений 1919-1987. М., 1988.
- Трошин Ю. А. История стран Азии и Африки в новейшее время (1918-2000). М., 2004.

- Умнов А. Ю. Социально-политический кризис в Афганистане конца 20-х годов. Его причины и характер // Страны Среднего Востока: история, экономика, культура. М., 1980.
- Умнов А. Ю. История, опрокинутая в настоящее // Азия и Африка сегодня. 1999. № 3.
- Халфин Н. А. Афганистан завоевывает независимость // Вопросы истории. 1980. № 6.
- Халфин Н. А. Заря свободы над Кабулом. М., 1985.
- Шумов С. А., Андреев А. Р. История Афганистана. М., 2002.
- Adamec L. W. Afghanistan 1900–1923. A Diplomatic History. Berkeley, 1967.
- How did Nadir accede the throne? [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://afghana.com/SocietyAndCulture/amanula.htm>
- MacMunn G. Afghanistan from Darius to Amanullah. L.: Sang-e-Meel Publications, 2002.
- Nawid K. Senzil Religious Response to Social Change in Afghanistan, 1919-29: King AmanAllah and the Afghan Ulama. L.: Mazda Pub, 2000.
- Poullada L. B. Reform and Rebellion in Afghanistan. 1919–1929. Ithaca: Cornell University Press, 1973.
- Waseem Raja M. Modernization, Regression and Resistance: Amir Amanullah Khan's Afghanistan. L.: LAP LAMBERT Academic Publishing, 2011.

При вивченні теми **«Боротьба афганського народу за незалежність. Реформи Аманулли-хана та причини їх невдачі (1918-1929 рр.)»** слід охарактеризувати становище країни на рубежі нової і новітньої історії. При цьому важливо визначити основні особливості її внутрішнього політичного становища та роль на міжнародній арені. Охарактеризуйте боротьбу країн Антанти та Троїстого союзу за вплив на Афганістан напередодні та під час Першої світової війни. Аналіз внутрішнього розвитку Афганістану допоможе Вам з'ясувати причини приходу до влади Аманулли-хана.

Помітну роль на теренах Центральної Азії у цей час відіграла Англія, що прагнула посилити свій вплив у цьому регіоні. Тому зверніть увагу на висвітлення причин і ходу третьої англо-афганської війни. Вона завершилася перемир'ям, однак остаточно відносини між державами не були врегульовані Равалпіндським договором. Отже, з'ясуйте основні положення договору та його значення. Зверніть увагу на афгано-російські відносини, особливо зміст і роль договору 1921 року.

Провідне місце при розгляді даної теми займає питання реформ Аманулли-хана. Тому Вам слід визначити їхні причини, основні етапи проведення. Потрібно виділити перетворення у сфері економічних відносин, державного будівництва, культури й побуту. Порівняйте особливості реформ у різних галузях суспільного життя на першому і другому етапі, покажіть позитивні й негативні, на Вашу думку, зміни. Зверніть увагу на ставлення до них різних верств населення.

Важливе місце у історії Афганістану цього часу займає повстання 1928 року. Тому виділіть його основні причини, керівників та охарактеризуйте хід і наслідки. Зверніть увагу на існування на той час трьох окремих вогнищ повстання, визначте їх географію та рушійні сили. Висловіть міркування з приводу політики уряду молодшафганців. Визначіть місце та роль реформ Аманулли-хана в історії Афганістану, висвітліть причини їх невдач. Змалюйте історичний портрет Аманулли-хана.

При підготовці до заняття скористуйтеся картою **«Афганістан у ХХ ст.»**.

Питання й завдання для самоконтролю:

1. У чому полягали особливості внутрішнього становища Афганістану на початку ХХ ст.?
2. Покажіть приклади змагань країн Антанти та Троїстого союзу за втягнення Афганістану у світову війну.
3. Хто такий Махмуд Тарзі та яка його роль в історії Афганістану першої третини ХХ ст.?
4. Якою була етнічна (племінна) приналежність Аманулли-хана?
5. Визначіть зміст і значення Равалпіндійського договору.
6. В яких сферах суспільного життя були проведені реформи на першому етапі? Схарактеризуйте їх зміст.
7. Які перетворення на другому етапі проведення реформ, на Вашу думку, носили прогресивний характер?
8. Охарактеризуйте зміст «Великоафганської доктрини».
9. У чому, на Вашу думку, полягали причини невдач реформ Аманулли-хана? Обґрунтуйте її.
10. Визначіть три вогнища повстань проти влади Аманулли-хана станом на 1928 рік. Покажіть їх на карті.

Тема 2. АРАБСЬКІ КРАЇНИ АЗІЇ У 1918-1945 РР.

ПЛАН:

Заняття 1

1. Версальська мирна конференція та післявоєнний переділ арабських територій Османської імперії.
2. Проблема приналежності Мосулу та курдське питання в міжвоєнний період.
3. Сирія під французьким мандатом: соціально-економічний і політичний розвиток. Відокремлення території Лівану.

Заняття 2

1. Англійська окупація Іраку. Визвольна боротьба іракців й здобуття незалежності. Проведення реформ у 30-х рр. ХХ ст.
2. Утворення Саудівської Аравії. Внутрішня і зовнішня політика її уряду.
3. Опіка Англії над Палестиною. Еміграція євреїв до Палестини та її вплив на політичний розвиток регіону.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

ДЖЕРЕЛА:

Хрестоматія по новейшей истории. Т.1. С.840-851, 859-868.

МОНОГРАФІЇ, СТАТТІ, ПОСІБНИКИ Й ПІДРУЧНИКИ:

- Алитовский С.Н. Аграрные отношения и крестьянство в колониальном Ираке // Народы Азии и Африки. 1981. № 4.
- Байба О. Ваххабитский ислам и власть // Азия и Африка сегодня. 1993. №11.

- Валиахметова Г. Н. Иракская нефть в международной политике на Ближнем Востоке (1928 – 1941 годы) // Новая и новейшая история. 2009. № 5, 6.
- Васильев А.М. История Саудовской Аравии (1745 – 1973). М.: Наука, 1982.
- Васильев А. М. Личность в истории Аравии // Азия и Африка сегодня. 2012. № 11, 12.
- Дербенев А. С. Нефтяной фактор в политике США в отношении Саудовской Аравии и англо-американское нефтяное соглашение 1944 года // Новая и новейшая история. 2014. № 1.
- Джон Булл и арабские восстания [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://ljwanderer.livejournal.com/355954.html>
- Кошкин А. А. Первая мировая война и Восток // Новая и новейшая история. 1998. № 5.
- Ланда Р. Г. Ливан в годы Второй мировой войны // Восток. 2015. № 3.
- Новейшая история стран Азии и Африки. XX век. 1900 – 1945 / Под ред. А. М. Родригеса. М., 2001. Ч. I.
- Сэвэр Н. Сионистская колонизация Палестины в 1918 – 1939 гг. // Вопросы истории. 1983. № 10.
- Сергійчук І. М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – кінець ХХ ст.). Суми, 2002.
- Трошин Ю. А. История стран Азии и Африки в новейшее время (1918 – 2000). М., 2004.
- Фомин А. М. Державы Антанты и Ближний Восток в 1918 – 1923 годах // Новая и новейшая история. 2010. № 4.
- Фомин А. М. Политическая деятельность Т. Э. Лоуренса после Первой мировой войны (1918 – 1922 годы) // Новая и новейшая история. 2015. № 3.
- Фомин А.М. Сирия и Ливан в англо-французских отношениях (1918 – 1920) // Восток. 2003. № 2.
- Фомин А. М. Формирование мандатной системы на Ближнем Востоке после Первой мировой войны. 1920 – 1924 годы // Новая и новейшая история. 2014. № 1.
- Чикаидзе Ц. М. К истории проблем арабского единства (1920 – 1940-е годы) // Новая и новейшая история. 2013. № 3.
- Шевелев Д. Л. К истории заключения соглашения о разделе азиатских территорий Османской империи в 1916 г. // Восток. 2001. № 5.
- Шмидт В. Великие державы и еврейская колонизация Палестины // Новая и новейшая история. 2017. № 1.
- Яковлев А. Нефтяная река длиною в 60 лет // Азия и Африка сегодня. 1998. № 11.
- Яковлев А. Становление государственности // Азия и Африка сегодня. 1996. № 1.
- Dodge T. *Inventing Iraq: The Failure of Nation Building and a History Denied*. New York: Columbia University Press, 2005.
- Gribetz J. M. *Defining Neighbors: Religion, Race, and the Early Zionist-Arab Encounter*. Princeton: University Press, 2014.
- McHugo J. *Syria: a recent history*. L.: Saqi Books, 2014.
- Madawi al-Rasheed *A History of Saudi Arabia*. Cambridge: University Press, 2002.
- McDowall D. *A Modern History of the Kurds*. L.: I.B. Tauris, 2004.
- Nakash Y. *The Shi'is of Iraq*. Princeton: University Press, 2003.
- Porath Y. *The Emergence of the Palestinian-Arab National Movement, 1918-1929*. New York: Routledge, 2016.
- Tripp Ch. *A History of Iraq*. Cambridge: University Press, 2007.
- Wadie Jwaideh *The Kurdish national movement: its origins and development*. Syracuse: University Press, 2006.

Розгляд теми «Арабські країни Азії у 1918-1945 рр.» слід розпочинати з аналізу становища, в якому опинилися території регіону після Першої світової війни. Важливе значення у визначенні їх майбутньої долі відіграла Версальська

мирна конференція. На ній розглядалися питання, котрі стосувалися післявоєнного переділу арабських територій. Тому є доречним звернути увагу на плани та позиції країн переможців (США, Велика Британія, Франція) щодо цих територій, визначити сутність **мандатної системи** та її значення, охарактеризувати зміст основних угод, які стосувалися арабських територій колишньої Османської імперії (угода Сайкса-Піко, нота Бальфура, рішення конференції у Сан-Ремо).

Разом із самими арабськими територіями Велика Британія та Франція отримали у спадок і їх проблеми. Багатий на нафтові поклади колишній Мосульський вілайет став місцем зіткнення інтересів країн Заходу (Великобританії, Франції, США), Іраку, а згодом – Туреччини. У цьому питанні варто охарактеризувати спроби країн Заходу взяти Мосул під контроль дипломатичним шляхом, а також переговорний процес між Іраком та Туреччиною, що завершився в 1930-х рр. укладенням ряду угод. Важливо проаналізувати також роль курдського етносу в державотворчих процесах на Близькому та Середньому Сході після Великої війни, зокрема, їх розселення, характер взаємодії з місцевою владою та представниками країн-мандатаріїв, та заходи у намаганні створити власний державний осередок.

Реалізація рішень Версальської конференції знайшла своє відображення в окупації арабських територій країнами-переможцями. Показовою у цьому плані є французька окупація **Сирії**. У рамках цього питання варто визначити складові елементи політики окупаційної адміністрації, заходи по підпорядкуванню та утриманню контролю за ключовими посадами на підмандатній території (положення конституції 1926 р., виокремлення з території Сирії Лівану). З іншого боку, зазначаючи на зростаючому визвольному русі серед місцевого населення (арабське повстання 1925 р.), слід з'ясувати причини, рушійні сили повстань, їх результати та наслідки для процесу здобуття Сирією незалежності в другій половині 1930-х – першій половині 1940-х рр.

Типовою є англійська політика в **Іраку**. Вам необхідно визначити її основні цілі та основні напрямки. Присутність англійців у Іраку призвела до пожвавлення національно-визвольної боротьби. Охарактеризуйте основні причини, хід та наслідки повстання у 1920 році. Виділіть основні соціальні верстви населення, що брали у ньому участь. Зверніть увагу на позицію Англії щодо скасування мандату й отримання незалежності Іраку. З'ясуйте положення Іракської конституції 1925 року. Покажіть основні напрями перетворень, які були здійснені в країні у 30-х роках. Дайте загальну характеристику подій, що відбулися в Іраку в роки II світової війни.

Важливою подією у цей період стала поява нової держави в регіоні – **Саудівської Аравії**. Тому, насамперед, зверніть увагу на розгляд процесу об'єднання аравійських земель. З'ясуйте такі поняття – **ваххабізм, іхвани, хіджра, умма, імам**. Визначіть роль Ібн Сауда як лідера творення держави. Охарактеризуйте основні події об'єднання аравійських земель. Визначіть, коли остаточно було завершено створення Саудівської Аравії. Виділіть основні напрями внутрішньої та зовнішньої політики її уряду, схарактеризуйте їх, висловіть власну думку.

Вагоме місце в історії арабських країн Азії займали події на **Близькому Сході**. З'ясуйте зміст «ноти Бальфура» та роль Англії у регіоні. Доберіть факти,

що засвідчували опіку англійців над **Палестиною**. Охарактеризуйте процес еміграції євреїв у Палестину та її вплив на суспільно-політичний розвиток регіону. З'ясуйте причини, що породили арабо-єврейське протистояння. Висловіть власну думку. Опрацюйте зміст таких документів і пов'яжіть їх з історичними процесами у регіоні, («**Декларація Черчилля**», «**меморандум Пассфілда**», «**Біла книга**»). Зробіть висновки.

З'ясуйте становище арабських країн у період Другої світової війни.

При підготовці до заняття скористайтеся картою «**Арабські країни Азії у 1818-1945 рр.**»

Питання й завдання до самоконтролю:

1. У чому полягає сутність мандатної системи?
2. Як було розподілено арабські території Азії між країнами-переможцями після завершення Першої світової війни?
3. Які соціальні верстви іракського суспільства брали участь у національно-визвольній боротьбі в 20-30-х рр ХХ ст.?
4. Визначте основні складові політики країн-мандатаріїв на підконтрольних територіях?
5. Яку роль відігравав курдський етнос на державотворчі процеси на Близькому та Середньому Сході? Відповідь обґрунтуйте.
6. Виділіть основні події процесу об'єднання аравійських земель у складі Саудівської Аравії. Скористайтеся картою.
7. У яких галузях внутрішнього життя Саудівської Аравії було проведено реформи в 30-х р.? Визначіть їх сутність.
8. З'ясуйте значення ваххабізму при створенні Саудівської Аравії.
9. Як склалися відносини молодої держави Саудідів із сусідами? Наведіть приклади.
10. Яке значення для створення єврейської держави мала «Декларація Бальфура»?
11. Охарактеризуйте головні положення ідеології сіонізму.
12. У чому полягає сутність палестинської проблеми?

Тема 3.

НАЦІОНАЛЬНА РЕВОЛЮЦІЯ 1925-1927 РР. У КИТАЇ

П Л А Н:

1. Причини і початок революції. Її характер, рушійні сили та особливості.
2. Північний похід НРА і піднесення революційного руху (липень 1926 – березень 1927). Політика СРСР щодо Китаю.
3. Переворот Чан Кайші. Другий етап Північного походу (квітень – серпень 1927 рр.)
4. Ар'єргардні бої революції та її поразка.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

ДЖЕРЕЛА:

Благодатов А. В. Записки о китайской революции 1925-1927 гг. М., 1979.
Далин С. А. Китайские мемуары 1926 – 1927. М., 1975.

Казатин М. И. В штабе Блюхера. Воспоминания о китайской революции 1925-1927 гг. М., 1966.

На китайской земле. Воспоминания советских добровольцев 1925 – 1945. М.: Наука, 1977.

Пять архивных документов 1925 г. советской разведки в Китае // Восток. 2001. № 3.

Черепанов А. И. Записки военного советника в Китае. М., 1976.

Из переписки И. В. Сталина и Г. В. Чичерина с полпредом в Китае Л. М. Карамханом (Август 1923 г. – сентябрь 1926 г.) // Проблемы Дальнего Востока. 2005. № 2.

Pruitt I. A Daughter of Han: The Autobiography of a Chinese Working Woman. New York: Martino Fine Books, 2011.

МОНОГРАФІЇ, СТАТТІ, ПОСІБНИКИ Й ПІДРУЧНИКИ:

Астафьев Г. В. Интернациональная помощь СССР Китаю (1917 – 1945 гг.) // Вопросы истории. 1984. № 9.

Буров В. Г. Китайская интеллигенция на изломах XX века // Новая и новейшая история. 2006. № 4.

Воронцов В. Судьба китайского Бонапарта. М., 1989.

Галенович Ю. М. Цзян Чжунчжэн, или Неизвестный Чан Кайши. М., 2000.

Глунин В. И. Коминтерн и китайская революция // Проблемы Дальнего Востока. 1989. № 1.

Делюсин Л. П. Революция 1925-1927 гг. в Китае. Проблемы и оценки. М., 1985.

Жуков В. В. Китайский милитаризм 10-20-е годы XX в. М., 1988.

Картухова А. И. Китайский вопрос в переписке Р. В. Чичерина и Л.М. Карахана 1924 – 1926 гг. // Новая и новейшая история. 1998. № 6.

Картухова А. И. Политика Москвы в национально-революционном движении в Китае: военный аспект (1923-июль 1927 гг.). М., 2001.

Козицький А. М. Новітня історія Азії та Африки. Львів, 2005.

Копкин А. А. Первая мировая война и Восток // Новая и новейшая история. 1998. № 5.

Крюков М. Извилистый путь к альянсу. Советская Россия и Сунь Ятсен (1918 – 1923) // Проблемы Дальнего Востока. 1999. № 2.

Линь Цзюнь. Советская дипломатия и Китай в 20-е годы. По документам архива МИД России // Новая и новейшая история. 1996. № 3.

Ломанов А. В. Эволюция китайского либерализма в 20 – 30-е годы XX века: интеллигенция и власть // Новая и новейшая история. 2015. № 3.

Мамаева Н. Л. Современные историки КНР о республиканском периоде истории Китая (1912 – 1949). От старых стереотипов к новым подходам // Новая и новейшая история. 2009. № 5, 6.

Мартышин О. Социалистическая идея в России и странах Востока // Азия и Африка сегодня. 1998. № 6, 7.

Москалев А. Национализм в понимании Сунь Ятсена // Проблемы Дальнего Востока. 1998. № 2.

Мясников В. С. Реформы и революция в Китае // Новая и новейшая история. 1997. № 3.

Новейшая история стран Азии и Африки. XX век. 1900 – 1945 / Под ред. А.М. Родригеса. М., 2001. Ч. 1.

Пожилов И., Юркевич А. Школа Хуанпу (Вампу) в истории Китая после 1927 г. // Проблемы Дальнего Востока. 1998. № 4.

Пескова Р. Н. Дипломатические отношения между СССР и Китаем в 1924-1929 гг. / Р.Н. Пескова // Новая и новейшая история. 1998. № 1.

Пескова Р. Н. Становление дипломатических отношений между Советской Россией и Китаем 1917 – 1924 гг. // Новая и новейшая история. 1997. № 4.

- Саран А. Ю. Китайская революция 1925 – 1927 гг. в освещении англо-американской историографии // Проблемы Дальнего Востока. 1988. № 1.
- Сергійчук І. М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – кінець ХХ ст.). Суми, 2002.
- Сидоров А. Ю. Чжан Сюэлян. Политический портрет «Молодого маршала» // Новая и новейшая история. 2008. № 2.
- Трошин Ю. А. История стран Азии и Африки в новейшее время (1918 – 2000). М., 2004.
- Шириня К. К. Идея мировой революции в стратегии Коминтерна // Новая и новейшая история. 1995. № 5.
- Bergere M.-C. Sun Yat-sen. Stanford: University Press.
- Chang H. H. Chiang Kai Shek – Asia's man of destiny. London: Read Books, 2008.
- China: A History: From the Great Qing Empire through the People's Republic of China, (1644 – 2009) / Ed. by Harold M. Tanner. New York: Hackett Publishing Co., 2010.
- Suisheng Zhao A Nation-state by Construction: Dynamics of Modern Chinese Nationalism. L.: Stanford University Press, 2004.
- Taylor J. The Generalissimo: Chiang Kai-shek and the Struggle for Modern China. New York: Belknap Press, 2011.

Розгляд теми «**Національна революція 1925–1927 рр. у Китаї**» слід розпочинати із загальної характеристики соціально-економічного та політичного становища країни на початку 20-х р. ХХ ст. З'ясуйте основні причини революції, охарактеризуйте «Рух 30 травня» 1925 року, визначіть характер революції, назвіть її рушійні сили, періодизацію й особливості. На конкретних прикладах докажіть наявність процесу поширення революційних подій по території Китаю.

Важливе місце у розвитку національної революції зайняв **Північний похід**. Вам потрібно визначити основні умови його проведення, початок та основні події. Простежте перебіг Північного походу по карті. Виділіть основні особливості першого етапу походу.

Доберіть факти, що допоможуть Вам висвітлити політику СРСР щодо Китаю в цей час, у тому числі й під час Північного походу. Покажіть яким чином відбувалося піднесення національно-революційного руху, чим була спричинена і як розгорталася інтервенція іноземних держав.

Охарактеризуйте ситуацію, що склалася у березні-квітні 1927 року. Визначте причини та хід перевороту Чан Кайші, його наслідки. Змалюйте політичний портрет цього історичного діяча. З'ясуйте основні особливості та події другого етапу Північного походу (квітень-серпень 1927 р.), його наслідки. При розгляді подій, які пов'язані з останнім етапом революції, слід звернути увагу на роль КПК у ньому. Охарактеризуйте основні рішення V з'їзду КПК та їх значення. Зверніть увагу на аграрний рух упродовж цього часу, визначте його форми. Висвітліть події ар'єргардних боїв та їх особливості. З'ясуйте причини кризи та поразки революції, її значення. Висловіть власну думку.

При підготовці до заняття скористуйтесь картою «**Китай у 20-30-х рр. ХХ ст.**».

Питання й завдання для самоконтролю:

1. Охарактеризуйте політичне та економічне положення в Китаї перед початком Північного походу.

2. Яку політичну роль відігравали мілітаристи в передреволюційному Китаї та яке їх значення для Північного походу?
3. Яка подія стала початком революції в Китаї 1925–1927 рр.?
4. З якою метою гомінданівські війська виступили в Північний похід? Які він мав наслідки?
5. Чому гомінданівці та комуністи на першому етапі походу виступили одним фронтом? Відповідь обґрунтуйте.
6. Який вплив мав Радянський Союз на розвиток подій у Китаї? Власну думку аргументуйте конкретними прикладами.
7. Якою була реакція Великобританії, Франції, США та Японії на революційні події в Китаї? Відповідь обґрунтуйте.
8. Які два центри утворились після завершення першого етапу Північного походу?
9. Порівняйте аграрні перетворення Гоміндану і КПК.
10. У чому полягає історичне значення революції 1925–1927 рр.?

Тема 4. ЯПОНІЯ У ПЕРІОД ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ.

ПЛАН:

Заняття 1

1. Внутрішньополітична ситуація в Японії в 30-х рр. ХХ ст. Протистояння «Тосейха» та «Кодоха».
2. Ідеологічна підготовка Японії до війни: пропаганда, мілітаризація, діяльність націоналістичних організацій.
3. Завершення підготовки правлячих кіл Японії до війни. Прийняття рішення про наступ на Південь.

Заняття 2

1. Вступ Японії у Другу світову війну та її успіхи на першому етапі війни.
2. Бої за Гуадалканал і перелом у війні на Тихому океані. Посилення визвольної боротьби у країнах Східної і Південно-Східної Азії.
3. Розгром Квантунської армії і капітуляція Японії.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

ДЖЕРЕЛА:

- Иванов М. И. Япония в годы войны. Записи очевидца. М., 1978.
- Новые архивные материалы // Новая и новейшая история. 1995. № 6.
- Николаев А. Токийский трибунал 1946 года (из воспоминаний участника процесса) // Проблемы Дальнего Востока. 2004. № 3.
- Буранок С. О. Хиросима и пресса США: август 1945 года // Новая и новейшая история. 2015. № 2.
- Буранок С. О. Трагедия в Пёрл-Харборе и американская пресса // Новая и новейшая история. 2010. № 5.

Interim meeting of foreign ministers of the United States, the United Kingdom, and the Union of Soviet Socialist Republics, Moscow, December 16-26, 1945 [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/decade19.asp

МОНОГРАФІЇ, СТАТТІ, ПОСІБНИКИ Й ПІДРУЧНИКИ:

- Буранок С. О. Победа над Японией в оценках американского общества. Самара: «Издательство АсГард», 2012.
- Галицкий В. П. Политика Танака-Годзио глазами соотечественников // Проблемы Дальнего Востока. 1991. № 4.
- Гареев М. А. Маньчжурская стратегическая наступательная операция 1945 года // Новая и новейшая история. 2005. № 5, 6.
- Захарова Г. В. Политика Японии в Маньчжурии 1932 – 1945. М., 1990.
- Зимонин В. П. Японский фактор в советской и мировой политике кануна и начала второй мировой войны // Новая и новейшая история. 2005. № 2.
- Иванов С. П. Крах Квантунской армии // Новая и новейшая история. 1985. № 5.
- Кикнадзе В. Г. Разведка военно-морских сил США накануне войны с Японией // Новая и новейшая история. 2006. № 3.
- Кириян М. М. Победа на Дальнем Востоке // Вопросы истории. 1985. № 8.
- Козицький А. М. Новітня історія Азії та Африки. Львів, 2005.
- Козырев В. А. Антияпонская война и китайское общество (1937 – 1945 годы) // Новая и новейшая история. 2008. № 1.
- Кошкин А. А. Вступление СССР в войну с Японией в 1945 году. Политический аспект // Новая и новейшая история. 2011. № 1.
- Кошкин А. А. Дипломатическая прелюдия войны на Тихом океане // Вопросы истории. 2002. № 4.
- Кошкин А. А. Путь к Пёрл-Харбору. Начало войны на Тихом океане // Новая и новейшая история. 2011. № 6.
- Кошкин А. Ялтинская конференция и Япония // Азия и Африка сегодня. 2003. № 4-5.
- Кошкин А. А. Японию могли разделить на оккупационные зоны // Азия и Африка сегодня. 2010. № 4.
- Кошкин А. Япония. Направление удара: Север или Юг? // Азия и Африка сегодня. 2002. № 7-8.
- Кошкин А. Япония. На пути к большой войне // Азия и Африка сегодня. 2001. №12; 2002. № 1.
- Кошкин А. Япония. От Перл-Харбора до Тегерана // Азия и Африка сегодня. 2002. № 11-12.
- Кузнецов Ю. Д. История Японии. М., 1988.
- Лузянин С. Г. Дипломатическая история событий на Халкин-Голе. 1932 – 1939 гг. // Новая и новейшая история. 2001. № 2.
- Можейко И. В. Вторая мировая война – переломный этап в истории Юго- Восточной Азии // Народы Азии и Африки. 1986. № 2.
- Наземцева Е. Н. Японские оккупационные власти и российская эмиграция в Маньчжоу-Го в 30-е годы XX века // Новая и новейшая история. 2012. № 4.
- Новейшая история стран Азии и Африки. XX век. 1900 – 1945 / Под ред. А. М. Родригеса. М., 2001. Ч. I.
- Пашкевич С. А. Можно ли считать советско-японскую войну 1945 г. частью Великой Отечественной войны? // Новая и новейшая история. 1995. № 1.
- Розанов О. Взлетит ли снова над Японией «Золотой коршун»? // Азия и Африка сегодня. 2008. № 8.

- Сафонов В. П. Американская оккупационная политика в Японии (сентябрь- декабрь 1945 года) // Новая и новейшая история. 2013. № 1.
- Сила-Новицкая Т. Г. Культ императора в Японии: мифы, история, доктрины, политика. М.: Наука, 1990.
- Сергеев Е. Ю. Русская разведка в начале войны с Японией 1904 – 1945 годов // Новая и новейшая история. 2005. № 1.
- Славинский Б. Н. СССР и Япония на пути к войне: дипломатическая история. М., 1999.
- Сергійчик І. М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – кінець ХХ ст.). Суми, 2002.
- Соколов В. В. Предложение Чан Кайши об открытии «второго фронта» на Дальнем Востоке в 1941 году // Новая и новейшая история. 2005. № 2.
- Соколов В. В. К истории капитуляции Японии // Новая и новейшая история. 2005. № 5.
- Соколов В. В. Становление советско-японских отношений в 20-е годы ХХ века // Новая и новейшая история. 2008. № 5.
- Тихвинский С. Л. Заключение советско-японского пакта о нейтралитете 1941 г. // Новая и новейшая история. 1990. № 1.
- Трошин Ю. А. История стран Азии и Африки в новейшее время (1918 – 2000). М., 2004.
- Фудзивара А. Советско-японский пакт о нейтралитете 1941 года и план «Кантокуэн» // Международная жизнь. 1989. № 9.
- Hsiung J. C. China's Bitter Victory: The War With Japan, 1937–1945. New York: M. E. Sharpe publishing, 1992.
- Cook H. T. Japan at War: an Oral History. New York: New Press, 1992.
- Dower J. W. War without mercy: race and power in the Pacific war. New York: Knopf Doubleday Publishing Group, 2012.
- Saburo I. The Pacific War, 1931 – 1945: A Critical Perspective on Japan s Role in World War II . New York: Knopf Doubleday Publishing Group, 2010.
- Toland J. W. The Rising Sun: The Decline & Fall of the Japanese Empire, 1936–45. New York: Modern Library, 2003.
- O'Connell K. Pearl Harbor: The Missing Motive. North Charleston: Independent Publishing Platform, 2015.

Підготовку до заняття на тему **«Японія у період Другої світової війни»** слід розпочати із висвітлення загальної характеристики соціально-економічного та політичного розвитку країни у 30-х рр. ХХ ст., зокрема боротьбу так званих «старих» і «нових» концернів за владу в країні. Особливу увагу слід приділити характеристиці пропагандистської роботи, яку проводили японські правлячі кола з метою ідеологічної підготовки населення до майбутньої загарбницької війни. З'ясуйте особливості мілітаризації країни, охарактеризуйте її основні етапи, а також діяльність найбільших ультраправих профашистських організацій. Визначте основні напрями зовнішньої політики уряду. Дайте власну оцінку й визначіть зміст «Антикомінтернівського пакту», «Троїстого пакту». Висвітліть події, пов'язані з агресією проти Китаю і Монголії. Покажіть, що являли собою японо-американські переговори, які питання розглядалися. Охарактеризуйте основні положення радянсько-японського пакту про нейтралітет.

Які чинники свідчили про завершення підготовки Японії до війни? Визначіть сутність «нової» політичної і економічної структури. З'ясуйте процес вироблення японським головнокомандуванням альтернативних планів ведення майбутньої війни, причини обрання стратегії «Нансін» і зміст плану «Кантокуен».

Використовуючи пропоновані джерела та літературу, опишіть події нападу на Перл-Харбор. Виділіть основні періоди війни на Тихому океані й основні причини успіху Японії на першому етапі війни. Зверніть увагу на Мідуейську битву та її значення для ходу воєнних дій в азіатсько-тихоокеанському регіоні. Важливе місце у воєнних подіях мали бої за Гаудалканал. Висвітліть їх та з'ясуйте їх значення. Охарактеризуйте Сайпанську битву. Визначіть основні причини перелому у війні на Тихому океані та посилення визвольної боротьби у країнах Східної та Південно-Східної Азії.

Розгляд питання про завершення війни слід розпочати з характеристики позицій країн антигітлерівської коаліції щодо продовження війни у Тихому океані. Зверніть увагу на рішення Ялтинської і Потсдамської конференцій, їх значення. Покажіть роль СРСР на завершальному етапі війни. Дайте оцінку атомному бомбардуванню Японії США. Зверніть увагу на воєнні події по розгрому Квантунської армії та капітуляції Японії. Зробіть висновки.

При розгляді даної теми прослідкуйте події, що відбувалися з використанням карти «Японія в міжвоєнний період» та «Друга світова війна».

Питання й завдання для самоконтролю:

1. Доведіть, що у 30-ті рр. XX ст. посилилася роль армії в політичному житті Японії. Які наслідки цього процесу?
2. У чому полягала ідеологічна підготовка Японії до війни?
3. Поясніть суть поняття «Кокутай» та його роль у процесі мілітаризації Японії.
4. Чи можна називати передвоєний режим в Японії «фашистським»? Відповідь обґрунтуйте.
5. У чому полягає зміст плану „Кантокуен»?
6. Поясніть причини прийняття японським командуванням плану вступу у світову війну саме проти США.
7. Яке значення мали бої за Гаудалканал?
8. З'ясуйте фактори, які сприяли корінному перелому у ході бойових дій на Тихоокеанському фронті в другій половині 1942 – на початку 1943 рр.
9. Визначте рішення Ялтинської та Потсдамської конференції щодо подальшого ведення воєнних дій на Тихому океані. Охарактеризуйте їх.
10. Яку роль відіграв Радянський Союз у розгромі мілітаристської Японії?

Тема 5.

КРАЇНИ ІНДОКИТАЮ У 1918 – 1945 РР.

ПЛАН:

1. Соціально-політичний й економічний розвиток В'єтнаму у 20-х рр. Політика французьких колонізаторів.
2. Визвольна боротьба в'єтнамців у 20-30-х рр. Проблема створення демократичного фронту. Окупація В'єтнаму Японією. Утворення Ліги незалежності.

3. Основні риси соціально-економічного й політичного розвитку Лаосу й Камбоджі у 20-х першій половині 40-х рр. Боротьба патріотичних сил Лаосу і Камбоджі проти колонізаторів.
4. Політика британських колонізаторів у Бирмі та боротьба проти неї патріотів у 20-30-х рр. Окупація Бирми Японією. Створення Антифашистської ліги і повстання у березні 1945 р.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

ДЖЕРЕЛА:

Индокитай начала 20-го века (в фотографиях) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.fresher.ru/2014/06/09/indokitaj-nachala-xx-veka-v-arxivax-planety-alberta-kana/>
Miss May Oung at the Burma Round Table Conference 1931 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://blogs.bl.uk/untoldlives/2015/08/miss-may-oung-at-the-burma-round-table-conference-1931.html>
Хо Ши Мин. Избранные статьи и речи. М., 1959.
Аун Сан. Бирма бросает вызов. Статьи и речи. М., 1965.

МОНОГРАФІЇ, СТАТТІ, ПОСІБНИКИ Й ПІДРУЧНИКИ:

Бактимирова А.Н. Новейшая история Кампучии. М., 1989.
Васильев Л. С. История Востока. М.: Высшая школа, 2005. Т. 2.
Васильев В. Ф. История Мьянмы / Бирмы. XX век. М.: Институт Востоковедения РАН, Крафт+, 2009.
Вилков М. А. Поражение Франции в Индокитае – как ключевой пункт развала французской колониальной империи [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://publications.hse.ru/mirror/pubs/share/folder/s1zhhnyi4w/direct/95665314>
Глазунов Е. П., Исаев М. П. Страны Индокитая. Путь борьбы и свершений. М., 1984.
Индокитай [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.istoriia.ru/xx-vek/indokitaj.html>
Исаев М. П. История советско-вьетнамских отношений 1917–1985. М., 1986.
История Кампучии. М., 1981.
Кауфман А. С. Национально-освободительное движение в Бирме: эволюция идеологии // Вопросы истории. 1988. № 5.
Кобелев Е. В. Хо Ши Мин. М., 1979.
Кожевников В. А. Очерки новейшей истории Лаоса. М., 1979.
Козицький А. М. Новітня історія Азії та Африки. Львів, 2005.
Миго А. Кхмеры (история Камбоджи с древнейших времен). М.: Наука, 1973.
Можейко И. В. История Бирмы. Краткий очерк. М.: Наука, 1973.
Можейко И. В. Аун Сан. М., 1965.
Мосяков Д. В. Социально-политическое развитие Камбоджи в XX веке. Деревня и власть. М., 1999.
Нгуен Кхак Вьен Очерки истории Вьетнама. Ханой, 1998.
Новакова О. В. История Вьетнама. М., 1995. Ч. 2.
Новейшая история стран Азии и Африки. XX век. 1900 – 1945 / Под ред. А.М. Родригеса. М., 2001. Ч. 1.
Сергійчук І. М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – кінець XX ст.). Суми, 2002.
Соколов А. А. Коминтерн и Вьетнам. Подготовка вьетнамских политических кадров в коммунистических вузах СССР, 20-30-е годы: (Историко-политический очерк). М., ИВ РАН, 1998.
Трошин Ю. А. История стран Азии и Африки в новейшее время (1918 – 2000). М., 2004.

- Черкасов П. П. Распад колониальной империи Франции. Кризис Французской колониальной политики в 1939 – 1985 гг. М., 1985.
- Черкасов П. П. Судьба империи. Очерк колониальной экспансии Франции в XVI–XX вв. М.: Книга по требованию, 1983.
- Stuart-Fox M. A History of Laos. Cambridge: University Press, 1997.
- Brocheux P. Indochina: An Ambiguous Colonization, 1858–1954. Berkeley: University of California Press, 2010.
- Chandler D. A History of Cambodia. Boulder: Westview Press, 2007.
- Duiker W. The Rise of Nationalism in Vietnam, 1900–1941. New York: Cornell University Press, 1976.
- Evans G. A Short History of Laos. Crow's Nest: Allen and Unwin, 2002.
- Forbes A. Vietnam Past and Present: The North (History of French colonialism in Tonkin). Chiang Mai: Cognoscenti Books, 2012.

При розгляді теми «**Країни Індокитаю у 1918-1945 рр.**» слід звернути увагу на проблеми економічного й соціально-політичного розвитку, визначити їх особливості у В'єтнамі, Лаосі, Камбоджі та Бірмі. Виділіть основні риси соціально-політичного й економічного розвитку **В'єтнаму** у 20-х рр. XX ст. Охарактеризуйте політику французьких колонізаторів і покажіть її вплив на його розвиток. З'ясуйте, що являла собою визвольна боротьба в'єтнамського народу у 20–30-х рр. Визначіть основні політичні сили, що брали у ній участь. Подумайте, чому в другій половині 30-х рр. точилася боротьба за створення демократичного фронту. Висловіть власні міркування. Розкрийте процес окупації В'єтнаму Японією та форми боротьби патріотів проти неї. Зверніть увагу на утворення й діяльність Ліги незалежності В'єтнаму. Схарактеризуйте події Серпневої революції 1945 р. й утворення уряду на чолі з імператором Бао Даєм. Зробіть висновки.

Висвітліть основні риси соціально-економічного і політичного розвитку **Лаосу й Камбоджі** у 20 – першій половині 40-х рр. та вплив на нього політики французьких колонізаторів. З'ясуйте зміст боротьби патріотичних сил проти колонізаторів. Дайте загальну характеристику подіям II світової війни на цих територіях.

Виділіть основні напрями політики британських колонізаторів у **Бірмі** у 20–30-х рр. та її вплив на розвиток країни. Висвітліть основні форми боротьби бірманських патріотів (селянське повстання 1930–1932-х рр. під проводом галонів, рух такинів тощо). Проаналізуйте процес японської окупації Бірми та її наслідки. Визначте роль Антифашистської ліги народної свободи у боротьбі проти окупаційного режиму. Розкрийте хід повстання у березні 1945 року. Зробіть висновки.

Віднайдіть схожі й відмінні риси розвитку країн Індокитаю у 1918–1945 рр.

При підготовці до заняття скористуйтеся картою «**Індокитай у 1918–1945 рр.**»

Питання й завдання для самоконтролю:

1. Які спільні риси економічного розвитку країн Індокитаю Ви знаєте?
2. Які соціальні верстви були носіями ідей національно-визвольного руху народів Південно-Східної Азії після Першої світової війни?
3. Як Радянський Союз впливав на розгортання визвольного руху в Індокитаї? Відповідь обґрунтуйте.

4. Відзначте особливості розвитку національно-визвольного руху у В'єтнамі в 20–30-х рр. ХХ ст.

5. Охарактеризуйте особистість Хо Ші Міна. Яка його роль у визвольному русі в'єтнамського народу в міжвоєнний період?

6. Як розвивалася боротьба патріотичних сил Лаосу і Камбоджі проти колонізаторів?

7. Складіть історичний портрет Сая Сана.

8. З'ясуйте причини та перебіг повстання галонів.

Тема 6. ВИЗВОЛЬНА БОРОТЬБА НАРОДІВ АФРИКИ У 1918-1939 РР.

П Л А Н:

1. Післявоєнний переділ території Османської імперії та німецьких колоній в Африці. Створення мандатної системи.
2. Повстання в Єгипті 1919-1921 рр. Відновлення формальної незалежності. Визвольна боротьба у 30-х рр.
3. Збройна боротьба республіки Риф (Марокко) у 1921-1926 рр. Визвольна боротьба населення Алжіру й Тунісу у 20-30-х рр.
4. Боротьба ефіопського народу проти італійської агресії у 1935-1937 рр.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

ДЖЕРЕЛА:

Гавристова Т. М. История Африки в документах // Новая и новейшая история. 2008. №5.
Haile Selassie I My Life and Ethiopia's Progress: The Autobiography of Emperor Haile Selassie I, King of Kings and Lord of Lords. Chicago: Research Associates School Times Publications, 1999.

МОНОГРАФІЇ, СТАТТІ, ПОСІБНИКИ Й ПІДРУЧНИКИ:

Видясова М. Ф. Джихад без войны. Тунисский опыт модернизации и политическое наследие Хабиба Бургибы (1903 – 2000). М., 2005. Т. 1. Кн. 1-2.
Виноградов А. Итало-эфиопская война 1935 – 1936 гг. // Вопросы истории. 1998. № 5.
Вобликов Д. Р. Судан: История и современность. М., 1984.
Голдобин А. М. Национально-освободительная борьба народа Египта. 1918 – 1936. М., 1989.
Давидсон А. Б. Исторический опыт Африканского национального конгресса // Новая и новейшая история. 2012. № 6.
Дяченко А. Д. Внутрішньополітичне становище в Єгипті напередодні повстання 1919 р. // Український історичний журнал. 1975. № 7.
Егорин А. З. История Ливии. ХХ век. М., 1999.
История Алжира в новое и новейшее время. М., 1992.
История Востока: в 6 т. / под ред. Б. А. Рыбакова. М.: Восточная литература, 2006. Т. 5.
История Тропической и Южной Африки. 1918 – 1988. М., 1989.
Ланда Р. Г. История Алжира. ХХ век. М., 1999.
Козицький А. М. Новітня історія Азії та Африки. Львів, 2005.

- Кривушин И. В. Франция и Черная Африка в постимперскую эпоху // Новая и новейшая история. 2007. № 1.
- Ланда Р. Г. Формы антиколониальной борьбы в Алжире (конец XIX – начало XX в.) // Народы Азии и Африки. 1977. № 1.
- Луцкая Н. С. Очерки новейшей истории Марокко. М., 1973.
- Макаров А. А. «Черное самосознание» и освободительное движение в Южной Африке // Народы Азии и Африки. 1975. № 2.
- Максименко В. И. Политические партии в переходном обществе: Марокко, Алжир, Тунис в 20-80-е годы XX в. М., 1985.
- Никольский А. В. Итало-эфиопская война 1935 – 1936 гг. СПб, 2001.
- Новейшая история арабских стран Африки. М., 1990.
- Новейшая история стран Азии и Африки. XX век. 1900 – 1945 / Под ред. А. М. Родригеса. М., 2001. Ч. 1.
- Севастьянов Г. Н. Москва, Вашингтон и итало-эфиопская война // Новая и новейшая история. 1998. № 3.
- Сергійчук І. М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – кінець XX ст.). Суми, 2002.
- Сергеев М. С. История Марокко. XX век. М., 2001.
- Трошин Ю. А. История стран Азии и Африки в новейшее время (1918 – 2000). М., 2004.
- Френкель М. Ю. К вопросу о периодизации колониализма в Африке // Восток. 2001. №2.
- Хазанов А. М. Восстание Мухаммеда бин Абдаллы (1899 – 1920) – национального героя Сомали (по архивным документам Форин оффиса) // Новая и новейшая история. 2008. № 5.
- Цыпкин Г. В. Эфиопия в антиколониальных войнах. М.: Наука, 1988.
- Черновская В. В. Офицерский корпус Египта как социальная группа (1850 – 1952) // Народы Азии и Африки. 1975. № 3.
- Ягья В. С. Эфиопия в новейшее время. М., 1978.
- Abun-Nasr Jamil M. A History of the Maghrib in the Islamic Period. Cambridge: University Press, 1987.
- Anderson L. The State and Social Transformation in Tunisia and Libya, 1830 – 1980. Princeton: University Press, 1987.
- Hourani A. A History of the Arab Peoples: With a New Afterword. Cambridge: Belknap Press, 2010.
- Miller S. G. A History of Modern Morocco. Cambridge: University Press, 2013.
- Nicolle D. The Italian Invasion of Abyssinia 1935–36. Oxford: Osprey Publishing, 1997.
- Pennell C. R. Morocco since 1830: A History. New York: U Press, 2001.
- Perkins K. A History of Modern Tunisia. Cambridge: University Press, 2014.
- Ruedy J. Modern Algeria: The Origins and Development of a Nation. Bloomington: Indiana University Press, 2005.
- Stora B. Algeria, 1830-2000: A Short History. Ithaca: Cornell University Press, 2004.
- Vandewalle D. A History of Modern Libya. Cambridge: University Press, 2012.

Розгляд теми **«Визвольна боротьба народів Африки у 1918 – 1939 рр.»** слід розпочати з висвітлення проблеми післявоєнного переділу територій Османської імперії і німецьких колоній у Африці. Зверніть увагу на позиції зарубіжних країн щодо африканських територій, особливо Франції, Великобританії, США. Визначіть основні риси мандатної системи й особливості її впровадження на Африканському континенті.

З'ясуйте політичну обстановку в Єгипті після капітуляції Туреччини. Розкрийте причини та висвітліть хід національних повстань 1919 і 1921 рр. Висловіть власну думку щодо відміни британського протекторату і відновлення формальної незалежності Єгипту. Визначіть основні положення і значення

Конституції 1922 р. Охарактеризуйте економічний та політичний розвиток Єгипту в 20-30-х рр. та висвітліть події визвольної та соціальної його боротьби в 30-х рр. З'ясуйте сутність англо-єгипетського протистояння за контроль над Суданом. Проаналізуйте основні положення англо-єгипетського договору 1936 р. Зробіть висновки.

Зверніть увагу на основні причини й хід збройної боротьби населення Республіки **Риф** (Марокко) проти французьких і іспанських колонізаторів у 1921 – 1926 рр. Визначте її особливості. Дайте характеристику основним положенням. «Національної обітниці». Виясніть причини поразки боротьби марокканського народу та її історичне значення.

Визначальною у плані характеристики французької колоніальної політики в Африці є характеристика національно-визвольних змагань в **Тунісі** та **Алжирі** в 20–30-х рр. У ході розгляду даної проблеми слід звернути увагу на процес політизації суспільств в зазначених країнах, зокрема, утворення партій, асоціацій та товариств. Так, якщо вести мову про Туніс, варто охарактеризувати програму та соціальну платформу партії «Дестур», а також реакцію французьких урядовців на події в колонії. Стосовно Алжиру, то тут необхідно з'ясувати причини виникнення та діяльність молодожирських товариств, зокрема, «Молодий Алжирець» та «Північно-африканська зірка», а також низки інших політичних об'єднань, які представляли інтереси різних соціальних станів. Також у цьому питанні важливо прослідкувати еволюцію та зміни у ставленні французьких урядів до національно-визвольних змагань в африканських колоніях.

Важливе значення займає питання боротьби **єфіопського** народу проти італійської агресії. Тому слід звернути увагу на плани Італії щодо Ефіопії, роль інших держав у їх реалізації. Занотуйте основні події італо-єфіопської війни 1935 – 1937 рр., з'ясуйте її історичне значення. Висловіть власну думку.

При підготовці до заняття скористуйтеся картою «**Африка у 1918 – 1939 рр.**»

Питання й завдання для самоконтролю:

1. Як вплинула Перша світова війна на країни Африки?
2. Як здійснювався розподіл країн Африки у відповідності до мандатної системи? Покажіть на карті.
3. Вкажіть особливості та форми антиколоніальної та суспільно-політичної боротьби народів Африки.
4. Визначте основні політичні вимоги та соціальну платформу партії «Вафд»?
5. Охарактеризуйте значення проблеми Судану для боротьби Єгипту за свою незалежність. Відповідь обґрунтуйте.
6. Якими були основні положення англо-єгипетського договору 1936 р.?
7. Висвітліть основні події збройної боротьби населення республіки Риф проти французьких та іспанських колонізаторів.
8. Складіть історичний портрет Абд ель-Керіма.
9. Проаналізуйте хід та результати політичної боротьби Алжиру та Тунісу проти французької колоніальної адміністрації в 1920–30-х рр.
10. Охарактеризуйте постать Хайле Селассіє I.

Тема 7.
**БЛИЗЬКОСХІДНА КРИЗА ТА ШЛЯХИ ЇЇ ВРЕГУЛЮВАННЯ (ДРУГА
ПОЛОВИНА 40-Х РОКІВ ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТ.)**

ПЛАН:

Заняття 1

1. Утворення держави Ізраїль. Сіонізм і арабо-ізраїльська війна 1948 – 1949 рр.
2. Політика ізраїльського уряду щодо палестинців. Арабо-ізраїльські війни 1956, 1967 і 1973 рр. та їх наслідки.
3. «Війна за воду» та «Війна на виснаження»: сутність, перебіг та результати.
4. Розгортання Палестинського руху опору. Створення Організації Визволення Палестини та її діяльність в другій половині 1960-х – 1970-х рр.
5. Перші спроби мирного врегулювання Близькосхідної кризи. Кемп-Девідські угоди.

Заняття 2

1. Перша ліванська криза та антитерористичні операції ізраїльських спецслужб у 1980-х рр.
2. Палестинсько-ізраїльські переговори другої половини 90-х років: передумови, хід і політичні наслідки.
3. Загострення Палестинської проблеми наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. Перша та друга інтифади.
4. Друга ліванська криза. Антиізраїльська діяльність «Хізбалли».
5. Палестинська проблема у контексті арабських «весни» та «зими».

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

ДЖЕРЕЛА:

- Косач Г. Г. Новые документы АВП РФ по истории ближневосточного конфликта. 1947–1967 // Новая и новейшая история. 2004. № 5.
- Меир Г. Моя жизнь. Чимкент: Аурика, 1997.
- Дан Ури Операция «Энтеббе» [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://royallib.com/read/dan_uri/operatsiya_039entebbe039.html#0
- Черчилль Р. Шестидневная война [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://militera.lib.ru/h/churchills/index.html>
- Covenant of the Hamas Islamic Resistance Movement (August 1988) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.jewishvirtuallibrary.org/hamas-covenant-full-text>
- Declaration of Principles - «Oslo Accords» (September 1993) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.jewishvirtuallibrary.org/declaration-of-principles>
- Israel-Egypt Peace Treaty (March 1979) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.jewishvirtuallibrary.org/peace-treaty-between-israel-and-egypt>
- The Israeli-Palestinian Interim Agreement - «Oslo II» (September 1995) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.jewishvirtuallibrary.org/interim-agreement-on-the-west-bank-and-the-gaza-strip-oslo-ii>
- Israel-PLO Letters of Recognition (September 1993) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.jewishvirtuallibrary.org/israel-palestinian-letters-of-mutual-recognition-september-1993>
- Laqueur W. The Israel-Arab Reader: A Documentary History of the Middle East Conflict. New York: Penguin Books, 2016.
- Quotes On & From the Arab-Israeli Conflict [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.jewishvirtuallibrary.org/myths-and-facts-quotes>

The Agreement on Gaza and Jericho (May 1994) [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.jewishvirtuallibrary.org/agreement-on-the-gaza-strip-and-the-jericho-area>
The Middle East Road Map (April 2003) [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.jewishvirtuallibrary.org/the-middle-east-road-map>
The «Sharon Plan» Gaza Disengagement (August 2005) [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.jewishvirtuallibrary.org/text-of-the-gaza-disengagement-plan>
The Washington Declaration (July 1994) [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.jewishvirtuallibrary.org/the-washington-declaration>
UN General Assembly Resolution 181 (November 1947) [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.jewishvirtuallibrary.org/un-general-assembly-resolution-181-2>

МОНОГРАФІЇ, СТАТТІ, ПОСІБНИКИ Й ПІДРУЧНИКИ:

Алиева А. И. Турецко-израильский кризис 2010 г. в контексте ближневосточной стратегии Барака Обамы // Восток. 2016. № 4.
Арабский мир: три десятилетия независимого развития. М., 1990.
Ахмедов В. М. Армия и этнорелигиозные конфликты на ближнем востоке // Азия и Африка сегодня. 2009. № 9.
Бакланов А. Ближневосточный мирный процесс: как восстановить динамику? // Азия и Африка сегодня. 2006. № 6.
Баранов А. Иран и «летняя война» в Ливане // Азия и Африка сегодня. 2007. № 2.
Барковский Л. Израиль: под гнетом сионизма // Азия и Африка сегодня. 1985. № 3.
Барамки Г. Тероризм и израильско-палестинские отношения // Азия и Африка сегодня. 2005. № 10.
Беленькая М. Палестина. Арафат: лидер и его наследие // Азия и Африка сегодня. 2005. № 4.
Быстров Г. Хамас: от внесистемной оппозиции к созданию палестинского правительства // Азия и Африка сегодня. 2008. № 8.
Белоусова К. А. Вашингтон и арабо-израильская война 1973 года // Азия и Африка сегодня. 2009. № 12.
Васильев А. Говорит гросмейстер ближневосточной политики // Азия и Африка сегодня. 2007. № 3.
Васильев А. М. История Востока. М., 1998. Т. 2.
Глухов Ю. В. Кемп-Девид – ящик Пандоры // Вопросы истории. 1983. № 3.
Горбунова Н. М. Ливанский кризис: трансформация общества и государства // Восток. 2013. № 4.
Густерин П. Вода как фактор стабильности в странах Арабского Востока // Азия и Африка сегодня. 2007. № 9.
Давидсон А. Ближний Восток менует свое лицо // Азия и Африка сегодня. 2007. № 2.
Демченко П. Ближний Восток в тисках кризиса // Азия и Африка сегодня. 1993. №9-10.
Дмитриев Е. Палестинская трагедия. М., 1985.
Донцов В. Е. Палестинское движение «исламский джихад»: характеристика идеологии и политической практики // Ближний Восток и современность. Сборник статей. М., 2004. Вып. 22.
Дэвис Ури Апартеид в Израиле. Израиль: План Шарона // Азия и Африка сегодня. 2004. № 6.
Звягельская Н. Д., Богачева А. С. и др. Политическая идентичность и ее влияние на внешнюю политику государств Ближнего Востока // Восток. 2020. № 2.
Ермаков А. А. Израиль: война на два фронта // Азия и Африка сегодня. 2016. № 6.
Ермаков А. А. «Интифада Аль-Кудса» и ее место в палестино-израильском противостоянии // Азия и Африка сегодня. 2016. № 2.
Ермаков А. А. Когда придет мир на западный берег Иордана? // Азия и Африка сегодня. 2014. № 8.

- Ермаков А. А. Подземная война Хамас в Секторе Газа // *Азия и Африка сегодня*. 2015. № 3.
- Израиль. План Шарона по отделению от палестинцев // *Азия и Африка сегодня*. 2004. №6.
- Ильянский М. Сегодня в Израиле. Палестинцы об Израиле // *Азия и Африка сегодня*. 2004. № 7.
- Исаев Л. М. Лига арабских государств: между Багдадом и Каиром // *Восток*. 2013. № 3.
- Кива С. С. «Арабская весна» и ее последствия // *Новая и новейшая история*. 2015. № 4.
- Карасева Т. А. «Шестидневная война» 1967 г. в свете новых данных // *Восток*. 2018. № 3.
- Киселев В. Ближний Восток. Долгая дорога к миру // *Азия и Африка сегодня*. 2000. №5, 6, 7.
- Киселев В. Перспективы урегулирования палестино-израильского конфликта // *Азия и Африка сегодня*. 2005. № 3.
- Китамов В. К. Посредничество США в урегулировании Ближневосточного конфликта // *Ближний Восток и современность*. Сборник статей. М., 2002. Вып. 15.
- Клява А. Я. Палестинское национальное движение: от вооруженной борьбы к «дипломатии с оружием в руках» (1974–1991 гг.) // *Ближний Восток и современность*. Сборник статей. М., 2002. Вып. 20.
- Козицкий А. М. Новітня історія Азії та Африки. Львів, 2005.
- Концельман Г. Арафат. М., 1977.
- Королев А. В. «Конфликт низкой интенсивности». Новый метод борьбы Израиля с палестинцами // *Азия и Африка сегодня*. 2009. № 3.
- Королев А. В. Тель-Авив: в плену собственной пропаганды // *Азия и Африка сегодня*. 2012. № 3.
- Коротаев А. В. Формирование афразийской зоны нестабильности // *Восток*. 2015. № 2.
- Корочкина В. А. Палестинская автономия и «арабская весна» // *Азия и Африка сегодня*. 2013. № 10.
- Косач Т. Т. Марксисты в контексте интифады: демократический фронт освобождения Палестины // *Ближний Восток и современность*. Сборник статей. М., 2002. Вып. 15.
- Кудрявцев А. В. Исламский мир и палестинская проблема. М., 1990.
- Кузнецов Д. В. Арабо-израильский конфликт и французские общественные течения // *Восток*. 2004. № 2.
- Ланда Р. Г. Исламизм и арабская «политическая весна» // *Восток*. 2014. № 1.
- Медведко Л. И. К востоку и западу от Суэца. М., 1980.
- Мионов А. Кибуцы и кибуцники // *Азия и Африка сегодня*. 1998. № 5.
- Мионов А. Полвека на пороховой бочке: Израилю 50 лет // *Азия и Африка сегодня*. 1998. № 5.
- Наринский М. М. Советский Союз и арабо-израильская война 1973 года // *Новая и новейшая история*. 2006. № 4.
- Наринский М. М. Советский Союз и Суэцкий кризис 1956 года. Новые данные // *Новая и новейшая история*. 2004. № 2.
- Наумкин В. В. *Ethnicity and Violence in the Modern World: the Case of Israeli-Palestinian Conflict* // *Восток*. 2014. № 2.
- Незабываемые встречи с Ясиром Арафатом // *Азия и Африка сегодня*. 2002. № 1.
- Новейшая история стран Азии и Африки. XX век. 1945-2000 / Под ред. А. М. Родригеса. М., 2001. Ч. 3.
- Новейшая история арабских стран Азии (1917–1985). М., 1988.
- Прокофьев Д. Большое ограбление палестинцев // *Азия и Африка сегодня*. 1985. № 7, 8.
- Сатановский Е. Я. Современные тенденции развития Ближнего и Среднего Востока // *Новая и новейшая история*. 2014. № 3.
- Симановский С. И. Три года интифады и палестинская экономика // *Ближний Восток и современность*. Сборник статей. М., 2002. Вып. 15.

- Смирнов А. Арабо-израильские войны. М., 2003.
- Трошин Ю. А. История стран Азии и Африки в новейшее время (1918–2000). М., 2004.
- Устинов Е. И. Этноконфессиональный фактор дестабилизации на Ближнем Востоке // Азия и Африка сегодня. 2013. № 2.
- Фрадкова В. И. Евангелисты, Израиль и ближневосточная политика США // Восток. 2015. № 5.
- Хлебникова Л. Р. США и Израиль в 60-е годы XX века: у истоков «особых отношений» // Новая и новейшая история. 2015. № 3.
- Ходынская-Голенищева М. С. «Зимняя война» в газе: расследование ООН // Азия и Африка сегодня. 2010. № 11.
- Эпштейн А. Шестидневная война и современная политическая динамика на Ближнем Востоке // Восток. 2003. № 2.
- Яковлев А. И. Перебалансировка системы международных отношений на Ближнем Востоке в XXI ст. // Восток. 2020. № 2.
- Chomsky N. On Palestine / Noam Chomsky. Chicago: Haymarket Books, 2015.
- Fisk R. Arab Spring Then and Now: From Hope to Despair. London: Independent Print Limited, 2017.
- Hammond J. R. Obstacle to Peace: The US Role in the Israeli-Palestinian Conflict. Cross Village: Worldview Publications, 2016.
- Monem S. A. A. Arabs and Israelis: Conflict and Peacemaking in the Middle East. London: Palgrave, 2013.

Вивчення *теми* слід розпочинати із визначення наслідків Другої Світової війни для єврейського народу. Зверніть увагу на позиції країн-переможців щодо розв'язання ситуації на Близькому Сході. Прослідкуйте процес утворення держави Ізраїль, охарактеризуйте пропозиції, спрямовані на розв'язання територіальних проблем між єврейським та арабським населенням. Дайте оцінку рішенням, які визначили утворення держави Ізраїль. Висвітліть ставлення іноземних держав до цієї події. Зробіть висновки.

Вагоме місце серед подій на Близькому Сході займали арабо-ізраїльські війни 1948–1949 рр., 1956 р., 1967 р. та 1973 р. У ході розгляду першої війни варто визначити реакцію сусідніх арабських держав на утворення Ізраїлю. З'ясуйте, які арабські країни брали участь у війні, а також її наслідки, зокрема, значні територіальні зміни на Близькому Сході. Стосовно Суецької кризи, то важливо проаналізувати внутрішньополітичні зміни в Єгипті на початку 1950-х рр. та, відповідно, зовнішньополітичні доктрини А. Насера. Зверніть увагу на зміст та обґрунтування планів ведення війни проти Єгипту – «Мушкетер» (Франція та Великобританія) та «Кадеш» (Ізраїль). З'ясуйте причини та передумови до превентивної війни Ізраїлю проти арабського блоку в 1967 р., а також покажіть роль СРСР та США у цій війні. В межах визначення причин війни 1973 р. необхідно дати коротку характеристику внутрішньополітичного становища в Єгипті та Ізраїлі на даний час, зокрема діяльність А. Садата та уряду Г. Меїр відповідно. Також важливо вказати безпосередні результати та геополітичні наслідки цієї війни. В ході розгляду арабо-ізраїльських війн зверніть увагу на проблему міграції на Близькому Сході та спроби її розв'язання, оцініть масштаби та наслідки зазначених процесів.

Хоча офіційно виділяють чотири великі війни, однак важливим є з'ясування сутності та перебігу «Війни за воду» та «Війн на виснаження», які означили характерні риси конфлікту: гонку озброєння, боротьбу за стратегічні зони та водні ресурси, що в кліматичних умовах Близького Сходу набуло визначального значення. З'ясуйте особливості та наслідки зазначених конфліктів.

У вирішенні палестинської проблеми зацікавлені різні політичні сили. Серед них досить авторитетною в арабському русі опору є Організація Визволення Палестини (ОВП). Вона з'явилася на початку 60-х рр. XX ст., однак і до сьогодні бере активну участь у розв'язанні Близькосхідної кризи. З'ясуйте роль Ліги Арабських Держав у становленні палестинського руху опору. Визначте причини та передумови до утворення ОВП. Понад 30 років її очолював Я. Арафат. Змалюйте його історичний портрет.

Важливим шляхом, за допомогою якого ворогуючі сторони прагнуть знайти порозуміння, є дипломатичний. Його започаткували переговори у Кемп-Девіді, з'ясуйте їх зміст і наслідки. Дайте оцінку. Зробіть загальні висновки.

Попри мирні переговори та вихід Єгипту із табору ворожих до Ізраїлю держав у 1980-х рр. спостерігається подальша ескалація близькосхідної кризи, проявом чого стала Перша ліванська війна. Проаналізуйте основні чинники, котрі зумовили початок даного конфлікту. З'ясуйте внутрішньополітичну ситуацію в Лівані, яка склалася в 1970–1980-х рр. Яку роль у конфлікті відіграв палестинський рух опору? Важливо охарактеризувати реакцію Ізраїлю на події в Лівані, що знайшло відображення в низці військових операцій. Визначте результати та наслідки конфлікту для його учасників.

Друга спроба вирішити близькосхідну кризу дипломатичним шляхом мала місце в 1990-х рр. З'ясуйте зовнішньополітичні фактори, які зумовили початок переговорного процесу. Прослідкуйте перебіг переговорів та охарактеризуйте основні положення мирних домовленостей. Також зверніть увагу на їх наслідки для вирішення палестинського питання.

Ескалація близькосхідного конфлікту наприкінці XX – на початку XXI ст. отримала вираження у так званому інтифадному русі. Визначте його сутність. З'ясуйте основні фактори, що зумовили другу хвилю радикального ісламізму в Палестині та діяльність таких угруповань, як «ХАМАС», «Палестинський ісламський джихад» та «Армія Ісламу». Виокремте причини та наслідки першої та другої інтифад, а також заходи ізраїльського уряду по врегулюванню конфлікту в зазначений період. Складіть політичний портрет А. Шарона. Охарактеризуйте головні плани та заходи по вирішенню палестинського питання на початку XXI ст.

Виведення у 2000 р. ізраїльських військ з Лівану лише посилює активність ісламістських угруповань у цьому регіоні. Діяльність останніх спричинила чергове загострення близькосхідної кризи в рамках Другої ліванської війни. З'ясуйте внутрішньополітичне становище Ізраїлю та Лівану в цей час та причини початку війни. Охарактеризуйте роль антиізраїльських радикальних угруповань, зокрема «Хізбалли» в Лівані напередодні та під час війни. Визначте результати та наслідки конфлікту.

Початок другого десятиліття XXI ст. ознаменувався низкою революційних потрясінь в арабському світі, відомих як «Арабська весна». Визначте характер впливу зазначених подій, зокрема громадянської війни в Сирії, на перебіг

близькосхідної кризи. Зверніть увагу на факти постреволуційної дестабілізації та радикалізації арабських суспільств («Арабська зима») на Близькому Сході, що відобразилось на стані арабо-ізраїльського протистояння. Зробіть загальні висновки.

При підготовці до заняття скористуйтеся картою «Близький Схід у другій половині ХХ ст. – на початку ХХІ ст.»

Питання й завдання для самоконтролю:

1. Коли була створена держава Ізраїль?
2. Що Ви розумієте під поняттям «сіонізм»? Кого називають «батьком Ізраїлю» і чому?
3. Поміркуйте над причинами одностайності позицій Радянського керівництва та уряду США у процесі створення держави Ізраїль.
4. Перерахуйте арабо-ізраїльські війни, визначте їх наслідки.
5. У чому полягає сутність принципу: «мир – в обмін на територію»?
6. Визначте особливості «Війни за воду».
7. Назвіть засновника та першого очільника ОВП?
8. Коли було укладено Кемп-Девідські угоди?
9. Які Ви знаєте радикальні ісламістські організації Палестини другої половини ХХ – початку ХХІ ст.? (щонайменше 5 найменувань)
10. Що стало причиною вбивства І. Рабіна?
11. У чому полягає суть інтифад? Скільки їх було?
12. З'ясуйте головні результати переговорів в Осло в 1993–1995 рр.?
13. Що ви знаєте про А. Шарона? Складіть політичний портрет.
14. Хто очолив ОВП та ПНА (Палестинську національну адміністрацію) після смерті Я. Арафата?
15. Визначте сутність плану «Дорожня карта» по врегулюванню палестинської проблеми?
16. Проаналізуйте основні чинники, що зумовили початок Другої ліванської кризи?
17. З'ясуйте характер впливу революційних процесів в арабських країнах Близького та Середнього Сходу («Арабська весна») на хід арабо-ізраїльського протистояння?
18. Які наслідки «Арабської зими» для палестинської проблеми? Відповідь обґрунтуйте.
19. Поміркуйте, які зміни в характері арабо-ізраїльських відносин у Палестині зумовили події громадянської війни в Сирії?
20. Якими, на Вашу думку, є перспективи врегулювання Близькосхідної кризи? Власну думку обґрунтуйте.

Тема 8.
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ І ПОЛІТИЧНИЙ РОЗВИТОК
ПІВДЕННО-АФРИКАНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ У ДРУГІЙ
ПОЛОВИНІ 40-Х РР. ХХ СТ. – ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

ПЛАН:

1. Соціально-економічний розвиток у 50-х–70-х рр. ХХ ст.
2. Ідеологія і політика апартхейду. Створення бантустанів.
3. Реформи президента Фредеріка де Клерка. Скасування апартхейду (кінець 80-х – початок 90-х рр.)
4. Демократизація суспільно-політичного життя. Внутрішня і зовнішня політика уряду Н. Мандели. ПАР у 20-ті рр. ХХІ ст.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

ДЖЕРЕЛА:

- Гавристова Т. М. История Африки в документах // Новая и новейшая история. 2008. № 5.
- Мандела Н. Довгий шлях до свободи. К., 2014.
- Biko S. I Write What I Like: Selected Writings. Chicago: University Press, 2015.
- Buthelezi M. G. Mandela and I (2012) / Mangosuthu Gatsha Buthelezi [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.sahistory.org.za/archive/mandela-and-i-mangosuthu-buthelezi>
- Constitution of the African National Congress (1958) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.anc.org.za/content/anc-constitution-january-1958>
- Drew A. South Africa's Radical Tradition, a documentary history, Volume Two 1943 – 1964 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.sahistory.org.za/archive/south-africas-radical-tradition-documentary-history-volume-two-1943-1964-allison-drew>
- Freedom in our Lifetime (1956) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.anc.org.za/content/freedom-our-lifetime>
- Klerk De F. W. The Last Trek-A New Beginning: The Autobiography. New York: St. Martin's Press, 1999.
- Nelson Mandela: the Symbol of Resistance [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.anc.org.za/content/nelson-mandela-symbol-resistance>
- Press R. To Change the World! Is Reason Enough? London, 1995.
- Sisulu W. M. Congress and the Africanists (1959) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.anc.org.za/content/article-wm-sisulu-congress-and-africanists>
- South Africa: the Peasants' Revolt (1964) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.anc.org.za/content/south-africa-peasants-revolt>
- The Sun will Rise: Statements from the Dock by Southern African Political Prisoners [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.anc.org.za/content/sun-will-rise-statements-dock-southern-african-political-prisoners>
- Zille H. Not Without a Fight: The Autobiography. London: Penguin, 2016.

МОНОГРАФІЇ, СТАТТІ, ПОСІБНИКИ Й ПІДРУЧНИКИ:

- Беляев А. Куда идет Южная Африка? // Азия и Африка сегодня. 1993. № 6.
- Вышинский М. Юг Африки. Апартеид. Геноцид. Агрессия. М., 1988.
- Герасимчук И. Значение концепции «устойчивого развития» для юга Африки // Азия и Африка сегодня. 2004. № 5.
- Давидсон А. Б. Исторический опыт Африканского национального конгресса // Новая и новейшая история. 2012. № 6.

- Давидсон А. Б. Национальная идеология и политическая борьба в ЮАР после 1994 года // Новая и новейшая история. 2008. № 1.
- Давидсон А. Б. Нельсон Мандела: добрый урок современному миру // Новая и новейшая история. 2014. № 3.
- История национально-освободительной борьбы народов Африки в новейшее время. М., 1978.
- История Тропической и Южной Африки 1918–1988. М., 1989.
- Козицький А. М. Новітня історія Азії та Африки. Львів, 2005.
- Кораблев Ю. Образование Африканского Союза: смена названия или постановка новых задач? // Азия и Африка сегодня. 2001. № 8.
- Куклина И. Н. История Южной Африки // Южно-Африканская республика. М.: Институт Африки, 1994.
- Курбак М. С. ЮАР 1960 – 1990-х годов в произведениях нобелевского лауреата Дж. М. Кутзее // Новая и новейшая история. 2010. № 2.
- Новейшая история стран Азии и Африки XX век. 1945–2000 / Под ред. А. М. Родригеса. М., 2001. Ч. 3.
- Огорокова В. В. Новітня історія країн Азії, Африки та Латинської Америки (з 1945 року): навчальний посібник. Одеса, 2022.
- Пильников Б. ЮАР: страна, нацеленная на сотрудничество с Россией (2001) [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.africana.ru/news/2001/02/23/RSA.htm>
- Пичугин Ю. Коррупция подрывает реформы // Азия и Африка сегодня. 1998. № 2.
- Пичугин Ю. Национальная партия снова претендует на власть // Азия и Африка. 1996. № 9.
- Потемкин Ю. В. Африка: социальные изменения на исходе XX века // Восток. 1994. №2.
- Просветов А. СВАПО укрепляет свои позиции // Азия и Африка сегодня. 1995. № 5.
- Просветов А. Сценарий на послезавтра // Азия и Африка сегодня. 1993. № 8.
- Решетняк Н. Фредерик де Клерк – потрясатель основ // Азия и Африка сегодня. 1992. №10.
- Сафронов Б., Лосев Ю. Новейшая история стран Азии и Африки. 2 изд., исп. и доп. М., 2022.
- Сергійчук І. М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – кінець XX ст.). Суми, 2002.
- Сидоров В. А. ЮАР в экономике Африки // Азия и Африка сегодня. 2015. № 12.
- Скубко Ю. С. Южноафриканская наука после апартеида. Современный научно-технический потенциал ЮАР // Восток. 2007. № 3.
- Тетёкин В. Н. Апартеид и протестное движение в Южной Африке // Азия и Африка сегодня. 2010. № 11.
- Тетёкин В. Н. Борец и миротворец // Азия и Африка сегодня. 2008. № 8.
- Тетёкин В. Н. ЮАР: самый долгий путь к свободе // Азия и Африка сегодня. 2011. № 12.
- Тетёкин В. Н. ЮАР сегодня: демократия и власть // Азия и Африка сегодня. 2009. № 4.
- Трошин Ю. А. История стран Азии и Африки в новейшее время. М, 2004.
- Урнов Ю. А. Политика ЮАР в Африке. М, 1982.
- Шубин В. «Африканский ренессанс»: концепция или лозунг? // Азия и Африка сегодня. 2002. № 3.
- Шубин В. Г., Майданов И. И., Либенберг Я. М. Вооружённые силы и военная промышленность Южно-Африканской республики. М.: Memories, 2010.
- Шубин В. Г. Новый президент ЮАР в зеркале недавних публикаций (2001) [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://www.africana.ru/biblio/afrocentrism/15_Shubin.htm
- Шубин В. Проблемы развития демократической Южной Африки // Восток. 2004. № 1.
- Шубин В. Г. Товарищ Нельсон Мандела // Азия и Африка сегодня. 2014. № 4.
- Article based on a speech delivered at an informal meeting of the UN General Assembly on Nelson Mandela International Day by E. S. Reddy (2012) [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.anc.org.za/content/article-based-speech-delivered-informal-meeting-un-general-assembly-nelson-mandela>

- Dubow S. Apartheid, 1948–1994. Oxford: University Press, 2014.
- Eidelberg P. The transformation of the african national congress (1979–1985): from Afrocentrism to Eurocentrism? [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.africana.ru/biblio/afrocentrism/17_Eidelberg.htm
- Foster D. After Mandela: The Struggle for Freedom in Post-Apartheid South Africa. New York: Liveright, 2012.
- Johnson R. W. How Long Will South Africa Survive?: The Looming Crisis. London: Hurst, 2015.
- Long road from KZN to Mangaung (2012) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.anc.org.za/content/long-road-kzn-mangaung>
- Nzimande T. The Legacy of Prince Mangosuthu Buthelezi: In the Struggle for Liberation in South Africa. Bloomington: Xlibris, 2012.
- Opperman H. L. Apartheid: Britain's Bastard Child. Wandsbeck, 2016.
- Reddy E. S. United Nations and the African National Congress partners in the Struggle against Apartheid [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.anc.org.za/docs/arts/2012/un_anc.pdf
- The Revolutionary Army (1988) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.anc.org.za/content/revolutionary-army-discussion-article>
- The road to chaos can be stopped in Kwazulu Natal (2003) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.anc.org.za/content/road-chaos-can-be-stopped-kwazulu-natal>
- The Wankie Campaign [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.anc.org.za/content/wankie-campaign>
- Toward Robben Island: The Rivonia Trial (1997) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.anc.org.za/content/toward-robben-island-rivonia-trial>

При вивченні теми **«Соціально-економічний і політичний розвиток Південно-Африканської Республіки у другій половині 40-х рр. ХХ ст. – на початку ХХІ ст.»** слід охарактеризувати економічний і соціальний розвиток країни у 50–70-х рр. ХХ ст. При цьому важливо визначити його основні особливості. З'ясуйте роль ПАР на африканському континенті у цей період.

З 1948 р. расистський режим Південно-Африканського Союзу офіційно ввів політику апархейду. Тому слід звернути увагу на її сутність й охарактеризувати заходи, схвалені різними урядами ПАС (з 1961 р. – ПАР), що склали її політичну систему. Проаналізуйте зміст закону «Про розвиток», який обґрунтував створення за межами території, зайнятої білою меншиною, бандустанів. З'ясуйте їх мету та значення.

Боротьбу проти апархейду й дискримінації більшості населення ПАР послаблювали міжплемінні протиріччя. У країні існувало два ворогуючі політичні угруповання – Африканський національний конгрес (АНК) і зулуський рух «Інката», очолюваний Мангосуту Бутелезі. Визначте їх основні програмні вимоги та методи їх реалізації, дайте оцінку. Окрім того, вплив на ситуацію в країні мав Панафриканський конгрес, охарактеризуйте ідеологічну платформу та діяльність його лідера – Роберта Собукве.

Внутрішньополітичний розвиток ПАР визначала, правляча з 1948 р., Націоналістична партія. Вона була ініціатором проведення всіх расистських законів і впродовж десятиріч відстоювала режим апархейду. Після приходу до влади Фредеріка де Клерка розпочався поступовий демонтаж цієї системи. Змалюйте його політичний портрет і визначіть основні реформи, котрі було

проведено в державі. Важливо з'ясувати зовнішньополітичні чинники, які активізували ліберальні процеси в ПАР у 1980-х рр. Висловіть власну думку.

У 1994 р. в ПАР уперше відбулися вибори до парламенту без расової дискримінації. За їх підсумками АНК отримав більшість місць у нижній і верхній палатах і відповідно посади президента ПАР і першого виконавчого віце-президента. Президентом ПАР став Нельсон Мандела. Охарактеризуйте період його президентства. Змалюйте політичний портрет Н.Мандели. Дайте власну оцінку.

У 1999 р. на чергових виборах переміг Табо Мбекі, котрий продовжив курс Нельсона Мандели. Тому, використовуючи різні джерела, визначіть особливості соціально-економічного та політичного розвитку країни на початку ХХІ ст. Покажіть місце ПАР на континенті та у світі. Зробіть загальні висновки.

З 2009 року президентом ПАР був Джейкоб Зума, з 2018 року й до сьогодні Сиріл Рамапоса (президент Африканського національного конгресу). Слід звернути увагу на ситуацію в країні у 20-ті роки ХХІ ст. і визначити основні напрямки її зовнішньої та внутрішньої політики.

Скористуйтесь при підготовці до заняття картою: «**Політична карта Африки**».

Питання й завдання для самоконтролю:

1. У чому полягає сутність політики апартеїду?
2. Які політичні сили брали активну участь у житті ПАР в кінці 40-х на початку 90-х рр. ХХ ст.? Охарактеризуйте їх.
3. Визначте ідеологічні позиції Панафриканського конгресу.
4. Що Ви знаєте про Роберта Собукве та Мангосуту Бутелезі? Складіть їх політичні портрети.
5. Як називалась організація Нельсона Мандели?
6. Які В и знаєте бантустани? Покажіть їх на карті.
7. Визначте основні зовнішньополітичні фактори, що зумовили процес лібералізації суспільного устрою в ПАР наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр.
8. Визначте основні заходи Фредеріка де Клерка, спрямовані на демонтаж режиму апартеїда.
9. Яку роль у житті ПАР відіграв Нельсон Мандела?
10. Що являє собою ПАР у 20-ті рр. ХХІ ст.? Відповідь обґрунтуйте.

Тема 9.

СИРІЯ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

ПЛАН:

1. Соціальне та економічне становище країни після Другої світової війни.
2. Революція «8 березня». Становлення Баасистського режиму, його внутрішня політика.
3. Основні напрямки зовнішньої політики:
 - 3.1 Сирія в «Холодній війні» (сирійсько-радянські (російські) та сирійсько-американські відносини).
 - 3.2 Позиція держави у контексті арабо-ізраїльського протистояння.
 - 3.3 Роль країни у врегулюванні курдського питання на Близькому та Середньому Сході.
4. Політика Башара аль-Асада. Громадянська війна початку ХХІ ст.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

ДЖЕРЕЛА:

- Саддам Х. О БААС (Партии Арабского Социалистического возрождения) [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://www.e-reading.club/chapter.php/1028296/12/Prussakov_-_Tak_govoril_Saddam.html
- Aflak M. Texts [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://albaath.online.fr/English/index-English.htm>
- Ben-Tzur A. The Syrian Baath Party and Israel: Documents From the Internal Party Publications. Tel-Aviv, 1968.
- Giovanni J. di The Morning they came for us: dispatches from Syria. New York, 2016.
- Kardaş S. Turkey's Syria Policy: The Challenge of Coalition Building // On Turkey. February 17, 2012.
- Schmidt D. A. Journey among Brave Men. Toronto, 1964. 298 p.
- Syrian economy to shrink 20 percent in 2012: IIF // Reuters. 10.12.2012 [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.reuters.com/article/us-syria-crisis-economy-idUSBRE8B90LR20121210>
- Translation of the Syrian Constitution Modifications [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://ru.scribd.com/doc/81771718/Qordoba-Translation-of-the-Syrian-Constitution-Modifications-15-2-2012>

МОНОГРАФІЇ, СТАТТІ, ПОСІБНИКИ Й ПІДРУЧНИКИ:

- Аксюхин А. И., Али-Заде Э. А., Ахмедов В. М. Сирийская Арабская Республика. М.: Институт изучения Израиля и Ближнего Востока, 1997.
- Арутюнян А. Турецко-сирийские отношения в начале XXI века // Азия и Африка сегодня. 2007. № 4.
- Ахмедов В. М. Армия и этнорелигиозные конфликты на Ближнем Востоке // Азия и Африка сегодня. 2009. № 9.
- Ахмедов В. М., Филоник А. О. Мир глазами президента Сирии Хафеза Асада. М.: ИВ РАН, 2000.
- Ахмедов В. Политический ислам в Египте и Сирии // Азия и Африка сегодня. М., 2008. № 6.
- Ахмедов В. Политический облик режима // Азия и Африка сегодня. М., 1999. № 8.
- Ахмедов В., Филоник А. Президент Сирии Хафез Асад // Азия и Африка сегодня. М., 2000. № 5.
- Ахмедов В. Сирия-Турция. Противостояние // Азия и Африка сегодня. М., 2000. № 1.
- Ахмедов В. М. Три года Башара Асада [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.iimes.ru/rus/stat/2004/17-02-04.htm>
- Бузов В. И. Новейшая история стран Азии и Африки (1945–2004): учеб. пособие. Ростов н/Д: Феникс, 2005.
- Горбунова Н. М. Ливанский кризис: трансформация общества и государства // Восток. 2013. № 4.
- Густерин П. Вода как фактор стабильности в странах Арабского Востока // Азия и Африка сегодня. 2007. № 9.
- Долгов Б. В. Сирийский кризис и радикальный исламизм. Часть 1 // Азия и Африка сегодня. 2016. № 3.
- Долгов Б. В. Сирийский кризис и радикальный исламизм. Окончание // Азия и Африка сегодня. 2016. № 4.
- Долгов Б. В. Сирийский кризис (2011–2020): Начало // Восток. 2020. № 6.
- Ігнат'єв П. М. Країнознавство. Країни Азії: Навчальний посібник / П. М. Ігнат'єв. – Чернівці : Книги-XXI, 2004.

- История стран Азии и Африки в Новейшее время (1918–2000) / под ред. Ю. А. Трошина. М., 2003.
- Исаев В. А. Арабские страны в международном разделении труда: итоги, проблемы, перспективы (1961–1990). М. : Восточная литература, 1996.
- История Сирии [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.easttime.ru/countries/topics/2/7/55.html>
- Кива С. С. «Арабская весна» и ее последствия // Новая и новейшая история. 2015. № 4.
- Козицький А. М. Новітня історія Азії та Африки. Посібник для студентів історичних і гуманітарних факультетів університетів. Львів : Афіша, 2005.
- Киселев В. Ближний Восток. Долгая дорога к миру // Азия и Африка сегодня. М., 2000. № 5.
- Коровкин А. В. Исламский экстремизм в арабских странах. М.: Наука, 1990.
- Кудрявцев А. В. Исламский мир и палестинская проблема. М.: Наука, 1990.
- Мальшева Д. Б. Религиозный фактор в вооруженных конфликтах современности. М.: Наука, 1991.
- Новейшая история арабских стран Азии (1917–1985) / отв. ред. В. В. Наумкин. М.: Наука, 1989.
- Новейшая история стран Азии и Африки XX век. Ч. 3 (1945–2000) / под ред. А. М. Родригеса. М.: ВЛАДОС, 2001.
- От Асада до Асада [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://svpressa.ru/post/article/133208/>
- Рассадин П. А. Политический ислам и религиозные меньшинства на Арабском Востоке // Азия и Африка сегодня. 2009. № 9.
- Сатановский Е. Я. Современные тенденции развития Ближнего и Среднего Востока // Новая и новейшая история. 2014. № 3.
- Сергійчук І. М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – кінець ХХ ст.): Посібник для студентів вищих навчальних закладів. Суми: Університетська книга, 2002.
- Сулейманов А. В. Турецко-сирийские отношения: вчера и сегодня // Азия и Африка сегодня. 2015. № 12.
- Сухов Н. В. Современная ситуация в Сирии и перспективы ее развития // Восток. 2020. № 2.
- Устинов Е. И. Сирия: этноконфессиональный аспект кризиса // Азия и Африка сегодня. 2014. № 6.
- Федоров В. П. Эволюция тоталитарных режимов на Востоке. М.: Наука, 1992.
- Филоник А. Сирия: с высокого старта – в будущее // Азия и Африка сегодня. М., 2008. № 2.
- Хлюстов М. В. От мира до войны. Очерк политической истории Сирии в XX и начале XXI века. Аналитический доклад [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.knigi.konflib.ru/8istoriya/16012-1-ot-mira-voyni-ocherk-politicheskoy-istorii-sirii-nachale-hhi-veka-analiticheskij-doklad-moskva-2013-centr-str.php>
- Хозынская-Голенищева М. С. Кризис в Сирии // Азия и Африка сегодня. М., 2015. № 6.
- Щегловин Ю. Б. Некоторые итоги конференции сирийской оппозиции в Дохе. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.iimes.ru>
- A Wasted Decade. Human Rights in Syria during Bashar al-Asad's First Ten Years in Power. July 16, 2010 [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.hrw.org/report/2010/07/16/wasted-decade/human-rights-syria-during-bashar-al-asads-first-ten-years-power>
- Brecher M. A Study of Crisis / Michael Brecher, Jonathan Wilkenfeld. – Ann Arbor : University of Michigan Press, 1997. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: https://books.google.com.ua/books?id=GjY7aV_6FPwC&pg=PA888&lpg=PA888&dq=Brecher+Michael.+A+Study+of+Crisis&source=bl&ots=u_ZpXeKPPR&sig=5di6jODFFKnMG0BMVmb3Oc_NsZA&hl=uk&sa=X&ved=0ahUKEwiFoJCNUYnLahVHwHIKHRF7Bp4Q6AEIXTAJ#v=onepage&q=Brecher%20Michael.%20A%20Study%20of%20Crisis&f=false

- Dam N. van The Struggle for Power in Syria: Politics and Society under Asad and the Ba'th Party. London, 2011.
- Özdemir R. Syrian Baath Party and Arab Unity: From the Foundation of Israel in 1948 to the Arab-Israeli War of 1967. Saarbrücken: LAMBERT Academic Publishing, 2013.
- Perthes V. The Political Economy of Syria Under Asad. London, 1997.
- Paul J. A. Human rights in Syria / Paul James A. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://books.google.co.uk/books?id=N-xjxWYWnlwC&pg=PA91&dq=aleppo+synagogues+1947&hl=en&ei=xH12TKXaDcmXOIW_nNMG&sa=X&oi=book_result&ct=result#v=onepage&q=aleppo%20synagogues%201947&f=false
- Pipes D. Greater Syria. The History of an Ambitions. New York-Oxford: Oxford University Press, 1992. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://books.google.com.ua/books?id=J3PsAb1uV94C&printsec=frontcover&hl=uk#v=onepage&q&f=false>
- Robson J. Syria hasn't changed, but the world has [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.torontosun.com/2012/02/10/syria-hasnt-changed-but-the-world-has>
- Sahner C. Among the Ruins: Syria Past and Present. Oxford: University Press, 2014.
- Syria Country Brief 2005 [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://siteresources.worldbank.org/INTSYRIANARAB/Resources/Syria_Web_brief.pdf
- Syria Demographics Profile 2014 [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.indexmundi.com/syria/demographics_profile.html
- Yassin-Kassab R. Burning Country: Syrians in Revolution and War. London, 2016.

При розгляді першого питання доречно звернути увагу на причини та привід до здобуття Сирією незалежності, зокрема завершення Другої світової війни, початок процесу деколонізації й утворення нових держав на Близькому Сході. Варто охарактеризувати політичні сили, соціальні верстви, на які вони спиралися, а також економічне становище новоутвореної держави.

У другому питанні необхідно схарактеризувати політичне становище Сирії в 50-х – на початку 60-х рр. ХХ ст., виокремити причини, що зумовили військовий переворот та становлення при владі партії БААС. Також важливо визначити ідеологію та основні віхи соціальної та економічної політики уряду, зокрема «Рамаданський соціалістичний декрет», процес керованої націоналізації та протекціоністські заходи. Слід розглянути протиріччя між радикалами та військовим крилом партії, що призвело до державного перевороту 1970-го року та приходу до влади Хафеза Асада. Необхідно звернути увагу на причини активізації ісламістського руху в Сирії у другій половині 70-80-х рр., а також на етапи лібералізації та реформування економіки наприкінці 80-х – в 90-х рр.

Висвітлення третього питання слід розпочинати із характеристики тих зовнішньополітичних умов, в яких опинилась Сирія зі здобуттям незалежності. У підпункті 3.1 варто провести порівняння характеристику різних форм співробітництва (військового, економічного, дипломатичного) Сирії з Радянським Союзом (з 1991 року – Росією) та США, зокрема їх боротьбу за плацдарм для впливу на Середземномор'я та стратегічного партнера в мусульманському світі. У підпункті 3.2 важливо визначити результати арабо-ізраїльських війн для Сирії, а також участь у врегулюванні палестинського питання та ліванської кризи. Варто проаналізувати генезу сирійсько-ізраїльських відносин на початку ХХІ ст. У підпункті 3.3 висвітлюються причини виникнення курдського питання та роль

Сирії у спробах його врегулювання на міждержавному рівні зі своїми сусідами (Туреччиною, Ліваном, Іраком). Необхідно вказати на труднощі на шляху до вирішення даної проблеми, зокрема етнічну та релігійну строкатість регіону, розпорошеність зазначеного етносу, геополітичні суперечності між країнами.

Четверте питання слід розпочати з огляду внутрішньо- та зовнішньополітичного життя країни після приходу до влади Башара Асада, зокрема скасування надзвичайного стану, череду амністій для політичних в'язнів, а на міжнародній арені – ставлення Сирії до проголошеної США боротьби зі світовим тероризмом (Іракська кампанія), виведення сирійських військ з Лівану, ряд переговорів з Ізраїлем, а також поглиблення співробітництва з Російською Федерацією. Друга частина питання присвячена визначенню причин і ходу громадянської війни, в тому числі політична криза режиму, невирішеність державою ряду важливих соціально-економічних питань, ескалація міждержавних конфліктів у Близькосхідному регіоні. Важливо з'ясувати вплив «Арабської весни» на перебіг сирійської кризи. Нарешті, необхідно звернути увагу на позицію сирійського керівництва та участь Сирії у війні світового співтовариства з терористичною організацією «Ісламська держава Іраку та Леванту». Зробіть загальні висновки.

При підготовці до заняття скористуйтеся картою «Близький Схід у другій половині ХХ ст. – на початку ХХІ ст.»

Питання й завдання для самоконтролю:

1. Коли була прийнята перша конституція з часу здобуття Сирією незалежності? Хто був ініціатором її прийняття?
2. Назвіть дату утворення Об'єднаної Арабської Республіки?
3. Визначте фактори, які зумовили розпад ОАР? Відповідь обґрунтуйте.
4. З'ясуйте причини та передумови «Революції 8 березня».
5. Розкрийте ідеологічну платформу партії БААС.
6. Охарактеризуйте роль Сирії в арабо-ізраїльському конфлікті. Наведіть приклади.
7. Складіть історичні портрети Хафеза та Башара Асадів.
8. Проаналізуйте американо-сирійські відносини на початку ХХІ ст.
9. Визначте причини та передумови громадянської війни в Сирії.
10. Як курдський фактор впливав та впливає на внутрішньо- та зовнішньополітичну ситуацію в Сирії? Відповідь обґрунтуйте.

Тема 10.

В'ЄТНАМСЬКА ВІЙНА ТА ЇЇ ГЕОПОЛІТИЧНІ НАСЛІДКИ

ПЛАН:

1. Індокитай після Другої світової війни. «Особлива війна» США у Південному В'єтнамі. Криза маріонеткового режиму.
2. Тонкінський інцидент та повномасштабна інтервенція США у В'єтнамі. Цілі, етапи та наслідки повітряної війни.

3. Допомога СРСР та країн соціалістичного табору Північному В'єтнаму та В'єтконгу. Військові успіхи прокомуністичних сил.
4. В'єтнамізація війни: передумови та наслідки.
5. Паризька угода 1973 р. Завершення громадянської війни та утворення Соціалістичної республіки В'єтнам.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

ДЖЕРЕЛА:

- Верненская М. Репортаж из Сайгона. М., 1973.
- Макнамара Р. С. Вглядываясь в прошлое. Трагедия и уроки Вьетнама. М.: Ладомир, 2004.
- Советский Союз – Вьетнам. 30 лет отношений. 1950-1980. Документы и материалы. М., 1982.
- Dixon M. J. Things I'll Never forget: Memories of a Marine in Viet Nam. New York, 2017.
- Greenberg R. Silent Heroes: A Recon Marine's Vietnam War Experience. New York, 2017.
- Hayslip Le Ly When Heaven and Earth Changed Places: A Vietnamese Woman's Journey from War to Peace. New York: Anchor, 2017.
- Laurence J. The Cat from Hue: A Vietnam War Story. New York: PublicAffairs, 2002.
- 'Nam Raw: Excerpts from 24 Vietnam War Combat Memoirs / Edited by Staff of McFarland. – Jefferson, McFarland, 2016.
- Olson J. S. My Lai: A Brief History with Documents. Boston: Bedford/St. Martin's, 1998.
- Ridnour C. D. M. The Vietnam Air War: First Person. North Charleston: CreateSpace Independent Publishing Platform, 2016.
- Rowe N. J. Five Years to Freedom: The True Story of a Vietnam POW. New York, 2011.
- Tang N. T. A Vietcong Memoir: An Inside Account of the Vietnam War and Its. New York: Vintage, 1986.
- Truong V. Vietnam war: the new Legion. Victoria: Trafford, 2010
- Vietnam and America: The Most Comprehensive Documented History of the Vietnam War / Ed. by Marvin E. Gettleman, Jane Franklin, Marilyn B. Young, H. Bruce Franklin. New York: Grove Press, 1995.

МОНОГРАФІЇ, СТАТТІ, ПОСІБНИКИ Й ПІДРУЧНИКИ:

- Васильев Л. С. История Востока. М., 1998. Т. 2.
- Глазунов Е. П., Исаев М. П. Страны Индокитая: путь борьбы и свершений. М., 1987.
- Дэвидсон Ф. Б. Война во Вьетнаме. М.: Изографус, Эксмо, 2002.
- Дюрозель Ж.-Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів. К., 1995.
- Ильинский И. М. Индокитай: пепел четырех войн (1939-1979). М., 2000.
- Исаев М. П. Индокитайская хроника: Вьетнам, Лаос, Кампучия. Трудные дороги борьбы и созидания. М., 1987.
- История Вьетнама в новейшее время. М., 1992.
- Каширина Т. В. Война США во Вьетнаме и советско-американские отношения: конец 1960-х – первая половина 1970-х годов // Новая и новейшая история. 2015. № 4.
- Козицький А. М. Новітня історія Азії та Африки. Львів, 2005.
- Конорева И. Индокитай: первый крупный локальный конфликт периода «Холодной войны» (1945-1954 гг.) // Азия и Африка сегодня. 2008. № 7.
- Конорева И. А. Некоторые штрихи политической биографии Хо Ши Мина // Вопросы истории. 2008. № 10.
- Ле К. Н. Китайско-вьетнамский спор о Южно-Китайском море: исторический аспект // Восток. 2013. № 2.
- Мхитарян С. А. Вьетнамская революция. Вопросы теории и практики. М., 1986.

- Новейшая история стран Азии и Африки XX века / под ред. А. М. Родригеса. М., 2001. Ч. 2 (1945-2000).
- Огнетов И. А. Ле Зуан: политическая биография // Новая и новейшая история. 2008. № 3.
- Окороков А. Забытые во Вьетнаме. М.: Вече, 2016.
- Окорокова В. В. Новітня історія країн Азії, Африки та Латинської Америки (з 1945 року): навчальний посібник. Одеса, 2022.
- Сергійчук І. М. Новітня історія країн Азії і Африки (1918 – кінець XX ст.). Суми, 2002.
- Трошин Ю. А. История стран Азии и Африки в новейшее время. М., 2004.
- Цветов П. Вьетнам – США: зигзаги истории // Азия и Африка сегодня. 2001. № 10.
- Цветов П. Ю. Историк и революционер Чан Ван Зяу (1911-2010) // Восток. 2014. № 2.
- Bowden M. Hue 1968: A Turning Point of the American War in Vietnam. New York, 2017.
- Duiker W. Sacred War: Nationalism and Revolution In A Divided Vietnam. New York: McGraw-Hill, 1994.
- Eschmann K. J. Linebacker: The Untold Story of the Air Raids over North Vietnam. London: Endeavour Press, 2017.
- Jacobs S. Cold War Mandarin: Ngo Dinh Diem and the Origins of America's War in Vietnam, 1950–1963. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2006.
- Lais D. M. Vietnam: The War We Won. Burnsville: Fuzion press, 2016.
- Lind M. Vietnam: The Necessary War: A Reinterpretation of America's Most Disastrous Military Conflict. New York: Free Press, 2002.
- Major Problems in the History of the Vietnam War: Documents and Essays / Ed. by Robert McMahon. Boston: Cengage Learning, 2007.
- McMaster H. R. Dereliction of Duty: Johnson, McNamara, the Joint Chiefs of Staff, and the Lies that Led to Vietnam. New York: HarperCollins, 2011.
- Small M. Antiwarriors: The Vietnam War and the Battle for America's Hearts and Minds. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2002.
- Young M. Vietnam Wars 1945-1990. New York: Harper Perennial, 1991.
- Ward C. G. The Vietnam War: An Intimate History. New York, 2017.

Вивчення теми «В'єтнамська війна та її геополітичні наслідки» слід розпочати із характеристики соціально-політичного становища у В'єтнамі після Другої світової війни. Зверніть увагу на процес поширення впливу комуністичної ідеології серед в'єтнамців та їх боротьбу проти французів за національне самовизначення. Визначте головні рішення Женевської конференції та їх наслідки для подальшої ескалації конфлікту у В'єтнамі. Важливо з'ясувати причини та хід «особливої війни» США у Південному В'єтнамі, зокрема будівництва стратегічних поселень, боротьбу з В'єтконгом, масове залучення іноземних спеціалістів у державні структури тощо. Охарактеризуйте особистість та діяльність Нго Дінх Зьєма, доведіть що його уряд був маріонетковим.

Висвітліть події у Тонкінській затоці й початок відкритої агресії США проти Північного В'єтнаму та В'єтконгу. Визначте стратегічні плани по веденню війни американського командування. З'ясуйте основні цілі «Повітряної війни». Зокрема, важливо проаналізувати завдання, організацію та результати операцій «Rolling Thunder», «Freedom Train», «Linebacker-I», «Linebacker-II» тощо.

СРСР та країни соціалістичного табору надавали посильну допомогу ДРВ та В'єтконгу. З'ясуйте, що саме постачали у В'єтнам і яким чином? Визначте сутність та значення так званої «стежки Хо Ші Міна». Охарактеризуйте військові успіхи прокомуністичних сил, зокрема, події «Тетського наступу».

Зверніть увагу на зростаюче невдоволення американського суспільства ходом в'єтнамської кампанії та визначте його причини. Проаналізуйте та дайте оцінку подіям у селищі Сонгмі. Наведіть приклади застосування заборонених методів ведення війни з обох сторін. З'ясуйте сутність та реалізацію процесу «В'єтнамізації війни».

Визначте причини поразки США у В'єтнамі. Покажіть процес підготовки та підписання Паризької угоди 1973 р. проаналізуйте її зміст і наслідки. Охарактеризуйте результати В'єтнамської війни та висловіть власні міркування щодо її значення для самого В'єтнаму та США, а також для перебігу «холодної війни». Зробіть висновки.

Під час підготовки до заняття скористайтеся картою «Американо-в'єтнамська війна (1964-1973 рр.)», знайдіть на ній основні райони ведення військових дій.

Питання й завдання для самоконтролю:

1. Які особливості соціально-політичного становища В'єтнаму наприкінці 50-х – на початку 60-х рр. ХХ ст. Ви знаєте? Поясніть їх.
2. Чому США не було вигідно проведення загального референдуму у В'єтнамі передбаченого Женевською конференцією? Відповідь обґрунтуйте.
3. Складіть історичні портрети Бао Дая та Нго Дінь Зьєма.
4. У чому полягала мета «особливої війни» США?
5. Яка роль Камбоджі та Лаосу у в'єтнамській війні?
6. Визначте хронологічні рамки та етапи Другої Індокитайської війни.
7. Що Ви розумієте під терміном «в'єтнамізація війни»?
8. Яким було ставлення американської громадськості до війни у В'єтнамі? Відповідь аргументуйте.
9. Наведіть приклади протиправних дій американських військ та їх союзників під час війни у В'єтнамі.
10. У чому полягало значення в'єтнамської війни для В'єтнаму та перебіг «холодної війни»?

Тема 11.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ І ПОЛІТИЧНИЙ РОЗВИТОК ПАКИСТАНУ НАПРИКІНЦІ 40-Х РР. ХХ – ПОЧ. ХХІ СТ.

ПЛАН:

1. Утворення держави Пакистан. Економічне й політичне становище країни після здобуття незалежності.
2. Зародження Кашмірської проблеми: перші індо-пакистанські війни та спроби мирного врегулювання.
3. Соціально-економічний та політичний розвиток держави в 1950-х – 1990-х рр. Національне питання і роль ісламу.
4. Каргільська війна та переворот 1999 р. Політика П. Мушарафа та його наступників.
5. Пакистан у 10-ті рр. ХХІ ст. Політика Наваза Шарифа.
6. Зовнішня політика уряду Пакистану на початку ХХІ ст.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

ДЖЕРЕЛА:

- Bass J. G. *The Blood Telegram: Nixon, Kissinger, and a Forgotten Genocide*. London: Vintage, 2014.
- Bhutto B. *Daughter of Destiny: An Autobiography*. New York: Harper Perennial, 2008.
- Dasgupta C. *War and Diplomacy in Kashmir, 1947-48*. New York: SAGE Publications, 2014.
- Davis R. *The Contractor: How I Landed in a Pakistani Prison and Ignited a Diplomatic Crisis*. Dallas: BenBella Books, 2017.
- Hamoodur Rahman Commission of Inquiry Into the 1971 India-Pakistan War, Supplementary Report. Rockville: Arc Manor, 2007.
- Harbakhsh Singh *War Despatches: Indo-Pak Conflict 1965*. Atlanta: Lancer Publishers LLC, 2013.
- Kux D. *The United States and Pakistan, 1947-2000: Disenchanted Allies*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2001.
- Musharraf P. *In the Line of Fire: A Memoir*. New York: Simon & Schuster, 2006.
- Riedel B. *JFK's Forgotten Crisis: Tibet, the CIA, and the Sino-Indian War*. Washington D.C.: Brookings Institution Press, 2015.
- Schaffer T. C. *How Pakistan Negotiates with the United States: Riding the Roller Coaster*. Washington D. C.: United States Institute of Peace, 2011.
- Schofield V. *Bhutto: Trial and Execution*. Littlehampton: Littlehampton Book Services Ltd, 1979.

МОНОГРАФІЇ, СТАТТІ, ПОСІБНИКИ Й ПІДРУЧНИКИ:

- Белокреницкий В.Я. Авторитаризм и демократия в условиях Афганистана и Пакистана. М.: ИВ РАН, 2013.
- Белокреницкий В. Я. Движение Талибан и перспективы Афганистана и Пакистана. М.: ИВ РАН, 2014.
- Белокреницкий В. Я. Исламизация мусульманского общества и диффузия власти. Пример Пакистана // Восток. 2013. № 5.
- Белокреницкий В. Я. Исламистский радикализм в Пакистане: факторы, этапы, циклы // Азия и Африка сегодня. 2016. № 5.
- Белокреницкий В. Я., Москаленко В. Н. История Пакистана. XX век. М., 2008.
- Белокреницкий В. Я. Пакистан, Южная Азия, исламский мир, Восток. Избранные публикации 2008-2016 гг. М.: ИВ РАН, 2016.
- Белокреницкий В. Я. Капитализм в Пакистане. История социально-экономического развития (середина XIX – 80-е годы XX века). М., 1998.
- Белокреницкий В. Пакистанский исламизм и Центральная Азия. Азия и Африка сегодня. 2004. № 9.
- Ветлугин С. Пакистан: хронологические болезни экономики // Народы Азии и Африки. 1985. № 4.
- Васильев А. М. История востока. М., 1998. Т. 2.
- Ганковский Ю. Пакистан. Нестабильность становится перманентной // Азия и Африка сегодня. 1999. № 4.
- Густерин П. Тайны семейства Бхутто // Азия и Африка сегодня. 2008. № 5.
- Дерябина А. З. Ислам в политике современного руководства Пакистана. «Доктрина просвещенной умеренности» // Ислам и общественное развитие в начале XXI века. М.: Крафт+, 2005.
- Жмуйда И. Итоги исламизации экономики Пакистана // Ислам на современном Востоке. М., 2004.

- Жмуйда И. В. Теневая экономика в Исламской Республике Пакистан // Ислам и общественное развитие в начале XXI века. М.: Крафт+, 2005.
- Жмуйда И. В. Эмиграция из Пакистана: плюсы и минусы // Ближний Восток и современность. Сборник статей (вып. 19). М., 2003.
- Иванова И. Турецко-пакистанские отношения вчера и сегодня // Азия и Африка сегодня. 2008. № 7.
- Козицький А. М. Новітня історія Азії та Африки. Львів, 2005.
- Кравченко В. Некоторые черты и особенности исламизации в Пакистане // Ислам на современном Востоке. М., 2004.
- Крысин М. Ю. Пакистан и мятеж в индийском штате Джамму и Кашмир // Ислам и общественное развитие в начале XXI века. М.: Крафт+, 2005.
- Морозов П. Пакистан. Эхо 1947 года продолжает звучать и поныне // Азия и Африка сегодня. 2001. № 2, 3.
- Москаленко В. Н. Пакистан. Политический ислам или ислам в политике // Ислам и общественное развитие в начале XXI века. М.: Крафт+, 2005.
- Москаленко В. Пакистан. Трудности на пути демократического развития // Азия и Африка сегодня. 1998. № 4.
- Мукиджанова Р. М. Пакистан и арабские государства // Ближний восток и современность. Сборник статей (Вып. 19). М., 2003.
- Новейшая история стран Азии и Африки XX века. 1945-2000 / Под ред. А. М. Родригеса. М., 2001. Ч. 2.
- Окорокова В. В. Новітня історія країн Азії, Африки та Латинської Америки (з 1995 року): навчальний посібник. Одеса, 2022.
- Пакистан, страны Южной Азии и Среднего Востока: история и современность. М., 2004.
- Паничкин Ю. Деколонизация Индии и начальный этап Пакистано-Афганских отношений. М., 2013.
- Паничкин Ю. Образование Пакистана и пуштунский вопрос. М.: Научная книга, 2005.
- Паничкин Ю. Н. Пакистан – Афганистан. Беспокойная граница // Азия и Африка сегодня. 2010. № 3.
- Плешов О. Ислам, исламизм и номинальная демократия в Пакистане. М.: Крафт+, 2003.
- Плешов О. Пакистан. Армия у власти // Азия и Африка сегодня. 2000. № 2.
- Плешов О. Пакистан. Ислам и политическая культура общества // Азия и Африка сегодня. 2003. №2.
- Плешов О. Пакистан. Исламизация как фактор развития // Азия и Африка сегодня. 1999. № 9.
- Плешов О. В. Исторические корни политического ислама в Пакистане // Ближний Восток и современность. Сборник статей (Вып. 19). М., 2003.
- Сергеев В. В. Афганистан. Пакистанская заноза // Азия и Африка сегодня. 2009. № 6.
- Сергеев В. В. Двойственная политика Пакистана // Азия и Африка сегодня. 2010. № 12.
- Сергійчук І. М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – кінець XX ст.). Суми, 2002.
- Серенко И. Женское образование в Исламской Республике Пакистан // Ислам на современном Востоке. М., 2004.
- Скосырев В. Пакистан. Крутой вираж // Азия и Африка сегодня. 2003. № 2.
- Сотников В. «Исламская бомба» Пакистана и ее актуальность в связи с угрозами международного терроризма // Ислам на современном Востоке. М., 2004.
- Суворова А. А. Беназир Бхутто: последние дни // Азия и Африка сегодня. 2010. № 11.
- Суворова А. А. Женщина, которую любил Джинна // Азия и Африка сегодня. 2012. № 4.
- Суворова А. А. Столкновение цивилизаций или их примирение? Бхутто против Хантингтона // Восток. 2013. № 6.

- Чекризова О. П. Пакистан. Радикалізація «народного» іслама. Обострення боротьби суннітських шкіл і організацій // Азія і Африка сьогодні. 2013. № 10.
- Черешнева Л. А. Несостоявшийся визит пакистанского премьер-министра Лиаката Али Хана в Советский Союз в 1949 г. // Восток. 2014. № 5.
- Шаушин Т. Индия – Пакистан. Кашмирский тупик // Азия и Африка сегодня. 2002. № 9.
- Abbas H. The Taliban Revival: Violence and Extremism on the Pakistan-Afghanistan Frontier. New Haven: Yale University Press, 2015.
- Asymmetric Warfare in South Asia: The Causes and Consequences of the Kargil Conflict / Ed. by Peter R. Lavoy. Cambridge: University Press, 2009.
- Bajwa F. From Kutch to Tashkent: The Indo-Pakistan War of 1965. London: Hurst, 2013.
- Bhatia Sh. Goodbye Shahzadi: A Political Biography of Benazir Bhutto. New York: Lotus Roli Books, 2008.
- Cloughley B. A History of the Pakistan Army: Wars and Insurrections. New York: Carrel Books, 2016.
- Cohen St. P. The Idea of Pakistan. Washington D. C.: Brookings Institution Press, 2006.
- Dulat A. S. Kashmir: The Vajpayee Years. New York: HarperCollins, 2016.
- Ganguly S. Deadly Impasse: Indo-Pakistani Relations at the Dawn of a New Century. Cambridge: University Press, 2016.
- Hajari N. Midnight's Furies: The Deadly Legacy of India's Partition. New York: Mariner Books, 2016.
- Haqqani H. India vs Pakistan: Why Can't We Just Be Friends? New Delhi: Juggernaut Publication, 2016.
- Haqqani H. Magnificent Delusions: Pakistan, the United States, and an Epic History of Misunderstanding. New York: PublicAffairs, 2013.
- Haqqani H. Pakistan: Between Mosque and Military. Washington D. C.: Carnegie Endowment for Int'l Peace, 2006.
- Harmon D. E. Pervez Musharraf. Sydney: ReadHowYouWant, 2012.
- Khan Y. The Great Partition: The Making of India and Pakistan. New Haven: Yale University Press, 2008.
- Muñoz H. Getting Away with Murder: Benazir Bhutto's Assassination and the Politics of Pakistan. New York: W. W. Norton & Company, 2013.
- Paul T. V. South Asia's Weak States: Understanding the Regional Insecurity Predicament. Stanford: Stanford Security Studies, 2010.
- Sundararanjan S. Kashmir Crisis: Unholy Anglo-Pak Nexus. Delhi: Kalpaz Publications, 2010.
- Wakhlu S. Hari Singh - The Maharaja, The Man and the Times: Biography of Mahjarja of Jammu and Kashmir 1895-1961. New Delhi: National Publishing House, 2006.
- Yunus M. Bhutto and the Breakup of Pakistan. Oxford: University Press, 2012.

Розгляд теми: **«Соціально-економічний і політичний розвиток Пакистану наприкінці 40-х рр. ХХ ст. – поч. ХХІ ст.»** слід розпочати з висвітлення подій, які призвели до появи цієї держави. Охарактеризуйте зміст плану Маунтбеттена по розподілу Британської Індії та перші наслідки його реалізації. Проаналізуйте економічне та політичне становище країни після здобуття незалежності. Зверніть увагу на падіння авторитету Мусульманської Ліги у пакистанському суспільстві та з'ясуйте причини цього.

Чи не найголовнішим наслідком розпаду Британської Індії стало виникнення так званої Кашмірської проблеми. Визначте причини та передумови останньої, зокрема відповідні положення плану Мантбеттена, роль магараджі Кашміру – Харі Сінгха та пуштунських націоналістичних сил регіону.

Охарактеризуйте перебіг і результати трьох індо-пакистанських війн, а також спроби урядів Індії та Пакистану мирно врегулювати Кашмірське питання. Важливо визначити характер участі країн західної демократії, СРСР та соціалістичного табору у зазначених процесах.

При характеристиці економічного розвитку у зазначений період зверніть увагу на аграрні перетворення. Покажіть їх сутність і наслідки. Висвітліть розвиток промисловості й інших галузей економіки. Визначте роль держави та мухаджирів у цьому процесі. Зверніть увагу на особливості економічних перетворень у 80-х рр. ХХ ст., особливо на здійснення політики приватизації. Розкрийте її сутність та значення. При характеристиці політичного розвитку визначте основні його етапи та проаналізуйте зміст перетворень на кожному з них. З'ясуйте характерні риси правління Айюб Хана та Зія-уль-Хака, а також складові процесу демократизації країни за часів З. А. Бхутто. Висвітліть роль військових у політичному житті країни, сутність та реалізацію ядерної програми Пакистану. Зверніть увагу на особливості політичної боротьби у другій половині 90-х рр. ХХ ст., зокрема «роківка» урядів Б. Бхутто та Н. Шаріфа, їх програми, ідеологічні платформи та результати перебування при владі.

Важливе місце при розгляді цієї теми приділяється соціальним проблемам пакистанського суспільства. Тому зверніть увагу не тільки на соціальну структуру населення, але й на роль окремих груп населення на певному етапі розвитку країни (наприклад, військових та мухаджирів). Безперечно з соціальними проблемами у Пакистані пов'язані національні. Визначте основні етноси, що проживають у країні й з'ясуйте сутність національного питання. Обов'язково покажіть роль ісламу як державної релігії при вирішенні багатьох проблем суспільного життя, дайте характеристику процесу ісламізації Пакистану, що проводилась на різних етапах його розвитку. Виділіть причини та сутність сунніто-шіїтського протистояння й шляхи його розв'язання.

Кінець 90-х рр. ХХ ст. характеризується неоднозначністю зовнішньополітичної доктрини та глибокою суспільно-політичної кризи. Тому важливо з'ясувати причини виникнення та їх сутність. Охарактеризуйте перебіг та наслідки Каргільської війни для пакистанського суспільства. Висвітліть процес приходу до влади П. Мушарафа та основні віхи його внутрішньополітичної діяльності. Складіть його історичний портрет. Зверніть увагу на загострення сепаратистських тенденцій у прикордонних з Афганістаном провінціях та перебіг Вазірістанського конфлікту. Визначте особливості політичної діяльності на початку ХХІ ст. А. А. Зардарі та Н. Шаріфа.

На початку ХХІ ст. відбувається різка зміна зовнішньополітичного курсу Пакистану. Визначте сутність та причини цієї зміни. Визначте особливості афгано-пакистанських відносин. Особливу увагу слід приділити характеристиці взаємовідносин Пакистану та США, зокрема участь у війні зі світовим тероризмом. Охарактеризуйте політику Пакистану стосовно Індії та складові процесу налагодження мирного діалогу. Охарактеризуйте інші напрямки зовнішньоекономічної та політичної діяльності держави. Висловіть власну думку на рахунок ролі Пакистану на азійському континенті й у світі. Зробіть загальні висновки.

При підготовці до заняття використовуйте карти: «Південна Азія в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.» та «Пакистан».

Питання й завдання для самоконтролю:

1. Коли була утворена держава Пакистан? Хто був її першим президентом та прем'єр-міністром?
2. Хто такі мухаджири та яка їх роль у процесі становлення Пакистану? Відповідь аргументуйте.
3. Перелічіть відомі Вам політичні партії Пакистану та дайте коротку характеристику їх ідеологічним платформам.
4. Визначте основні напрямки внутрішньої політики уряду Зія-уль-Хака.
5. Коли на чолі уряду була Б. Бхутто?
6. Складіть історичний портрет Б. Бхутто та Н. Шаріфа.
7. Які були точки пересікання зовнішньополітичних доктрин Пакистану та КНР у ХХ ст.? Аргументуйте.
8. Визначте основні етапи впровадження ядерної програми Пакистану.
9. Покажіть особливості пакистано-афганських відносин наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. Змалюйте їх сутність.
10. З'ясуйте складові американо-пакистанських відносин у ХХІ ст.

Тема 12.

ІРАНЬСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ 1978-1979 РР. ТА ПЕРЕРОЗПОДІЛ СИЛ НА БЛИЗЬКОМУ ТА СЕРЕДНЬОМУ СХОДІ.

ПЛАН:

1. Соціально-економічна та політична криза після Другої світової війни. Діяльність уряду М. Мосаддика.
2. «Біла революція»: причини і суть. Посилення негативних тенденцій у розвитку країни.
3. Визрівання революційної ситуації, початок революції. Діяльність аятоли Хомейні.
4. Хід революції в Ірані, її характер та особливості.
5. Проголошення Ісламської Республіки Іран. Значення революції для Близького та Середнього Сходу.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

ДЖЕРЕЛА:

- Баух Э. Эффект бабочки. Израиль – Иран: от мира – к войне, от дружбы к ненависти. М.: Книга-Сэфер, 2015.
- Виноградов В. М. Наш Ближний Восток. Записки советского посла в Египте и Иране. М.: Алгоритм, 2016.
- Жуков Д. Иран глазами русского. М.: Книжный клуб 36.6, 2013.
- Калинин Е. Исламская революция 1979 года в Иране. Записки очевидца. М.: Институт востоковедения РАН, 2010.
- Конституция Исламской республики Иран // Весна свободы. М., 1994.
- Хомейни Р. М. Последнее послание. Политико-религиозное завещание. Тегеран: Институт творчества Имама Хомейни, 1991.
- Хомейни Р. М. Путь к свободе (речи и завещание). М.: Палей, 1999.
- Abu Al-Hasan Bani Sadr My Turn to Speak: Iran, the Revolution and Secret Deals With the U.S. New York: Brassey's Inc, 1991.
- Alam A. The Shah and I: The Confidential Diary of Iran's Royal Court, 1968-77. New York: I. B. Tauris, 2008.

Guerrero J. G. The Carter Administration and the Fall of Iran's Pahlavi Dynasty: US-Iran Relations on the Brink of the 1979 Revolution. New York: Palgrave Macmillan, 2016.

Hovsepian-Bearce Y. The Political Ideology of Ayatollah Khamenei: Out of the Mouth of the Supreme Leader of Iran. New York: Routledge, 2015.

Looking back at the road to revolution. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.iranian.com/History/feb98/Revolution/>

Pahlavi F. An Enduring Love: My Life with the Shah: A Memoir. New York: Miramax, 2004.

Pahlavi M. R. Answer to History. New York: Stein & Day Pub, 1980.

Rose G. Iran and the Bomb 2: A New Hope. New York: Council on Foreign Relations, 2014.

Sources in the History of the Modern Middle East. Belmont : Wadsworth Publishing, 2010.

МОНОГРАФІЇ, СТАТТІ, ПОСІБНИКИ Й ПІДРУЧНИКИ:

Агаев С. Л. Иран: рождение республики. М., 1984.

Алиев С. М. История Ивана. XX век / С. М. Алиев. – М., 2004.

Арабаджян А. Религия и политика (на примере Исламской Республики Иран) // Ислам на современном Востоке. М.: Институт востоковедения РАН, Крафт+, 2004.

Арунова М. 25 лет Исламской революции и российско-иранские отношения // Азия и Африка сегодня. 2004. № 6.

Бади Ш. Трудный опыт сбалансирования экономики // Азия и Африка сегодня. 1996. № 5.

Васильев А. М. Иран как «Шиитская сверхдержава»: реальные и мнимые вызовы // Азия и Африка сегодня. 2012. № 8.

Васильев Л. С. История Востока. М., 1998. Т. 2.

Гибадуллин И. Муртаза Мутаххари и Исламская революция в Иране. М.: Садра, 2015.

Глазунова Е. Н. США и государственный переворот в Иране 1953 года (по материалам архива ЦРУ) // Новая и новейшая история. 2013. № 3.

Дунаева Е. В. Политическая система Исламской Республики Иран: вызовы либеральной модернизации // Восток. 2016. № 1.

Жуков Д. Иран: от Хомейни до Хаменеи. М.: Вече, 2017.

Идейные процессы в Иране / Под ред. М. М. Аль-Джанаби. М.: Садра, 2017.

Иранская революция 1978-1979 гг. М., 1989.

Козицький А. М. Новітня історія Азії та Африки. Львів, 2005.

Кулагина Л. Иран и проблема ближневосточного урегулирования // Ислам на современном Востоке. М.: Институт востоковедения РАН, Крафт+, 2004.

Ланда Р. Г. Исламский фундаментализм // Вопросы истории. 1993. № 1.

Лукоянов А. Исламская революция. Иран – опыт первый 1979-2009. М.: Майпринт, 2010.

Мамедова Н. Опыт исламского правления // Азия и Африка сегодня. 1999. № 2.

Мамедова Н. Особенности и перспективы трансформации исламской государственности в Иране // Ислам на современном Востоке. М.: Институт востоковедения РАН, Крафт+, 2004.

Манучихри А. Политическая система Ирана. СПб.: Петербургское Востоковедение, 2007.

Никитюк В. А. Политическое развитие и проблемы регионального соперничества Ирана и Ирака (вторая половина XX в.). М.: Прометей, 2010.

Ниязатов Ш. А. Ирано-иракский конфликт. М., 1989.

Новейшая история стран Азии и Африки XX века. 1945-2000 / Под ред. А. М. Родригеса. М., 2001. Ч. 3.

Окорокова В. В. Новітня історія країн Азії, Африки та Латинської Америки (з 1945 року): навчальний посібник. Одеса, 2022.

Пилипенко В. В. Трансформация советско-иранских отношений после Исламской революции // Восток. – 2014. – № 5.

- Раку М. В. США и Иран: об истоках конфликта (1979-1984 годы) // Новая и новейшая история. 2011. № 1.
- Савин А. Н. Священный город Кум сегодня. Исламская утопия в действии // Азия и Африка сегодня. 2009. № 7.
- Сажин В. И. 25 лет исламской революции в Иране (промежуточные итоги и взаимные перспективы) // Ближний Восток и современность. Сборник статей. М., 2004. Вып. 22.
- Сафронов Б., Лосев Ю. Новейшая история стран Азии и Африки. М., 2022.
- Сергійчук І. М. Новітня історія країн Азії і Африки (1918 – кінець ХХ ст.). Суми, 2002.
- Трошин Ю. А. История стран Азии и Африки в новейшее время. М., 2004.
- Федорова А. Концепции и реальные воплощения теократии и теодемократии (на примере Ирана) // Ислам и общественное развитие в начале ХХІ века. М.: Крафт+, 2005.
- Филин Н. Неудавшаяся революция цвета ислама. Причины подъема и упадка Зеленого движения в Иране. М.: Ленанд, 2015.
- Филин Н. Совет Экспертов в политической системе Ирана // Азия и Африка сегодня. 2008. № 6.
- Хуторская В. Демократия по-исламски. Иранский режим отпускает вожжи // Азия и Африка сегодня. 2003. № 9.
- Abrahamian E. A History of Modern Iran. Cambridge: University Press, 2008.
- Abrahamian E. The Coup: 1953, the CIA, and the Roots of Modern U.S. Iranian Relations. New York: The New Press, 2015.
- Arefi A. Green Ribbons and Turbans: Young Iranians Against the Mullahs. New York: Arcade Publishing, 2011.
- Arjomand S. A. After Khomeini: Iran Under His Successors. Oxford: University Press, 2012.
- Axworthy M. Revolutionary Iran: A History of the Islamic Republic. Oxford: University Press, 2016.
- Blake K. The U.S.-Soviet Confrontation in Iran, 1945-1962: A Case in the Annals of the Cold War. Lanham: UPA, 2009.
- Crist D. The Twilight War: The Secret History of America's Thirty-Year Conflict with Iran. New York: Penguin Books, 2013.
- Cooper A. S. The Fall of Heaven: The Pahlavis and the Final Days of Imperial Iran. New York: Henry Holt and Co., 2016.
- Milani A. The Shah. New York: St. Martin's Griffin, 2012.
- Norton A. R. Hezbollah: A Short History. Princeton: University Press, 2014.
- Secor L. Children of Paradise: The Struggle for the Soul of Iran. New York: Riverhead Books, 2017.
- Shamshiri M. Secrets of Taleghani's death. New York: Mehdi Shamshiri, 2012.
- Solomon J. The Iran Wars: Spy Games, Bank Battles, and the Secret Deals That Reshaped the Middle East. New York: Random House, 2016.
- The Iran Primer: Power, Politics, and U.S. Policy. Washington D. C.: United States Institute of Peace, 2010.
- The Iranian Revolutionary Guards: The History of Iran's Elite Military Organization. New York: CreateSpace Independent Publishing Platform, 2017.

При висвітленні теми слід дати загальну характеристику розвитку країни у 40-50-х рр. ХХ ст. Охарактеризуйте ірано-британські та ірано-американські відносини після Другої світової війни у сфері нафтодобування. У цьому плані важливо з'ясувати суть та наслідки діяльності уряду М. Мосаддика, зокрема заходи по захисту вітчизняного виробника та націоналізації нафтової промисловості. Особливо зверніть увагу на політичні зміни у державі та роль Багдадського пакту, що визначав на певний час розвиток країни. Висловіть з цього приводу власну думку.

Важливе місце в історії країни у 60-70-х рр. XX ст. відігравали реформи, що дістали назву «білої революції». Тому Вам потрібно з'ясувати основні зміни, здійснені в різних сферах суспільного життя й оцінити їхні наслідки. З'ясуйте чому мусульманська спільнота зустріла більшість нововведень і змін вороже? Чому шіїтське духовенство вбачало у «білій революції» відступництво від ісламу, його традицій.

Висвітліть причини та передумови революції й охарактеризуйте революційну ситуацію в країні. Визначте ознаки та події, які символізували про назрівання соціального вибуху. Зокрема, з'ясуйте сутність вимог протестуючих під час повстання 1963 р. та його результати, а також розкрийте зміст діяльності шахської таємної поліції – САВАКу. Визначте соціальні верстви та політичні сили, що становили опозицію шахському уряду.

Антишахська ісламська революція розпочалась у січні 1978 р. в релігійному центрі Ірану м. Кумі, де влада розіграла антиурядову демонстрацію. Охарактеризуйте основні події революції. Дайте їм оцінку. Особливу увагу зверніть на роль аятоли Хомейні. Змалюйте його історичний портрет та охарактеризуйте основні положення ідеологічної доктрини.

З'ясуйте, які наслідки мало проголошення Ісламської Республіки Іран (ІРІ) в цілому для майбутнього розвитку держави, так і для Середнього Сходу. Дайте характеристику основним віхам зовнішньої політики ІРІ наприкінці XX – на початку XXI ст., зокрема, протистояння з Іраком за вплив у регіоні, участь у арабо-ізраїльському конфлікті, змагання за гегемонію у нафтодобувній сфері, політика конфронтації зі США та пропаганда ісламської революції у всьому світі. Зробіть загальні висновки.

При підготовці до заняття скористайтеся картою: **«Країни Близького та Середнього Сходу в XX ст.»**.

Питання й завдання для самоконтролю:

1. Що Ви розумієте під поняттям «біла революція»?
2. Визначте основні причини ісламської революції.
3. Змалюйте історичний портрет аятоли Хомейні.
4. Назвіть відомі Вам політичні сили в Ірані напередодні та під час революції та визначте їх ідеологічні платформи.
5. Охарактеризуйте роль М. Базаргана та Ш. Бахтіяра в революційних подіях.
6. Коли було проголошено Ісламську Республіку Іран та прийнято її конституцію?
7. Складіть історичний портрет Алі Хаменеї.
8. Висвітліть наслідки революції 1978-1979 рр. для іранського суспільства.
9. Поміркуйте чи відбулись зміни у суспільному житті Ірану початку XXI ст. по відношенню до післяреволюційного положення? Відповідь аргументуйте.
10. Визначте основні вектори ірано-американських та ірано-російських відносин на початку XXI ст.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ З ОФОРМЛЕННЯ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ПРЕЗЕНТАЦІЙ

Мультимедійна презентація – один з інноваційних видів самостійної роботи студентів, який допомагає поглиблено вивчати окремі навчально-дослідницькі проблеми курсу «Новітньої історії країн Азії та Африки», опрацювавши відповідні джерела, наукову та методичну літературу Студент обирає одну із запропонованих тем із курсу (див. теми презентацій).

Мультимедійна презентація – це програма, що може містити текстові матеріали, фотографії, малюнки, діаграми та графіки, слайд-шоу, звукове оформлення і дикторський супровід, відеофрагменти й анімацію, тривимірну графіку.

Основною відмінністю презентацій від інших способів представлення інформації є їх особлива насиченість змістом та інтерактивність, тобто здатність певним чином змінюватися й реагувати на дії користувача.

Переваги мультимедійної презентації:

- унаочнює матеріали, що презентовані;
- підвищує оперативність та об'єктивність оцінювання результатів наукового дослідження;
- гарантує безперервний зв'язок у відносинах «студент – аудиторія»;
- сприяє розвитку продуктивних і творчих функцій мислення студентів, формуванню операційного стилю мислення.

Мультимедійні презентації мають чітку структуру, якої потрібно дотримуватися.

Для супроводу доповідей студентів матеріали в електронному вигляді продаються на електронних носіях у форматі електронних презентацій.

Структура матеріалів в електронному вигляді

Матеріали складаються з:

- титульного слайда;
- інформаційних слайдів;
- завершального слайда.

У титульному слайді вказують:

- тему науково-дослідницької роботи;
- прізвище, ім'я і по батькові доповідача, курс, академічну групу, заклад вищої освіти;
- прізвище, ім'я і по батькові наукового керівника, його науковий ступінь та вчене звання.

Інформаційні слайди містять таку інформацію:

- актуальність проблеми;
- завдання дослідження;
- перебіг, зміст дослідження;
- результати дослідження;
- основні висновки.

Крім того, інформаційні слайди можуть містити діаграми, графіки, таблиці, необхідні текстові матеріали тощо.

Вибір типу інформації, схем структуризації даних та порядок їх викладу

доповідач здійснює відповідно до мети створення презентації.

Завершальний слайд містить подяку за увагу.

Для успішного оформлення презентацій та їх захисту перед аудиторією **студент має дотримуватися низки загальних і спеціальних вимог.** Найважливіші з них:

1. Вимоги до змісту мультимедійної презентації:

- відповідність змісту презентації поставленим дидактичним цілям і завданням;
- дотримання прийнятих правил орфографії, пунктуації, скорочень і правил оформлення тексту (відсутність крапки в заголовках і т.д.);
- відсутність фактичних помилок, достовірність представленої інформації;
- лаконічність тексту на слайді;
- завершеність (зміст кожної частини текстової інформації логічно завершений);
- стислість і лаконічність викладу, максимальна інформативність тексту;
- розташування інформації на слайді (переважно горизонтальне розташування інформації, зверху донизу по головній діагоналі; найбільш важлива інформація повинна бути розташована в центрі екрану; якщо на слайді картинка, напис повинен бути розташований під нею; бажано форматувати текст по ширині; не допускати «рваних» країв тексту);
- інформація повинна бути подана привабливо, оригінально, привертати увагу аудиторії.

2. Вимоги до візуального і звукового ряду:

- відповідність зображень змісту;
- якість зображення (контраст щодо фону; відсутність «зайвих» деталей на фотографії або картинці, яскравість і контрастність зображення, однаковий формат файлів);
- якість музичного ряду (ненав'язливість музики, відсутність сторонніх шумів);
- обґрунтованість і раціональність використання графічних об'єктів.

3. Вимоги до тексту:

- читання тексту на тлі слайда презентації (текст чітко видно на тлі слайда, використання контрастних кольорів для фону і тексту);
- кегль шрифту повинен бути не менше 24 пунктів;
- відношення товщини основних штрихів шрифту до їх висоти орієнтовно становить 1:5; найбільш зрозуміле відношення розміру шрифту до проміжків між літерами: від 1:0,375 до 1:0,75;
- використання шрифтів без зарубок (їх легше читати) і не більше 1-2-х варіантів шрифту;
- довжина рядка не більше 36 знаків;
- відстань між рядками всередині абзацу 1,5, а між абзацами – 2 інтервали;

4. Вимоги до дизайну:

- використання єдиного стилю оформлення;
- відповідність стилю оформлення презентації (графічного, звукового, анімаційного) змісту презентації;
- використання для фону слайда психологічно комфортних тонів;

- фон повинен бути елементом заднього (другого) плану: виділяти, відтіняти, підкреслювати інформацію, розміщену на слайді, але не затуляти її;
- використання не більше трьох кольорів на одному слайді (один для фону, другий для заголовків, третій для тексту);
- доцільність використання анімаційних ефектів.

5. Вимоги до ефективності використання презентації:

- педагогічна доцільність використання презентації;
- врахування санітарних вимог до використання технічних засобів (тривалість безперервного перегляду презентації - не більше 20 хв.);
- творчий, оригінальний підхід до створення презентації.

6. Презентація не повинна бути монотонною і громіздкою (оптимально це 10-20 слайдів).

Слід уникати типових помилок під час оформлення презентацій:

1. Відсутність титульного слайду з темою презентації, метою, прізвищем, повним ім'ям та по батькові автора.
2. Відсутність останнього слайду зі словами «Дякую за увагу!».
3. Відсутність висновків.
5. Слайд містить обсяг інформації завеликий для сприйняття.
6. Відсутні джерела інформації: література, інтернет-сайти.
7. Недоцільне використання анімації (займає багато часу, заважає логіці сприйняття змісту, надмірна кількість анімаційних об'єктів).
8. Презентація дублює картинну наочність, не має ніякої цінності для активізації активності аудиторії.

Тематика презентацій з курсу «Новітня історія країн Азії та Африки» (1918 – 20-ті рр. ХХІ ст.)

1. Панафганська доктрина Аманулли-хана: втілення та результати.
2. «Лінія Дюранда» в контексті англо-афганських відносин на початку ХХ ст. – в 1930-х рр.
3. Вплив пуштунського етносу на державотворчі процеси на Середньому Сході в першій половині ХХ ст.: культурна, політична та соціально-економічна складові.
4. Реалізація принципу етатизму в Туреччині в 1930-1940-х рр.
5. Радянсько-Турецькі відносини в 1920-30-ті рр.: еволюція та специфіка.
6. «Чанакський інцидент», як ознака кризи в політиці країн Антанти стосовно Туреччини.
7. «Іранське питання» в контексті англо-радянських відносин у 1920-1930-ті рр.
8. «Боротьба за Іран» в 1930 – 1941 рр. (Англія – Німеччина – США – СРСР)
9. Основні напрями політики, ідеологія та наслідки правління Тріумвірату в Гілянській республіці.
10. Африканський період життя та діяльності М. К. Ганді: специфіка, основні віхи та принципи роботи.
11. Етнорелігійні відносини в Британській Індії на початку ХХ ст. – в 1930-х рр.: еволюція та специфіка (наприклад, мусульмани – індуїсти, індуїсти – сикхи)

12. Історичний портрет Мохамеда та Шауката Алі.
13. Організація «Хінді Махасабха»: передумови виникнення, ідеологія, вектори діяльності.
14. Спроби компромісу (переговорний процес) між колоніальною владою та національними рухами в Британській Індії у 1920-30-ті рр. (умови, контрумови, результати).
15. «Доктрина Меча» М. К. Ганді: від зародження до втілення.
16. Чан Кайші: маріонетка США? Диктатор? Націоналіст, сподвижник Сунь Ятсена?
17. Боротьба за Мосул у міжнародній дипломатії в 1920-1930-ті рр. (Франція, Англія, США, Туреччина, Ірак)
18. Роль ваххабізму та ісламізму у творенні держави Саудівська Аравія (початок ХХ ст. – 1930-ті рр.)
19. Економічне та політичне співробітництво держав Аравійського півострова з країнами Західної Європи та США в 1920-30-ті рр.: основні напрямки, перебіг, перспективи.
20. Етнодемографічна та міграційна політика Британського уряду стосовно Палестини в 1920-30-х рр.
21. Робота Всесвітніх сіоністських організацій у державотворчому процесі в Палестині у 1918-1948 рр.: основні напрями, рішення та їх реалізація.
22. План «Кантокуен».
23. Ідеологічна підготовка Японії до Світової війни: пропаганда та національні доктрини.
24. Індійський національний конгрес в першій половині ХХ ст.: напрямки та завдання, фракції, соціальне підґрунтя.
25. Національно-визвольні рухи Бірми та Лаосу в 1920-30-ті рр.: особливості ідеології, еволюція структури, персоналії.
26. Особливості комуністичної ідеології у В'єтнамі в 20-30 рр. ХХ ст.
27. **Нго Дінь З'єм** та криза маріонеткових режимів у Південному В'єтнамі.
28. Переговори між Мусульманською лігою та ІНК щодо утворення незалежного Пакистану (**Алікат Алі Хан і Балабхай Десаї**).
29. Зародження Кашмірської проблеми у вимірі міжнаціональних відносин.
30. Пакистан в 1990-х.: перехід до демократії чи повернення до авторитаризму?
31. Політика родини **Бхутто**: клановий переділ чи шлях до демократизації Пакистану?
32. Ісламізація Ірану в останній чверті ХХ-го – на початку ХХІ-го ст.: засоби реалізації та особливості суспільної моделі.
33. Від співпраці до протистояння – відносини конституціоналістів-монархістів та ісламського духовенства в Ірані у 70-80 рр. ХХ ст. (**Бахтіяр – аятолла Хомейні**)
34. Між шахом та імамом: **аятолла Телегані**.
35. Близький та Середній Схід 70-80-х рр. ХХ ст. у вирі боротьби панісламізму та панарабізму.
36. Роль нафтодоларів у міжнародній політиці ісламських країн Близького та Середнього Сходу: вектори, тенденції, проміжні результати.
37. Введення ісламізму у контекст міжнародних відносин та палестинської дипломатії (друга половина ХХ ст.)

38. Ліга Арабських держав та Організація Ісламська конференція у справі вирішення Палестинського питання в другій половині ХХ ст.
39. Ісламський фундаменталізм – ознака Палестинської національної ідеї?
40. Друга хвиля радикального ісламізму в Палестині у др. пол. 80-х – 90-х рр.: причини активізації та особливості.
41. **Аріель Шарон**, як приклад безкомпромісної політики Ізраїлю стосовно Палестини.
42. «Батько Ізраїлю» – **Давид Бен-Гуріон**. Від ідейного проєкту до його втілення.
43. Арабо-ізраїльське протистояння в епоху **Голди Меїр**: головні тенденції, події та їх наслідки.
44. Операція «Гнів Божий»: ідеологія, реалізація та наслідки.
45. Ізраїльські спецслужби у міждержавних та міжетнічних відносинах на Близькому та Середньому Сході в др. пол. ХХ ст.
46. Генеза політики **Абделя Насера та Анвара Садата** стосовно Ізраїлю. Історико-порівняльна характеристика.
47. Роль Панафриканського конгресу в боротьбі з режимом апартхейду. Діяльність **Роберта Собукве**.
48. Таліби: новий етнос чи радикальний рух релігійного спрямування?
49. «Ісламська держава»: ісламістське угруповання чи державне утворення?
50. «Арабська зима», як парадигмальна криза побудови сучасної моделі суспільного устрою в ісламських країнах Близького та Середнього Сходу.

ПРОГРАМА ДО ЕКЗАМЕНУ Й РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДО НЬОГО

Іспит з «Новітньої історії країн Азії та Африки» передбачає перевірку Ваших знань зі всього курсу, а також умінь використовувати їх на фоні історичних подій та явищ світової історії. На екзамені Ви маєте продемонструвати не стільки свої здібності запам'ятовувати окремі факти, скільки вміння пояснювати й аналізувати їх, оперувати ними. Необхідно проявити знання першоджерел, а також оцінок минулого сучасною історіографією. Ваша відповідь повинна бути логічною, аргументованою, завершеною. Вона має повно розкривати зміст питання, засвідчити Ваше вміння робити узагальнення. Свою відповідь потрібно супроводжувати роботою з історичною картою.

1. Готуватися до іспиту слід упродовж всього процесу вивчення даного курсу. Тому доцільно ознайомитися зі змістом навчальної програми з курсу «Новітньої історії країни Азії та Африки» і при вивченні відповідного матеріалу складати розгорнутий конспект по темі, яку потрібно викладати на екзамені.

2. До закінчення занять у Вас уже повинні бути опрацьовані всі теми курсу. Якщо з будь-яких причин цього не відбулося, то у дні відведені на підготовку до екзамену починайте роботу з вивчення тих питань, які знаєте гірше всього. При цьому намагайтесь дотримуватися хронологічної послідовності.

Кожний день спочатку опрацьовуйте певне питання, а наприкінці дня ще раз повторіть вивчене за день.

3. При вивченні кожного питання доцільно спочатку намітити план відповіді, а потім послідовно, у відповідності до пунктів плану, відновити у пам'яті основний зміст теми. При цьому важливо простежити щоб кожне питання плану не залишалось поза Вашою увагою. Продумайте вступ і висновки. Визначте, що можна включити у відповідь з додатково вивчених джерел.

Програма підготовки до екзамену

1. Версальська мирна конференція і післявоєнний переділ арабських територій Османської імперії.
2. Квітневий переворот 1978 р. в Афганістані. Афгано-радянська війна 1979–1989 рр. та її наслідки.
3. Соціально-економічний та політичний розвиток Туреччини у 90-х рр. ХХ ст. – поч. ХХІ ст. Причини зростання ролі ісламського фактору.
4. Загострення національних і соціальних суперечностей в Індії на початку новітньої історії. Політика британських колоніальних властей. Конституція 1919 року.
5. Розгром Квантунської армії і капітуляція Японії.
6. Реформування китайської промисловості 80-ті рр. ХХ ст. – поч. ХХІ ст.
7. Реформи Амануллі-хана в Афганістані та причини їх невдачі.
8. Соціально-економічний і політичний розвиток Індонезії у роки ІІ світової війни.
9. Ідеологія і політика апартхейду. Створення бандустанів у ПАР (50-70-ті рр. ХХ ст.).
10. Внутрішня і зовнішня політика гомінданівського уряду Китаю наприкінці 20-х – першій половині 30-х рр. ХХ ст.

11. Складові «японського дива» (50-х – перша половина 70-х рр. ХХ ст.).
12. Аграрні перетворення в КНР у 80-х рр. ХХ ст. – поч. ХХІ ст. та їх наслідки.
13. Визвольна війна афганського народу за незалежність у 1919 р.
14. Громадянська війна в Китаї і прихід до влади КПК (1946-1949 рр.).
15. Соціально-економічний і політичний розвиток Соціалістичної Республіки В'єтнам у другій половині 70-х – першій половині 80-х рр. Криза моделі державного соціалізму.
16. Боротьба єгипетського народу за незалежність у 1918-1921 рр. Конституція 1923 р. Визвольна боротьба у 30-х рр. ХХ ст.
17. Соціально-економічний та політичний розвиток Афганістану у другій половині 40-х — першій половині 70-х рр. ХХ ст.
18. Туреччина у повоєнні роки. Внутрішня і зовнішня політика уряду у 50-х рр. Політична криза 1960 р. і військовий переворот.
19. Англійська окупація Іраку. Визвольна боротьба іракців й здобуття незалежності. Реформи 30-х рр. ХХ ст.
20. Політика голландських колонізаторів у 20-30-х рр. в Індонезії та боротьба проти неї національно-патріотичних сил. Мархаенізм.
21. Труднощі соціально-економічного й політичного розвитку Японії в 90-х р. ХХ ст. Проведення реформ. Абеноміка.
22. Формування режиму авторитарної влади Чойбалсана в МНР (кінець 20-30-х рр. ХХ ст.).
23. Будівництво основ соціалізму в КНР (1953-1957 рр.). VIII з'їзд КПК та його рішення.
24. «Біла революція» в Ірані та її наслідки. Визрівання революційної ситуації.
25. Збройна боротьба республіки Риф проти французьких та іспанських колонізаторів (1921-1926 рр.).
26. Відбудова народного господарства у КНР (1949-1952 рр.).
27. Соціально-економічні й політичні перетворення в Єгипті у 60-х рр. ХХ ст.
28. Соціально-економічний розвиток Японії у 30-х рр. ХХ ст. Фашизація країни та її особливості.
29. Корейська війна 1950-1953 рр. та її наслідки для країни.
30. Соціально-економічний та політичний розвиток Індонезії в другій половині 60-90-х рр. Політична криза 1998 р. й усунення від влади Сухарто. Наростання етносепаратизму й міжрелігійних конфліктів у кінці 90-х рр. ХХ ст. – поч. ХХІ ст.
31. Розгортання національно-визвольної боротьби і Індії в кінці 20-30-х рр. Проблема створення антианглійського фронту.
32. Революція 1952 р. в Єгипті. Соціально-економічний і політичний розвиток країни у 50-х рр. ХХ ст.
33. Проблеми соціально-економічного й політичного розвитку країн Тропічної і Південної Африки в 70-х рр. ХХ ст. – поч. ХХІ ст.
34. Реформи Реза Пехлеві Ірані. Скасування режиму капітуляцій.
35. «Культурна революція» в Китаї: причини, хід, наслідки.
36. Утворення держави Ізраїль. Виникнення Палестинської проблеми.
37. Вступ Японії у Другу світову війну та її успіхи на першому етапі війни.
38. «Великий стрибок» у КНР та його наслідки (1958-1960 рр.).
39. Арабо-ізраїльська війна 1967 р. та її наслідки для арабських країн. Кемп-

Девідська угода та її вплив на розв'язання Близькосхідної кризи.

40. Воєнно-політична криза в Китаї в 1944 р. Завершення визвольної війни китайського народу.
41. Соціально-економічний і політичний розвиток Ізраїлю у 70-х рр. ХХ ст. – поч. ХХІ ст.
42. Загострення внутрішньополітичної ситуації в Індії наприкінці 80-х початку 90 -х рр. Політика реформ та їх наслідки. Прихід до влади націоналістів та політика їхнього уряду.
43. Ар'єргардні бої національної революції в Китаї (серпень-грудень 1927 р.) та їх наслідки. Причини поразки та історичне значення революції.
44. Національно-визвольна боротьба в Індії у 1945-1947 рр. Утворення Індійського Союзу та Пакистану.
45. Основні напрями соціально-економічного й політичного розвитку Японії у другій половині 70-80-х рр. ХХ ст.
46. Проблема створення національно-революційного фронту в Китаї (1922-1924 рр.). Визрівання революційної ситуації.
47. Основні риси соціально-економічного й політичного розвитку Монголії у 50-90-х рр. ХХ ст. – поч. ХХІ ст.
48. Причини загострення політичної обстановки в Туреччині у другій половині 70 -х рр. Реформи Тургут Озала та їх наслідки.
49. Соціально-економічний розвиток Кореї у 20-30-х рр. ХХ ст. Визвольна боротьба корейців.
50. Початок соціалістичних перетворень у В'єтнамі (1960-1964 рр.).
51. Соціально-економічний і політичний розвиток Алжиру в 60-х – першій половині 80-х рр. ХХ ст.
52. Початок національної революції в Китаї (1925-1927 рр.). її характер, рушійні сили та особливості. Історіографія проблеми.
53. Розгром маріонеточного режиму в Південному В'єтнамі. Возз'єднання країни і проголошення СРВ (1973-1976 рр.).
54. Соціально-економічний і політичний розвиток Республіки Кореї у 50-х рр. ХХ ст. – поч. ХХІ ст. Економічна криза 1997-1998 рр. та її наслідки. Складові корейського економічного «дива».
55. Боротьба ефіопського народу проти італійської агресії у 1935-1937 рр.
56. Формування тоталітарного режиму в КНДР та його криза.
57. Соціально-економічний і політичний розвиток Пакистану у 80-х рр. ХХ ст. – поч. ХХІ ст.
58. Національна революція в Туреччині (1918-1923 рр.) та її наслідки.
59. Індія в роки Другої світової війни.
60. Утвердження тоталітарного режиму у Китаї (1969-1976 рр.) та його криза.
61. Форми колоніальної експлуатації й правління у країнах Тропічної й Південної Африки у 20-х першій половині 40-х рр. ХХ ст. Расистські режими.
62. Проголошення республіки Індії. Соціально-економічна політика уряду Д.Неру в 50-х рр. – 1964 р.
63. Соціально-економічний і політичний розвиток Камбоджі у першій половині 70-х рр. Побудова комунізму режимом Пол Пота.
64. Утворення Саудівської Аравії. Внутрішня і зовнішня політика.

65. Боротьба патріотичних сил Бірми, Лаосу і Камбоджі проти колонізаторів у 20-х – першій половині 40-х рр. ХХ ст.
66. Основні тенденції розвитку Алжиру в другій половині 80-х рр. ХХ ст. – поч. ХХІ ст. Посилення ісламського фундаменталізму й загострення внутрішньополітичної ситуації. Пошук шляхів громадянської злагоди.
67. Боротьба в'єтнамського народу проти французьких колонізаторів. Женевські угоди та їх рішення (1954-1964 рр.).
68. Причини реформ у КНР та розробка їх концепції (друга половина 70-х – початок 80-х рр.). Ден Сяопін.
69. Громадянська війна 90-х рр. в Афганістані. Прихід до влади талібів та політика їх уряду. Воєнні дії США і їхніх союзників проти талібів. Формування нового політичного режиму.
70. Визвольна боротьба корейського народу проти японських колонізаторів (1918-1919 рр.).
71. Боротьба за створення антияпонського фронту в Китаї (1935-1937 рр.).
72. Соціально-економічний та політичний розвиток Ісламської республіки Іран. Еволюція ісламського режиму. Аятола Хаменеї.
73. Соціально-економічне і політичне становище Китаю на рубежі нової і новітньої історії. Рух «4 травня» 1919 р. Створення КПК.
74. Проголошення Індонезійської республіки. Боротьба народних мас за незалежність і демократичний розвиток країни. Конференція «круглого столу» і визнання Голандією незалежності Індонезії (1945-1950 рр.).
75. Курс А.Садата в Єгипті та його наслідки для країни (1973-поч. – 80-х рр.).
76. Японія на рубежі нової і новітньої історії. «Рисові» бунти 1918 р. Внутрішня і зовнішня політика уряду у 20-х рр. ХХ ст.
77. Національно-визвольна боротьба народів Тропічної і Південної Африки у 1945-1958 рр.
78. Успіхи й труднощі політики урядів Індії та Раджива Ганді (1964-1990 рр.).
79. Радянський рух у Китаї та його поразка (1928-1935 рр.).
80. Соціально-економічний та політичний розвиток Японії після II світової війни (1945-1950 рр.). Сан-Франциська конференція та її рішення.
81. Перемога в'єтнамського народу в боротьбі проти агресії США (1964-1973 рр.). Паризька угода.
82. Внутрішня і зовнішня політика турецького уряду у 30-х – першій половині 40-х рр. ХХ ст.
83. Бої за Гуадалканал і перелом у війні на Тихому океані. Посилення визвольної боротьби у країнах Східної і Південно-Східної Азії.
84. Соціально-економічний і політичний розвиток АРС у 80-х рр. ХХ ст. – 20-ті рр. ХХІ ст.
85. Кампанія громадської непокори в Індії (1920-1922 рр.). М.К.Ганді та основні принципи його вчення.
86. Національно-визвольна війна алжирського народу (1954-1962 рр.). Утворення АНДР.
87. Соціально-економічний і політичний розвиток ПАР у 80-х рр. ХХ ст. – поч. ХХІ ст. Демократизація суспільно-політичного життя. Нельсон Мандела.
88. Піднесення національно-визвольної боротьби у Тропічній і Південній Африці на початку 20-х рр. ХХ ст. Панафриканський рух.

89. Соціально-економічний та політичний розвиток Ірану в 50-х рр. ХХ ст.
90. Соціально-економічні реформи у В'єтнамі в кінці 80-х рр. ХХ ст. – початку ХХІ ст.
91. Північний похід Національно-революційної армії Китаю. Переворот Чан Кайші та криза революції (липень 1926 – серпень 1927 рр.).
92. Народи Африки в роки Другої світової війни.
93. Соціально-економічний і політичний розвиток М'янми у 50-х рр. ХХ – поч. ХХІ ст.
94. Основні райони національно-визвольної боротьби в Ірані в 1918-1922 рр.
95. Розгортання визвольної війни китайського народу проти японських загарбників (1937-1943 рр.). Допомога СРСР і США китайському народу в боротьбі за незалежність. Становище у визволених районах Китаю.
96. Соціально-економічний розвиток Туреччини в 60-х – першій половині 70-х рр. ХХ ст.
97. Опіка Англії над Палестиною. Еміграція євреїв у Палестину і її вплив на політичний розвиток регіону. Ідеологія сіонізму.
98. Внутрішня і зовнішня політика турецького уряду у 30-х рр. ХХ ст.
99. Основні напрями соціально-економічного й політичного розвитку Японії у другій половині 70-х — 80-х рр. ХХ ст.
100. Визвольна боротьба в'єтнамців у 20-30-х рр. ХХ ст. Окупація В'єтнаму Японією та утворення Ліги незалежності.
101. Піднесення демократичного й національно-визвольного руху в Ірані після Другої світової війни (1945-1953 рр.).
102. Внутрішня і зовнішня політика уряду Індонезії у 50-х – першій половині 60-х р. ХХ ст. Переворот 1965 р. та його наслідки.

БІОГРАФІЧНИЙ ПОКАЗЧИК

АББАС МАХМУД (1935) – палестинський політик, голова (президент) Палестинської Національної Адміністрації (після смерті Ясира Арафата з 2005 р.), голова руху ФАТХ. Доктор філософських наук, кандидат історичних наук, автор 11 книг. Аббас брав участь у створенні «Руху за національне звільнення Палестини» (ФАТХ), який потім став ядром Організації Визволення Палестини (ОВП). За деякими даними, брав участь у підготовці та фінансуванні низки терактів, в тому числі, на Олімпіаді в Мюнхені у 1972 році, вважається, що він брав безпосередню участь у військових операціях палестинців. В апараті ОВП очолював департамент арабських і міжнародних зв'язків.

Аббас, який користується репутацією помірною прагматика, ще на початку 1970-х років був одним з ініціаторів діалогу з представниками лівих кіл Ізраїлю. Як лідер поміркованого крила керівництва ОВП, Аббас став одним з авторів мирних домовленостей між ОВП та Ізраїлем. 13 вересня 1993 у Вашингтоні він підписав від імені керівництва ОВП палестино-ізраїльську «Декларацію про принципи».

АБД АЛЬ-КЕРІМ (1881-1963) – марокканський політик. Походив з племені берберів. Працював редактором газети. За звинуваченнями у пронімецькій пропаганді 1915-18 перебував в ув'язненні. У 1921 р. очолив боротьбу рифських племен проти іспанських колонізаторів і розгромив іспанську армію у битві під Анвалем (червень 1921). Після створення Рифської республіки став її еміром. У 1925-26 боровся проти об'єднаних сил Іспанії та Франції. Був захоплений у полон і до 1947 р. відбував заслання на о. Реюньон в Індійському океані. Втік до Єгипту, де очолював Комітет визволення західних арабів.

АБУ БАКР АЛЬ-БАГДАДІ (1971) – халіф самопроголошеної Ісламської держави. Раніше також відомий як Абу-Дуа. Оголошений нащадком ісламського пророка Мухаммеда під іменем Абу Бакр аль-Багдаді аль-Хусейні аль-Курейші.

Після вторгнення американських та британських військ до Іраку у 2003 році аль-Багдаді брав участь у створенні міліцейського воєнізованого підрозділу Джамаат Джаіш Ал аль-Сунна ва-ль-Джаммаа, в якому він виконував глави шариатського комітету. Ту ж роль він виконував і у Раді Муджахедів (Шурі), до якої приєднався у 2006 р. Після перейменування Ради у Ісламську Державу Іраку (ІДІ), аль-Багдаді став головним наглядачем її шариатського комітету та членом головної дорадчої ради. Ісламська Держава Іраку була підрозділом Аль-Каїди та називалась також Іракською Аль-Каїдою. Абу-Бакр аль-Багдаді був проголошений лідером ІДІ 16 травня 2010 р. У новій ролі Абу Бакр аль-Багдаді брав участь у підготовці масштабних операцій – напад на мечеть Умм аль-Кура у Багдаді, наслідком якої було вбивство відомого суннітського законодавця Халіда аль-Фадаві.

У березні та квітні 2011 р. ІДІ оголосила про те, що здійснила 23 напади у районі на південь від Багдаду під керівництвом аль-Багдаді. Після ліквідації лідера Аль-Каїди Осамі бен Ладена 2 травня 2011 аль-Багдаді поширив заяву, в якій високо оцінив діяльність бен Ладена та пообіцяв помсту за його вбивство.

Після формального поширення території ІДІ на окремі регіони Сирії, 8

квітня 2013 року аль-Багдаді оголосив утворення Ісламської Держави Іраку та Леванту (ІДІЛ). Було оголошено, що група прихильників джихаду, котра брала участь у Громадянській війні у Сирії під назвою Джабат аль-Нусра є частиною ІДІ та тепер разом утворюють ІДІЛ. Однак, у відповідь на звернення лідера Джабат аль-Нусри Мухаммеда аль-Джавлані до еміра Аль-Каїди Аймана аль-Завахірі останній наказав аль-Багдаді ліквідувати ІДІЛ та обмежити свою діяльність територією Іраку. Попри цю заборону, аль-Багдаді перейняв контроль над більшістю бійців Джабат аль-Нусри. У січні 2014 року ІДІЛ опанувала містом Ар-Ракка, котре раніше знаходилось у руках Джабат аль-Нусри, а подальші сутички привели до загибелі сотень бійців та втечі тисяч мешканців. У лютому 2014 р. Аль-Каїда розірвала відносини із ІДІЛ. Внаслідок успішних дій ІДІЛ на територіях Сирії та Іраку, 28 червня 2014 р. у головній мечеті Мосула ІДІЛ оголосила про створення Халіфату і визнання Абу Бакра аль-Багдаді його халіфом. Ісламську Державу Іраку та Леванту перейменовано на Ісламську Державу (ІД).

У своєму аудіо-зверненні аль-Багдаді оголосив похід на Рим та Європу для поширення Ісламської Держави від Близького Сходу до Іспанії. Також аль-Багдаді закликав усіх мусульман здійснити хіджру та переселитись в Ісламську Державу.

АМАНУЛЛА-ХАН (1892-1960) – емір Афганістану 1919-26 і падишах у 1926-29. Прихильник ідей молододафганців. Проголосив незалежність країни (1919) і відстояв її у 3-й афгано-брит. війні (травень-червень 1919). У 1921 р. добився остаточного визнання Великою Британією суверенітету Афганістану. Підтримував дружні відносини з Радянською Росією. Прийняв першу конституцію Афганістану (1923). Провів реформи для зміцнення центральної влади і модернізації країни (закони про заохочення розвитку промисловості, вільну купівлю-продаж землі, загальну початкову освіту та ін.), що викликало опір зі сторони консервативних кіл. Внаслідок повстання під керівництвом Бачаї Сакао (Хабібулла), підтриманого Великою Британією, був позбавлений влади й емігрував до Італії.

АРАФАТ ЯСІР (1929-2004) – палестинський політик. Учасник арабсько-ізраїльських війн 1948-49 і 1956 рр. У 1955 р. закінчив інженерний ф-тет Каїрського ун-ту. Засновник і лідер Палестинського студентського союзу (1952-56). Очолював найвпливовіше у палестинському русі політоб'єднання Ель-Фатаг (Ель-Фатг; Національний рух визволення Палестини). У лютому 1969 р. став на чолі Організації визволення Палестини (очолив виконком ОВП), з 1970 – головнокомандувач силами палестинської революції. Підтримував стратегію поєднання політичної і збройної боротьби проти Ізраїлю, але у 1988 офіційно відмовився від тероризму як засобу боротьби за незалежність Палестини. 15.11.1988 ОВП під керівництвом А. проголосила створення Палестинської держави на окупованих Ізраїлем арабських територіях і сформувала палест. уряд в еміграції. У березні 1989 вищий орган ОВП – Національна рада Палестини (парламент) обрав А. президентом новопроголошеної держави. На поч. 1990-х років був ініціатором палест.-ізраїл. переговорного процесу. Після підписання у вересні 1993 палестино-ізраїл. угоди про створення Палестинської автономії очолив її адміністрацію. У 1994 разом з І.Рабином і Ш.Пересом отримав Нобелівську премію миру. У 1996 Я.Арафат був обраний головою Національної

ради Палестини. Виступав за проголошення незалежності Палестини. 4.9.1999 А. і прем'єр Ізраїлю Єгуд Барак (за участю президента Єгипту Х.Мубарака та держсекр. США М.Олбрайт) у єгип. містечку Шарам-аль-Шейк підписали угоду про відновлення мирного процесу на Близькому Сході, відповідно до якої розпочалося виведення ізраїл. військ із Зах. берега р. Йордан (11% терит. має перейти під контроль палестинців). Помер у 2004 р.

АСАД БАШАР (1965) – президент Сирії з 2000 року, фактично успадкував цю посаду від свого батька Хафеза аль-Асада. Мусульманин, алавіт.

Політика Башара Асада відрізняється більшою м'якістю і гнучкістю порівняно з політикою його батька. Свою діяльність Башар аль-Асад почав зі збільшення демократичних свобод, були випущені з тюрем політичні в'язні, закрита спеціальна в'язниця, сирійцям дозволили користуватись мобільними телефонами. Незважаючи, що це була осінь 2000 року, цей період назвали «Дамаська весна». У Дамаску стали збиратися політичні «салони», а піком діалогу влади і суспільства став «Маніфест 99», який вимагав скасувати режим надзвичайного стану, смертну кару, а також спеціальні суди, котрі розглядали справи опозиціонерів. Ці демократичні перетворення відбулись в багато чому завдяки дружині Башара – Асмі, що отримала європейську освіту та виховання. Але через шість місяців, під тиском впливових родичів та генералітету Башар Асад почав згортати демократичні перетворення, а його дружина виїхала на лікування до Європи.

У 2005 році в Бейруті був убитий прем'єр-міністр Лівану Рафік Харірі, сирійська влада одразу потрапила під підозри у причетності до цього. Як результат, Башар аль-Асад погодився вивести з Лівану сирійські війська і навіть дав згоду співпрацювати зі слідчими ООН.

У період перебування Сирії в Раді Безпеки ООН Асад намагався запобігти цій війні, але потім несподівано підтримав позицію США. І все ж згодом США звинувачували Асада у підтримці терору в повоєнному Іраку.

Росія, США, Європейський союз, Ізраїль і Франція звинувачували Асада в матеріально-технічній підтримці воєнізованих груп – противників Ізраїлю (Хезболла, Хамас, Ісламський джихад), визнаних терористичними організаціями в низці країн світу. З березня 2011 р у Сирії триває громадянська війна.

АСАД ХАФЕЗ (1930-2000) – сирійський державний, політичний і військовий діяч, президент Сирії (1971-2000), прем'єр-міністр Сирії (1970-1971), секретар регіонального командування сирійського регіонального відділення партії Баас, генеральний секретар національного командування партії Баас (просирійська фракція) (1970-2000), міністр оборони Сирії (1966-1972), генерал.

У 1963 році Асад брав участь у військовому перевороті, що привів партію БААС у Сирії до влади, і був призначений командувачем ВПС. У 1966 році брав участь у новому перевороті, відсторонив батьків-засновників партії від управління державою на користь генерала Салаха Джадіда. Зайнявши в новому уряді посаду міністра оборони, Хафез в 1970 році в результаті чергового військового перевороту скинув Джадіда.

Опинившись при владі, Асад дерадикалізував політику партії – послабив контроль над приватною власністю і поліпшив відносини з країнами, які його

попередники вважали реакційними. Під час холодної війни він встав на сторону СРСР в обмін на підтримку в протистоянні з Ізраїлем, претендуючи на роль виразника арабських інтересів у регіоні, відмовившись, однак, від ідеології панарабізму. Встановив однопартійний режим з сильною президентською владою, розділивши керівництво країною за релігійним принципом (суніти номінально керували політичними інститутами, а алавіти – збройними силами, розвідкою і спецслужбами), і культ особистості. У 2000 році Хафез Асад помер від серцевого нападу. Його фактичним спадкоємцем став син Башар Асад.

АТАТЮРК МУСТАФА КЕМАЛЬ (1881-1938) – перший президент Турецької республіки (1923-38). До 1934 – Мустафа Кемаль. Здобув вищу військову освіту в Салоніках і Бітолі. Закінчив Академію генштабу (1905). Брав активну участь у русі молодотурків і революції 1908-09. Учасник італ.-тур. війни за Лівію (1911-12) і Ватиканської війни 1913 з Болгарією. У ході 1-ї світової війни командував дивізією, відзначився під час оборони Дарданелл від союзницького десанту, 1916-18 воював на Кавказі та в Сирії. У 1916 отримав титул «паші» та звання генерала. Після завершення війни призначений губернатором Анатолії. Був одним з керівників націоналіст. угруповання, що виступало проти умов Севрського мирного договору 1920 і планів розчленування країни. Після зайняття італ. та грец. військами частини терит. Туреччини очолив нац.-визв. боротьбу проти іноз. окупації. У квітні 1920 за дорученням Національних Зборів сформував Тимчасовий уряд, який контролював неокуповану частину країни. Шукаючи союзника у своєму протистоянні з Антантою, у березні 1921 уклав договір про «Дружбу і братерство» з Рад. Росією. Як верх, головнокоманд. тур. армією провів ряд успішних операцій проти окупаційних військ і змусив союзницьке командування підписати Муданійське перемир'я 1922. За перемоги над інтервентами 1921 отримав звання маршала і титул «Газі» («Переможець»). На Лозаннській конференції 1923 домігся скасування деяких найбільш обтяжливих для Туреччини статей договору у Севрі.

Ліквідував султанат (листопад 1922) і став ініціатором проголошення у країні республіканської форми правління (29.10.1923). У жовтні 1923 меджліс обрав К. президентом Турецької республіки. У співпраці з прем'єром І.Іненю здійснював широкі сусп. і політ. перетворення, спрямовані на європеїзацію і модернізацію Туреччини. Внаслідок реформаторського курсу А. був ліквідований халіфат, встановлено рівність віровизнань, запроваджено десятинну систему мір, григоріанський календар, замінено арабську абетку на латинську, скасовано багатожонство, емансиповано жінок, їм надано виборчі права. Уряд К. запровадив прізвища і переніс столицю держави зі Стамбулу до Анкари. Вважаючи, що радикальні реформи не можна здійснити за демократичного устрою країни, встановив жорсткий авторитарний режим. Придушував діяльність опозиції, заборонив політичні партії (окрім проурядової Республіканської народної партії). У 1934 парламент надав йому ймення Ататюрк – «батько турків». Політику А. на президентському посту продовжував його товариш і однопумець І.Іненю.

БАО ДАЙ (справжн. Прізви. Нгуен Вінг Тгу; 1913-1997) – імператор Аннам (1926-45), глава Держави В'єтнам (1949-55). Освіту здобув у Франції. У 1926 посів трон Аннаму, який перебував під франц. протекторатом. Виступав за

модернізацію країни. У квітні 1945 р. проголосив незалежність своєї держави, але у серпні 1945 був усунений від влади прокомуніст. Лігою за незалежність В'єтнаму (В'єтмінь) на чолі з Хо Ші Міном. Упродовж кількох місяців був радником уряду ДРВ (1945-і 46). Навесні 1946 виїхав до Сянгану (Гонконгу). З грудня 1947 вів переговори з франц. урядом про визнання суверенітету В'єтнаму у складі Французького союзу. У березні 1949 підтриманий Францією як глава держави (на противагу урядові Хо Ші Міна) і був визнаний урядами США та Великої Британії (7.2.1950). Уряд Б. спільно з франц. військами боровся проти партизанів В'єтміна, які зуміли закріпитися у Пн. В'єтнамі. З квітня 1954 жив у Каннах (Франція). Брав участь у переговорах у Женеві про перемир'я між Францією і В'єтнієм. Після всенародного референдуму 23.10.1955 Б. був позбавлений влади, а на терит. Пд. В'єтнаму уряд на чолі з Нго Дінь Дьємом проголосив республіку.

БЕГІН МЕНАХЕМ (1913-1992) – ізраїльський політик. Нар. у Польщі. Закінчив Варшавський ун-тет. У 1930-х роках належав до сіоністської організації Бетар, з 1938 – її керівник у Польщі. У 1940 був заарештований рад. органами і засланий до Сибіру. Внаслідок договору В.Сікорського з рад. урядом (30.7.1941) про створення польс. військових підрозділів на території СРСР, звільнений і вступив до армії ген. В.Андерса, разом з якою 1942 опинився у Палестині. У 1943-48 – керівник євр. організації Іргун Цваї Леймі, яка здійснила ряд терорист. акцій проти брит. адміністрації (за арешт Б. була визначена винагорода 10 тис. ф.ст.). З 1948 очолював партію Іерут (Свобода). Після здобуття незалежності Ізраїлем очолював парламентську опозицію у кнесеті (1949-67 і 1969-77). У 1973-83 – засновник і лідер партії Лікуд (Єдність). Здобуття його партією перемоги на виборах у червні 1977 дозволило Б. сформувати кабінет міністрів країни. З кін. 1977 вів (за посередництвом Дж.Картера) переговори із єгип. президентом А.Садатом про можливість мирного розв'язання близькосхідної проблеми, які завершилися укладенням 1979 ізраїл.-єгип. мирного договору. У 1979 мирні ініціативи Б. і А.Садата були відзначені Нобелівською премією миру. З 1983 відійшов від політ. життя.

БЕН ГУРІОН ДАВИД (1886-1973) – ізраїльський політик, один із творців держави Ізраїль. Н. у Польщі. Внаслідок євр. погромів під час рос. революції 1905-07 емігрував до Палестини (1906). З 1912 вивчав право у Стамбулі. Став одним із ідеологів сіонізму, працював над об'єднанням різних напрямів євр. соціаліст. руху. Виступив співзасновником (1921) і був ген. секр. (1921-35) професійн. організації «Гістадрут». З 1930 очолював соц.-дем. партію «Мапаї». У 1930-40-х роках керував діяльністю «Єврейського агенства», що сприяло еміграції євреїв до Палестини (див. Бальфура декларація 1917). Після резолюції ООН (1947) про поділ Палестини на арабську і єврейську частини 17.5.1948 проголосив створення держави Ізраїль. У 1948-53 був першим прем'єр міністром Ізраїлю, одночасно мін. оборони. У 1955-63 вдруге очолював кабінет міністрів. У зовн. політиці відстоював політику орієнтації Ізраїлю на зх. країни і дотримувався жорсткої антиарабськ. позиції. Після відставки з посади прем'єра брав активну участь у політ. житті країни. У 1965 організував партію «Рафі», яка після об'єднання в 1968 з партією Ахтуд Гаавода утворила Ізраїльську партію Праці. Вважається «Батьком ізраїльської нації».

БОС СУБСАХ ЧАНДРА (1895/97-1945) – індійський політик. Навчався у Бомбеї і Кембріджському ун-ті. У 1920-21 служив у Лондоні в Індійській цивільній службі. Після повернення на батьківщину брав активну участь у нац.-визв. русі, член Індійського національного конгресу (ІНК). Належав до ліворадикального крила ІНК, виступав за повну незалежність Індії. Неодноразово заарештовувався брит. колоніальною владою, тривалий час жив в еміграції. Автор книги «Боротьба Індії», в якій дав огляд визв. руху 1920 – поч. 1930-х років з позицій лівих націоналістів. У 1938-39 очолював ІНК, однак склав повноваження, після того як інші ліберальні партії на поч. 2-ї світової війни відмовилися розпочати боротьбу проти Великої Британії. У липні 1941 був заарештований британцями за виступи на підтримку країн «Вісі». Втік з ув'язнення і добрався до Берліну, де намагався рекрутувати індусів для служби у вермахті. У 1942 встановив контакти з японцями, отримав титул вождя (нетайї) Індійської національної армії, сформованої з індійських військовополонених у Малайї (бл. 20 тис. осіб). У 1943 у Бангкоку проголосив створення «уряду вільної Індії». У 1943-44 воював у Бірмі та на Андаманських о-вах проти брит. військ. Загинув у авіакатастрофі над Тайванем у серпні 1945 року.

БУТЕЛЕЗІ МАНГОСУТУ (1928) – південноафриканський правий політик і державний діяч, племінний вождь зулу.

У 1953 успадкував титул вождя зулуського клану Бутелезі. У 1960-і роки боровся проти втілення в життя закону про самоврядування банту, прийнятого в 1959 році. У 1970 очолив територіальний уряд Зулуленду. У 1972 став головним міністром Квазулу, підтвердив своє лідерство на перших виборах в Квазулу 1978. У тому ж році зулуський політичний рух Інката, що налічував понад 100 тис. членів, приєднався до політичної партії кольорових та індусів, утворивши Південно-Африканський союз, найбільше політичне об'єднання Південної Африки.

Бутелезі не підтримував зусилля Африканського національного конгресу (АНК) і інших радикальних груп по створенню нерасової демократії в Південній Африці, пропонуючи натомість модель федеративного устрою, при якому різні етнічні групи змогли б розділити між собою політичну владу. Закликав уряд Південної Африки звільнити Нельсона Манделу - лідера АНК, що знаходився в ув'язненні. Після звільнення Мандела в 1990 стало ясно, що Бутелезі є його єдиним потенційним суперником в боротьбі за лідерство серед чорного населення Південної Африки. У 1990 Бутелезі реорганізував рух Інката в політичну організацію Інката - партія свободи (ІФП), щоб створити базу для участі в обговоренні проекту нової конституції. ІФП виступила проти угоди про проведення багаторасових виборів, досягнутої між АНК і урядом в червні 1993. Таку ж позицію зайняли правоекстремістські африканських організації і голови незалежних хоумлендів Сіскея і Бопутатсвана. ІФП оголосила, що буде бойкотувати призначені на квітень 1994 вибори, багато її прихильники брали участь у насильницьких діях, що змусило уряд ввести в провінції Натал надзвичайний стан. В останній момент ІФП погодилася взяти участь у виборах і отримала близько 10% голосів. Бутелезі був призначений на пост міністра внутрішніх справ у перехідному уряді національної єдності, який очолив Нельсон Мандела.

Відставка Бутелезі відбулася незадовго до виборів 2004 року через розбіжності з президентом Табо Мбекі з питань міграційної політики - Бутелезі виступав за

обмеження імміграції в ПАР. Мбекі запропонував Бутелезі посаду в президентському апараті, але той відмовився, вважаючи за краще контроль над адміністрацією Квазулу-Натал. У 2014 році Інката зазнала поразки на виборах в законодавчу асамблею провінції. Більшість отримав АНК, що сформував провінційну адміністрацію. Посилився також вплив короля. Однак Мангосуту Бутелезі зберігає серйозний вплив як лідер Інката і голова зборів племінних вождів зулу.

БХУТТО БЕНАЗІР (1953 або 1955-2007) – прем'єр-міністр Пакистану (1988-90 і 1993-96). Дочка Зулфікара Б. Вивчала політологію у Гарвардському та Оксфордському ун-тах. Після страти батька жила в еміграції. Повернувшись у країну (квітень 1986), очолила опозицію проти президента Зія Уль Хака. Як лідер Пакистанської народної партії, що на виборах 1988 здобула більшість місць у парламенті, у грудні 1988 сформувала урядовий кабінет Пакистану (одночасно була мін. оборони і мін. фінансів). 1.10.1989 уряд Б. проголосив повторне входження Пакистану до Британської співдружності націй. Уряд Б. проводив демократизацію політ. життя країни, виступав за помірковані ринкові реформи. Прозахідний курс Б. викликав незадоволення в іслам. політ. колах і частини сільського населення. У серпні 1990 Б. була звинувачена у корупції, зловживанні владою і непотизмі (службовому покровительству). Під загрозою військ. путчу президент звільнив її з посади прем'єра. З 1990 перебувала в опозиції до уряду Ісламського демократичного альянсу. В жовтні 1993 вдруге очолила уряд країни, однак 1996 змушена була подати у відставку внаслідок кривавих заворушень у країні. У 2007 повернулася на батьківщину аби займатися політичною діяльністю. У грудні 2007 вбито в місті Равалпінді.

БХУТТО ЗУЛФІКАР АЛІ (1928-1979) – пакистанський політик. Освіту здобув в ун-тах США і Великої Британії (Оксфорд). Політ. діяльність розпочав у партії Пакистанська ісламська ліга. За президентства М. Айуб Хана (1958-68) очолював зовнішньополіт. відомство країни (1963-66). Напруження в інд.-пакист. відносинах через Кашмір змусили Б. шукати зближення з комуніст. Китаєм. Як прихильник жорсткого курсу щодо Індії, після підписання Ташкентської декларації 1966 (врегулював інд.-пакист. збройний конфлікт 1965) подав у відставку. Заснував Пакистанську народну партію (ПНП, 1967), яка стояла на позиціях іслам. соціалізму і підтримувала радикальний антиіндійський курс. Після перемоги ПНП на виборах 1970 і поразки Пакистану у війні з Індією через Бангладеш (1971) Б. був обраний першим цивільним президентом країни. Вивів Пакистан з Британської співдружності націй (30.1.1972) на знак протесту проти визнання Великою Британією незалежності Бангладеш. Після запровадження 1973 нової конституції країни (обмежувала президентську владу) очолив уряд країни. Проводив помірковану зовн. політику, намагався нормалізувати відносини з Індією, визнав незалежність Бангладеш (1974). У липні 1977 внаслідок військового перевороту ген. Зія Уль Хака був усунений від влади, звинувачений у політ. вбивстві свого опонента, засуджений до смертної кари і страчений.

ГАЙЛЕ СИЛАССІЄ I (1892-1975) – король (1928-30) та імператор Ефіопії (1930-74), один з найвпливовіших афр. політиків 20 ст. У 1916-30 правив як регент від імені імператриці Зенобії. Проводив політику модернізації країни і зміцнення її позицій на міжнар. арені. Сприяв вступу Ефіопії до Ліги Націй (1923) і добився

скасування рабства (1924). У 1931 проголосив конституцію і запровадив у країні парламентський устрій. Здійснив військову і судову реформи. У 1935-36 керував боротьбою ефіоп. народу проти агресії фашист. Італії. У 1936-41 жив в еміграції, звідки повернувся після визволення країни брит. військами. Проводив прозахідну політику. Активно підтримував процес деколонізації Африки, виступив одним із співзасновників Організації африканської єдності (1963). Низький рівень життя населення, корупція двору і злочинність поступово призвели до падіння його авторитету. У 1974 усунений від влади ліворадикальним військовим угрупованням. У серпні 1975 убитий (задушений вояками армії Мінгісту Гайле Маріама).

ГІРОХІТО (Хірохіто; 1921-1989) – імператор Японії (з 1926). У 1921-26 у зв'язку з хворобою батька імператора Йошігіто був принцом-регентом. Став першим членом Імп. родини, який побував за кордоном (1921 у США). У грудні 1926 вступив на престол. Відповідальний за агресивну політику Японії у 1930-40-х роках. За правління Г. Японія вела війни проти Китаю (1931, 1932-36, 1937-45), була одним з ініціаторів укладення Антикомінтернівського пакту. У грудні 1941 під тиском військових, зокрема ген. Гідекі Тодзіо, оголосив війну США і Великій Британії, що втягнуло Японію у 2-у світову війну як союзника Німеччини та Італії. Всупереч позиції вищого військ. командування, прийняв рішення про беззастережну капітуляцію Японії (2.9.1945). Сприяв запровадженню у країні конституційної монархії, 1946 зрікся ідеї «божественного» походження імператорської влади. Конституція Японії 1946 (набула чинності 1947) проголошувала імператора символом країни і єдності японського народу та зберігала за ним представницькі повноваження. Займався науковими дослідженнями в галузі біології моря. Японці вшановують його як одного із найвизначніших володарів країни, його правління назив. епохою «світлого спокою».

ГАНДІ ІНДІРА (1917-1984) – індійський політик, прем'єр-міністр Індії 1966-77 і 1980-84. Дочка Дж.Неру. Навчалася у Швейцарії, Сомервільському коледжі в Оксфорді та Індії. З 1938 стала членом партії Індійський національний конгрес (ІНК), була співробітницею М.Ганді. Брала активну участь у нац.-визв. русі, деякий час перебувала в ув'язненні. У 1942 стала дружиною інд. політика Ферозе Ганді (п. 1960). Після проголошення Індійської Республіки (1947) працювала у керівних органах ІНК, 1959-60 – голова партії. У 1964-66 займала посаду мін. інформації і радіомовлення в уряді Л.В.Шастрі, а після його смерті очолила кабінет міністрів Індії (24.1.1966), водночас – мін. закорд. справ і мін. атомної енергетики. Прийшовши до влади за підтримки лівого крила ІНК і маючи у союзниках у парламенті депутатів-комуністів, Г. розпочала втілення лівих за змістом соц.-екон. перетворень. У 1969-70 провела націоналізацію найбільших комерційних банків країни і системи страхування, висунула програму боротьби з бідністю і регулювання демографічних процесів, здійснила аграрну реформу, прискорила індустріалізацію країни і розпочала реалізацію інд. ядерної програми (перші ядерні випробування Індія провела 1974). Уряд Г. реалізовував заходи для зміцнення центральної влади і подолання сепаратистських тенденцій. Намагаючись перетворити Індію у впливову регіональну державу, вела активну зовнішню політику. Підписала договір про дружбу з СРСР (1971).

У грудні 1971 уряд Г. підтримав військовими засобами нац.-визв. боротьбу

населення Сх. Пакистану, забезпечив перемогу інд. армії у відкритому збройному конфлікті з Ісламабадом і визнав проголошення на території Сх. Бенгалії незалежної держави Бангладеш (1971). У червні 1975 звинувачена у зловживаннях під час виборів 1971 (корупція, фінансові махінації) і за вироком Верховного суду країни позбавлена права займатися політ. діяльністю 6 років. Під загрозою втратити владу запровадила у країні надзвичайний стан, заарештувала лідерів опозиції і формувала уряди без погодження з парламентом (1975-77). На виборах 1977 перемогу здобув блок опозиційних партій – «Джаната парті» на чолі з Морарджі Десаї (сформував кабінет міністрів). Після виключення Г. з керівництва ІНК заснувала партію ІНК (Індіри), з якою у січні 1980 вдруге прийшла до влади. Під час останнього перебування на посаді прем'єр-міністра уряд Г. докладав величезних зусиль для поборювання сепаратистських тенденцій і врегулювання релігійно-етнічних конфліктів у різних регіонах країни (штатах Пенджаб, Джемму і Кашмір та ін.). Криваві зіткнення індусів з сикхами, спровоковані сикхськими екстремістами у Пенджабі весною 1984, змусили Г. вжити рішучих кроків для припинення міжетнічної ворожнечі. 5.6. 1984 наказала урядовим військам зайняти Золотий храм у Амрітсарі (головна святиня сикхів), де переховувалися сикхські бойовики (під час операції загинуло бл. 300 осіб), що спричинило стихійні акції протесту проти її політики. Г. була вбита 31.10.1984 двома сикхськими екстремістами, які належали до її особистої охорони. Наступником Г. на посаді прем'єр-міністра Індії став її син Р. Ганді.

ГАНДІ МОХАНДАС КАРАМЧАНД (1869-1948) – індійський філософ і політичний діяч. Здобув правничу освіту у Лондоні (1888-91), займався адвокатською практикою у Бомбеї. У 1893 як юрисконсульт торг. фірми переїхав до Пд. Африки, де незабаром очолив рух індіців-емігрантів проти расової дискримінації. Заснував для захисту пн.-афр. індіців Натальський індуський конгрес (1894) на зразок Індійського національного конгресу і Британсько-індійську асоціацію. У 1894 виробив спеціальну тактику політ. боротьби (назвав її са'т'яграха), яка полягала у проведенні акцій громадянської непокори без застосування насильства. Згодом зазначав, що ненасильницький опір був для нього не стільки методом боротьби, скільки засадою віри (Г. був адептом індуїстської філософ. доктрини агімси, яка визнавала життя найвищою цінністю). У січні 1915 повернувся на батьківщину, де з 1917 активно включився у нац.-визв. рух. Виступав за нац. визволення Індії шляхом ненасильницького опору брит. колоніальній владі. З 1919 був лідером партії Індійський національний конгрес (став наступником Б.Г.Тілака), яка його зусиллями з невеликої елітарної партії перетворилася у масову політ. організацію, і незабаром організувала та очолила інд. нац.-визв. рух. У 1919 започаткував проведення кампаній неспівробітництва і громадянської непокори (відбувалися 1919-22, 1930-31, 1932-33, 1942-44), під час яких застосовувалися такі методи ненасильницької боротьби як загальний страйк, бойкот товарів, «припинення співпраці» з колоніальною адмін. та ін.).

Незважаючи на те, що Г. закликав до ненасильницьких дій і засуджував всяке насильство, у багатьох випадках масові акції протесту переростали у сутички з колоніальною поліцією і барикадні бої. У 1920-х роках Г. виступав за бойкот брит. товарів, зокрема текстилю, та за організацію ручного прядіння і ткацтва у кожній родині, розвиток кустарного ремесла, у чому вбачав засіб для

зменшення безробіття і злиднів, можливість досягнути певну екон. незалежність Індії. Сам Г. вів аскетичний спосіб життя (однією з найголовніших засад його вчення була перемога духу над тілом шляхом аскетизму) і вдягнувся як найбідніші індуси. Його домотканний одяг (кхаді) і біла «шапочка Ганді» стали ознакою індійських патріотів. Користувався величезною повагою і авторитетом серед індійського населення (індуси вшановували його майже як святого), яке називало його Ганді Махатмою (Великою душею) і Бапуджі (Батьком). Заклики Г. до відродження сільської общини і розвитку кустарного ремесла, проповідування особливостей і окремішності істор. розвитку Індії сприяли, з одного боку, згуртуванню індійців у боротьбі за незалежність, з іншого, – стали причиною гальмування модернізаційних процесів у сусп. і екон. житті країни (у широкому масштабі їх розпочала тільки І.Ганді).

Намагаючись протистояти брит. колоніальній політиці, заснованій на принципі «поділяй і владарюй», Г. велику увагу приділяв пропаганді індусько-мусульманської єдності, боровся проти кастового устрою суспільства і засуджував дискримінацію «недоторканих» (називав їх «дітьми Бога» і 1929 започаткував рух на їх підтримку). Як найвищий моральний авторитет Індії багаторазово оголошував голодування, щоб привернути увагу індійської громадськості до актуальних проблем (припинення індусько-мусульм. ворожнечі, ліквідації інституту «недоторканих», існування якого називав «найбільшою ганьбою індуйзму») і тиску як на колоніальну владу, так і індійське суспільство в цілому. У 1930-31 Г. організував кампанію громадянської непокори, спрямовану проти високого земельного податку, урядової монополії на сіль, переслідувань учасників антиколоніального руху та ін. У березні-квітні 1930 очолив т.зв. соляний похід, щоб демонстративно порушити монополію колоніальної влади на видобування і продаж солі (протягом трьох тижнів разом зі своїми послідовниками випарював сіль на березі Аравійського моря). Після цієї акції Г. разом з ін. лідерами ІНК (Дж.Неру, В.Пател) черговий раз був заарештований брит. адм. і ув'язнений (неодноразово був заарештований – 1922-24, 1930-31, 1942-44). У березні 1931 підписав пакт Ірвіна-Ганді, за яким припинялася кампанія громадянської непокори, а віце-король барон Ірвін (спражн. ім'я – Едвард Галіфакс) погоджувався піти на поступки, зокрема звільнити заарештованих конгресистів, дозволити видобуток для власних потреб солі, відновити на роботі учасників акції протесту та ін. Взяв участь у роботі конференції «круглого столу», внаслідок чого була прийнята нова конституція Індії (серпень 1935).

Виступив із засудженням планів Мусульманської ліги (Лахор, 1941) утворити із мусульманських провінцій Індії незалежну – державу Пакистан. У 1939-41 організував акції протесту проти участі Індії у 2-й світовій війні. У 1942 висунув гасло «Quit India!» («Залиште Індію!»). У 1945-46 разом з Дж.Неру вів переговори з останніми віце-королями Індії А.П.Вавеллем і А.-В.Маунтбеттеном щодо остаточного досягнення Індією державної незалежності (проголошена 15.8.1947). Весь феноменальний авторитет Г. виявився безсилим проти наростаючих у 1946-47 кривавих сутичок між індусами і мусульманами, а його заклики до міжреліг. порозуміння не дали результату. Розуміючи неможливість дальшого співжиття двох найбільших релігійних громад в одній

державі, погодився на поділ країни на дві частини – Пакистан та Індію (Індійський Союз). На поч. 1948 пережив замах на своє життя, але 30.1.1948 був застрелений індуським браміном-фанатиком Натхурамом Годзе у Делі. Автор численних праць.

ГАНДІ РАДЖИВ (1944-1991) – прем'єр-міністр Індії (1984-89). Найстарший син І.Ганді. Навчався у Трініті – Коледжі у Кембріджі (Велика Британія). До 1980 працював пілотом Індійських авіаліній. Тривалий час не займався публічною політикою, однак після загибелі молодшого брата Санджая (авіаційна катастрофа) на прохання матері вступив до ІНК (І). У 1983 став депутатом нижньої палати Інд. парламенту — Лок Сабга (Народної палати). У лютому 1983 обраний ген. секр. ІНК (І). Після вбивства І.Ганді сформував кабінет міністрів Індії (листопад 1984). Домінування ІНК (І) у політичному житті країни підтвердили грудневі вибори 1984, внаслідок яких Г. зберіг за собою пост прем'єр-міністра, одночасно зайняв пости мін. закорд. справ, мін. промисловості і торгівлі. Як керівник уряду, продовжував політ. курс І.Ганді. Провів низку соц.-екон. реформ, спрямованих на послаблення соц. напруженості у країні. Був прихильником швидкої індустріалізації країни, запровадження новітніх технологій, розвитку ядерних досліджень. Уряд Г. продовжував боротися з сепаратистськими тенденціями у країні (сикхи, таміли) та докладав зусиль для врегулювання збройних конфліктів на етнічно-реліг. ґрунті, зокрема у штатах Пенджаб, Джамму і Кашмір. У липні 1987 на прохання шріланкійського уряду скерував на острів 50-ти тис. індійський військ, контингент для боротьби із збройним угрупованням тамілів «Тигри визволення Таміл-Іламу», де він перебував до 1990. У травні 1988, у відповідь на терористичну діяльність сикхських екстреміст. Організацій, увів війська в Амрітсар – головний релігійний центр сикхів. У зовн. політиці намагався підтримувати партнерські відносини як з США, так і з Радянським Союзом. Восени 1989 внаслідок звинувачень у корупції і зловживанні владою, Г. втратив підтримку серед виборців, і його партія зазнала поразки на парламентських виборах. Г. залишив посаду прем'єр-міністра і очолив опозицію. Загинув 31.5.1991 під час передвиборчої кампанії від рук тамільських бойовиків. Його дружина Соня Г. відхилила пропозицію очолити ІНК.

ДЕН СЯОПІН (1904-1997) – видатний китайський політик, реформатор. У 1920-26 навчався і працював у Парижі. З 1924 став членом кит. Компартії. За ведення комуніст. пропаганди змушений залишити Францію. З 1926 навчався в СРСР у Комуніст. ун-ті трудящих Сходу і Університеті ім. Сунь Ятсена. У 1927-37 – політкомісар корпусу комуніст. військ, 1934-35 учасник Великого походу у пн. провінції Китаю. У період війни проти японців (1937-45) очолював партизанські загони у провінціях Шансі, Хебей, Шандунь і Хенань. З 1945 – член ЦК КПК. Після утворення КНР (1949) – займав вищі державні і партійні пости. З 1955 – член політбюро ЦК КПК. Противник проведення «Трьох червоних знамен», політики і побудови «казармового соціалізму», один з авторів реалізації у 1960-х роках «політики врегулювання», яка стабілізувала екон. життя країни. У період «Культурної революції» був звинувачений у прихильності до «капіталістичного шляху розвитку», 1967 усунений з усіх посад і висланий у віддалений район Китаю. У 1973 за сприянням прем'єра Держради КНР Чжоу

Еньлая повернувся до Пекіну. У 1973-80 був заст. прем'єра Держради КНР, 1977-82 – заст. голови ЦК КПК. У квітні 1976 звинувачений в організації політ. демонстрації у Пекіні, знову звільнений з усіх посад.

Після смерті Мао Цзедуна (1976) й усунення від влади «банди чотирьох» (Цзян Цзинь – вдова Мао Цзедуна, Ван Хунвеня, Чжан Чуньцяо, Яо Веньюаня) – прихильників ультралівого і курсу, відновив свої позиції політ. керівництві країною. З 1981 – голова Військ. ради ЦК компартії, з 1983 – голова Центральної військ. ради КНР. З поч. 1980-х років став найвпливовішим політ. діячем Китаю, хоча формально не обіймав вищих держ. і парт. посад. Завжди відстоював соціалістичний шлях розвитку країни, однак висунув теорію побудови «соціалізму з китайською специфікою». Його знамените висловлювання: «неважливо якого кольору кішка, чорна чи біла, лиш би вона добре ловила мишей» – стало символом політики реформ у КНР. Екон. перетворення на основі ринкових відносин, гол. архітектором яких був Д. С, дали змогу модернізувати економіку країни, забезпечити динамічний розвиток економіки Китаю у 1990-х роках (пром. виробництво зростало щорічно у серед. на 10%). Невід'ємною частиною його нової екон. стратегії стала ідея «відкритості» Китаю для всього світу, не тільки у розширенні екон. зв'язків із Заходом (спільні підприємства, вільні економічні зони тощо), але нормалізації політ. відносин із США, СРСР, Японією та країнами Зх. Європи. У 1983 висунув концепцію мирного об'єднання континентального Китаю і Тайваню на принципі «одна держава – два устрої». Курс широких соц.-екон. реформ Ден Сяопіна не зачепив основ комуніст. режиму у Китаї. Рішуче виступав за дотримання «чотирьох фундаментальних принципів»: соц. шлях розвитку, вірність марксизму-ленінізму та ідеям Мао, керівна роль КПК і диктатура пролетаріату. За його участю приймалося рішення про розгром демократичного руху, країні 1989 (див. Тяньаньмень події 1989). В останні роки життя формально не відіграв значної ролі на політ. арені країни, однак фактично саме його політ. авторитет був гарантом продовження реалізації новим партійним керівництвом реформаторського курсу.

ДЖИННА МУХАММЕД АЛІ (1876-1948) – мусульманський політик, який шанується в Пакистані як батько-засновник національної державності. Один з ініціаторів та найактивніших учасників розділу Британської Індії.

Народився та помер у Карачі у родині заможних купців. Вивчився на юриста в Англії, вів адвокатську практику в Бомбеї. У 1906 р. вступив в Індійський національний конгрес. З 1912 р. один з лідерів Мусульманської ліги. Спочатку відстоював національну єдність індусів і мусульман, проте в 1921 р. покинув конгрес на знак незгоди з політикою Магатми Ганді. При розробці індійської конституції в 1928 р. вимагав резервування для мусульман третини місць в індійських органах влади.

У 1930–1934 рр. Джінна проживав у Великій Британії. Після повернення до Індії очолив Мусульманську лігу. З 1940 р. вимагав виділення мусульман із складу Індії як особливої «нації» та створення держави Пакистан. Услід за розділом Британської Індії став на чолі Пакистану як його перший генерал-губернатор.

ЗІЯ УЛЬ ХАК МОХАММАД (1928-1988) – президент Пакистану (1978-88), генерал. Закінчив Королівську індійську військову академію (1945).

Наприкінці 2-ї світової війни служив у брит. бронетанкових частинах у Бірмі і Малайї. Після закінчення війни займав ряд вищих штабних і командних посад у пакистанській армії, був радником йорданської армії (1969-71). У 1976-77 – нач. генштабу армії. 5.7.1977 здійснив військовий переворот, усунув від влади З.А.Бхутто і очолив військову адміністрацію. З вересня 1978 – президент Пакистану. Встановив у країні режим військової диктатури, заборонив політичну діяльність, реорганізував судову систему на засадах мусульманського права – шаріату. Під час Афганської війни 1979-89 підтримував афганський рух опору. Отримував військову і господарську допомогу від США, які змушували його до запровадження ліберальних змін. Розпочав проведення ринкових реформ, під тиском міжнар. інституцій та внутр. опозиції відмінив військовий стан (грудень 1985). Загинув в авіаційній катастрофі, найшвидше внаслідок замаху.

ЗЬЄМ НГО ДІНЬ (1901-1963) – південно-в'єтнамський політик. Колишній представник династії Нгуєн, був призначений прем'єр-міністром Держави В'єтнам головою цієї держави Бао Даєм в 1954 році. У жовтні 1955 року, після того, як він виграв сфальсифікований референдум, він позбавив Бао Дая влади і створив Республіку В'єтнам, яку очолив у ролі президента. Він був лідером католицького сегменту в суспільстві і протистояв буддистам. У листопаді 1963 р., після протестів з боку буддистів та ненасильницького опору, Зьєм був убитий під час державного перевороту помічником очільника армії Республіки В'єтнам. Був суперечливою історичною постаттю в історіографії В'єтнамської війни. Деякі історики зображали його як інструмент політики США, деякі вважали його відображенням в'єтнамської традиції. Незважаючи на це, в деяких недавніх дослідженнях Зьєм був зображений як компетентний лідер зі своїм власним баченням шляхів побудови нації та модернізації Південного В'єтнаму.

КЛЕРК ФРЕДЕРІК ВІЛЛЕМ де (1936-2021) – політичний діяч Південно-Африканської національної партії, президент у 1989-1994 роках. Був прихильником режиму апартхейду, однак згодом змінив своє ставлення. В серпні 1989 році переміг на президентських виборах у Південній Африці. У лютому 1990 року скасував заборону на діяльність Африканського національного конгресу, опозиційного руху, і звільнив з ув'язнення його лідера, Нельсона Манделу. У 1991 році де Клерк анулював всі закони расової дискримінації. У 1993 році він і Мандела домовилися сформувати уряд національної єдності. У 1994 році в Південній Африці пройшли перші багаторасові, вільні вибори. АНК здобув перемогу, і Нельсон Мандела став президентом. Н.Мандела став першим чорношкірим президентом Південної Африки, а де Клерк – його першим заступником. У 1993 році Де Клеркові і Н. Манделі була вручена Нобелівська премія миру за їх боротьбу проти апартхейду.

КИМ ІР СЕН (1912-1994) – комуністичний лідер КНДР, генералісимус (1992). У 1924 батько К.І.С., через переслідування за антияпонську діяльність, був змушений емігрувати до Китаю (Маньчжурії). У 1931 вступив до Компартії Китаю. На чолі корейського партизанського загону з квітня 1932 брав участь у боротьбі проти япон. окупаційної адміністрації у Пн.-Сх. Китаї та у пн. р-нах Кореї. У 1936 за його ініціативою було створено Товариство відродження вітчизни. У роки 2-ї світової війни 1939-45 став одним із керівників партизанської

боротьби проти японців. На кінцевому етапі війни у складі Радянської армії звільняв Корею від япон. військ. У 1946 став співзасновником Трудової партії Пн. Кореї, яка діяла на території зайнятій рад. військами (до 38-ї паралелі). У відповідь на проголошення на території амер. зони Республіки Кореї (серпень 1947), СРСР організував маріонетковий уряд КНДР (вересень 1948), який очолив К.І.С. З 1949 – голова, з жовтня 1966 – ген. секретар ЦК ТПК. У 1950 став верховним головнокомандувачем пн.-кор. Народної армії, головою Військового комітету КНДР. Пн.-кор. уряд встановив тісні політ., екон. і військ. відносини з СРСР та КНР, що дало змогу К.І.С. зберегти комуніст. режим у Пн.Кореї під час Корейської війни 1950-53.

У конфлікті між СРСР і КНР займав нейтральну позицію. За новою конституцією КНДР було запроваджено посаду президента, який у грудні 1972 зайняв К.І.С. Встановив у країні тоталітарний режим. Для захисту комуніст. устрою створив потужний репресивний апарат, який переслідував і знешкоджував його політ. опонентів (200 тис. політичних в'язнів у 1992), одночасно, здійснюючи контроль за повсякденним життям мільйонів людей. У країні був сформований культ «великого вождя» К.І.С. (його день народження відзначається як національне свято). Вшановувався як творець суспільства, яке називалося «рай на землі» («соціалізм корейського типу»), розробив філософську концепцію «чучхе» – осн. положення якої вирізьблені на схилах корейських гір. Курс уряду К.І.С. на фактичну політичну і господарську самоізоляцію Пн. Кореї привів країну на поч. 1990-х років на межу екон. краху. Одночасно уряд К.І.С. реалізував 1991-94 дорогу програму створення власної ядерної зброї. Спроби пхеньян. уряду оволодіти ядерними технологіями стурбували світове співтовариство, призвели до загострення відносин із США і змусили запровадити суворі міжнар. екон. санкції проти пн.-кор. режиму. Після смерті К.І.С. президентську посаду (та ін. найвищі державні посади) зайняв, визначений ще за життя К.І.С. політичним наступником, його старший син Кім Чен Ір.

МАНДЕЛА НЕЛЬСОН (1918-2018) – південно-африканський політик, президент ПАР (з 1994-99). Походив із родини вождя одного з африк. племен (тембу). Здобув вищу правничу освіту у навчальних закладах Форт Гаге і Преторії, займався адвокатською практикою в Йоганесбурзі. У 1944 М. став одним із організаторів Молодіжної ліги АНК, з 1949 очолив діяльність Ліги. М., який стояв на радикальних позиціях, брав активну участь у боротьбі проти режиму апартеїду. З 1952 – заст. голови АНК Альберта Лутулі (1898-1963). За орг-цію протестів проти системи расової сегрегації у ПАС (з 1961 – ПАР) у 1956-60 перебував в ув'язненні. Після звільнення з 1960 знаходився у підпіллі. Заснував і очолив воєнізовану орг-цію «Умконто ве сізве» («Списи нації»), яка була тісно пов'язана АНК і використовувала збройні методи б-би проти уряду (партизанська війна, акти терору). У 1962 М. був заарештований і у червні 1964 засуджений до довічного ув'язнення. Відхиляв неодноразові пропозиції офіц. Преторії про звільнення взамін за відмову від терорист. методів боротьби. Внаслідок політики ліквідації режиму расової сегрегації, яку розпочав президент Ф. де Клерк, у лютому 1990 М. був звільнений з ув'язнення. З 1991 Н. очолив АНК, виступав за досягнення компромісу з представниками білої меншості, поступове реформування політичної системи країни. За зусилля у демонтажі режиму

апартеїду у ПАР М. і Ф. де Клерк були відзначені Нобелівською премією миру (1993). Тріумфальна перемога АНК на парламентських виборах у квітні 1994 дозволила М. зайняти президентську посаду (травень 1994). Уряд М. проводив виважений політичний курс, спрямований на збереження міжетнічного і міжрасового миру у країні, економічне зростання та поступове вирівнювання соц.-екон. стандартів життя різних груп пд.-афр. населення. Автор книги «Нема легкого шляху до свободи». Першого президента ПАР на посту голови держави змінив Табо Мбекі.

МАО ЦЗЕДУН (1893-1976) – китайський революціонер, голова Комуністичної партії Китаю (КПК). У 1911 і 1912 під час масового повстання проти Маньчжурської династії, служив у національних збройних силах провінції Хунань. У 1911-18 навчався у Рунанській першій провінційній школі вчителів, був помітним учасником прогресивного студентського руху. У 1918 почав працювати у бібліотеці Пекінського ун-ту. В 1919 повернувся до своєї провінції. Працював учителем, організовував студентські політичні гуртки, видавав політ. статті та розробляв власну концепцію політичної філософії. У 1921 взяв участь в організації КПК. У 1923-27 входив до Гоміндану. Після розколу у партії між комуністами і націоналістами (1928) разом з військовим та революційним діячем Чжу Де став засновником китайської Червоної армії як її політичний комісар. У 1934-36 загони цієї армії пройшли т.зв. «Великий похід» до пн.-зх. Китаю, де заснували нову базу для боротьби проти Гоміндану. Після нападу Японії на Китай став ініціатором примирення між комуністами і націоналістами та спільного виступу проти японців. Цю коаліцію вдавалося зберегти до кін. 2-ї світової війни. Але після її закінчення внутрішня політична боротьба поновилася і призвела до жорстокої громадянської війни (1946-49). У 1949 комуністи одержали повну перемогу. 01.10.1949 М.Ц. проголосив утворення Китайської Народної Республіки, що стала новим взірцем побудови тоталітарного режиму. 1954 був обраний головою комуніст. Китаю. У 1959 залишив посаду голови КНР, але продовжував очолювати кит. компартію. У 1966 проголосив т.зв. «Культурну революцію». Під його керуванням Китай вийшов з більш як двадцятирічної політ. ізоляції, відбулися візити до країни амер. президента Р.Ніксона та япон. прем'єр-міністра К.Танаки.

МОСАДДИК МОХАММЕД (1882-1967) – демократично обраний прем'єр-міністр Ірану з 1951 по 1953 рр. Адміністрація Мосаддика ініціювала широкий діапазон прогресивних соціальних та політичних реформ, що стосувалися зокрема соціального забезпечення та орендування землі. Важливим наслідком політики його уряду була націоналізація нафтової промисловості Ірану, що перебувала під британським контролем із 1913.

Усунуто від влади 19 серпня 1953 внаслідок державного перевороту, організованого британськими та американськими спецслужбами, які поставили на його місце генерала Фаслоллу Зегеді. Мосаддик потрапив до в'язниці, проте через його велику популярність в країні, шах Мохаммед Реза Пехлеві зрештою звільнив його, після чого Мосаддик провів решту життя під домашнім арештом.

МУБАРАК МУХАММЕД ХОСНІ (1928-2020) – президент Єгипту (з 1981). Навчався у військовій академії (1947-50), військовий пілот. На поч. 1960-х

років продовжував військову освіту у Радянському Союзі. У 1969-72 – начальник штабу військово-повітряних сил, 1973-75 – командувач ВПС Єгипту, маршал. З 1975 – віце-президент країни. Зі створенням правлячої Національно-демократичної партії став заст. голови, а з 1982 очолював цю політичну організацію. Після вбивства А.Садата (жовтень 1981), був обраний у листопаді 1981 президентом Єгипту, одночасно займав посаду прем'єр-міністра і головнокоманд. Збройних сил країни. Зініціював проведення екон. реформ, які забезпечили динамічний розвиток економіки Єгипту. Провів лібералізацію політ. життя країни, дозволив діяльність опозиційних партій, зокрема Вафду і Соціалістичної робітничої партії. Веде боротьбу з єгипетісламськими фундаменталістами, при потребі застосовуючи репресивні заходи. У зовнішній політиці здійснив кроки для нормалізації відносин з арабськими країнами, які були розірвані після укладення А.Садатом Кемп-Девідських угод. Продовжував реалістичну політику щодо Ізраїлю, започатковану А.Садатом, сприяє мирному врегулюванню палестино-ізраїльських відносин (Каїрський саміт 1995). Продовжував курс на зближення зі США. Під час кризи у Перській затоці 1991 до складу союзницьких сил, які вели військові дії проти Іраку, входив великий Єгипет. військовий контингент. Успішний економічний розвиток країни, певна демократизація політичного життя, зростання добробуту різних прошарків населення забезпечує обрання його на президентську посаду впродовж 90-х рр. ХХ – початку ХХІ ст.

МУШАРРАФ ПЕРВЕЗ (1943) – президент Ісламської республіки Пакистан з 2001 до 2008 року. Раніше — начальник штабу сухопутних військ Пакистану (1998-2007), глава виконавчої влади (1999-2001), голова Об'єднаного комітету начальників штабів (1999-2001). Генерал армії у відставці, служив у збройних силах Пакистану з 1964 по 2007 рік, ветеран Другої (1965) і Третьої (1971) індо-пакистанських війн. Прийшов до влади внаслідок військового перевороту в 1999 році. Під тиском опозиції добровільно пішов у відставку в серпні 2008 року.

Брав участь у двох війнах проти Індії. В ході Каргільського конфлікту відносини між Мушаррафом і тодішнім прем'єром Шарифом стали дуже напруженими. Дипломатичні кроки прем'єра Мушарраф його товариші по службі і прихильники розцінювали як капітулянтські. До того ж, Шариф не дуже прагнув забезпечити політичне прикриття військовим і заявив, що ті діяли за власною ініціативою. Відступ пакистанців виявився кровопролитним і посилив ворожість між генералитетом і прем'єр-міністром.

Незабаром Шариф запідозрив, що Мушарраф планував захопити владу, і вирішив випередити генерала. Коли Мушарраф повертався із зарубіжної поїздки, прем'єр оголосив про відставку командувача і заборонив його літаку сідати в Пакистані. Реакція військових виявилася швидкою - керівництво збройних сил виступило проти прем'єра. Літак Мушаррафа благополучно приземлився, і 12 жовтня 1999 року генерал очолив безкровний переворот проти уряду Шарифа, а потім сам очолив керівництво країною.

У 2002 році в Пакистані пройшли парламентські вибори, але Мушарраф залишив за собою пости президента, головнокомандувача і право відправляти у відставку уряд і розпускати парламент.

У 2007 році в Пакистані визріла політична криза через те, що Мушарраф оголосив про відставку верховного судді Іфтіхара Чаудхрі і ще 60 суддів, щоб

гарантувати собі переобрання на посаду президента. Після цього по країні прокотилася хвиля масових демонстрацій, які нерідко переростали в зіткнення з поліцією. Відставка Чаудхрі, на думку супротивників Мушаррафа, носила політичний характер. Політична боротьба в країні зробилася жорсткішою, коли в неї вступили голова опозиційної партії Беназір Бхутто і колишній прем'єр Пакистану Наваз Шариф, що повернувся на батьківщину.

У листопаді 2007 року Мушарраф склав президентську присягу на новий п'ятирічний термін і став цивільним президентом Пакистану, пішовши у відставку з посади головному армії і передавши повноваження командувача генералові Ашфаку Кіані.

На парламентських виборах 2008 року перемогли опозиційні до Мушаррафа партії. Під наростаючим тиском 18 серпня 2008 року Первез Мушарраф, якому парламент країни загрожував імпічментом, виступив з телезверненням до нації і заявив про свій намір піти у відставку, відкинувши пред'явлені йому звинувачення. Тільки добровільний відхід гарантував президентові Пакистану імунітет.

НАСЕР ГАМАЛЬ АБДЕЛЬ (1918-1970) – єгипетський політик. 1948-49 брав участь у війні з Ізраїлем. Навчався у Каїрському ун-ті та військовій академії. Полковник. Н. був ініціатором створення таємного товариства «Вільні офіцери», яке у 23.7.1952 очолило державний переворот і скинуло короля Фарука. З травня 1953 – мін. закорд. справ Єгипту. У 1954-56 – прем'єр-міністр Єгипетської Республіки. У 1956-58 – президент Єгипту. На поч. 1960-х років Н., орієнтуючись на рад. модель соціалізму, розпочав радикальні екон. реформи – націоналізував промисловість, транспорт, зовнішню торгівлю. Проводив відвертий антизахідний курс, виступав за військовий розгром Ізраїлю. Сповідуючи політику панарабізму, підтримував ідею об'єднання араб. країн під його керівництвом. У жовтні 1956 домігся остаточного виведення брит. військ і націоналізував Суецький канал, що стало причиною Суецької кризи 1956. Провал франко-брит. інтервенції 1956 значно зміцнив вплив Н. у арабському світі. У лютому 1958 його було обрано президентом Об'єднаної Арабської Республіки, до складу якої увійшли Єгипет і Сирія (1961 Сирія вийшла зі складу ОАР). За президентства Н. Єгипет зазнав поразки під час арабсько-ізраїл. війни 1967 Н. виступав поборником «позитивного нейтралітету», котрий передбачав фактичну рівність усіх держав у вирішенні міжнарод. справ і вимагав посилення ролі Генеральної Асамблеї ООН на противагу Раді Безпеки ООН.

НЕРУ ДЖАВАХАРЛАЛ (1889-1964) – видатний індійський політик. У 1905-12 вивчав право у Великій Британії. Після повернення до Індії займався адвокатською практикою. З 1912 – член Індійського національного конгресу (ІНК). З 1921 зблизився з М.Ганді, за рекомендацією якого очолив ІНК. У 1929 Н., на відміну від поміркованих свараджистів, висунув гасло повної незалежності Індії (див. Сварадж). У 1942-45 перебував в ув'язненні. Після здобуття Індією незалежності 1947 очолив уряд країни, добився політичних успіхів в її економічному розвитку й розв'язанні складних соціальних проблем. Один із засновників і лідерів Руху неприєднання, прихильник тісної екон. і політ. співпраці країн Азії і Африки. Під час прем'єрства Н. Індія анексувала Кашмір (1947), зазнала невдачі в інд.-кит. військових конфліктах 1959 і 1962, внаслідок

яких пн. частина провінції була захоплена Китаєм.

ОМАР МУХАММЕД (1959/62-2013) – відомий також як **Мулла Омар**, засновник руху Талібан, «Емір Ісламського Емірату Афганістан», якого було визнано у цій якості тільки трьома державами. 1979 року брав активну участь у війні проти радянських військ та режиму в Кабулі, який їх підтримував. Долучився до загонів моджахедів. Після виведення радянських військ 1989 року мулла Омар став імамом заснованої ним же мечеті села Сангсар в окрузі Майванд на захід від Кандагара. У 1994 р, в розпал міжусобиць, які роздирали Афганістан після виведення з нього радянських військ, мулла Омар очолив в Кандагарі рух «мусульманських студентів» «Талібан», що встали в опозицію до уряду президента Бурхануддіна Раббані. У 1996 р збройні формування «Талібани» захопили Кабул і незабаром взяли під контроль більшу частину території країни.

Глава талібського Афганістану («Ісламський Емірат Афганістан») з 1996 до 2001 року, під час правління практично не залишав Кандагар та не спілкувався з «невірними». За час свого правління Мухаммед Омар практично не залишав своєї резиденції в Кандагарі, яка стала за ці роки неофіційною столицею режиму талібів; у Кабулі їхній лідер з'являвся тільки чотири рази.

За його керівництва в Афганістані було надано притулок терористу Осамі бен Ладену, розквітла наркоторгівля і знищено пам'ятки буддистської архітектури (Культурний ландшафт Баміанської долини), що призвело до формування негативного іміджу талібів в очах світової громадськості.

ОСАМА БЕН ЛАДЕН (1957-2011) – міжнародний терорист, поборник ісламу, засновник та колишній лідер міжнародної ісламської терористичної організації «Аль-Каїда».

Після вторгнення радянської армії до Афганістану приєднався до ісламського опору. Заснував за допомогою американських фахівців «Аль-Каїду» – підпільну організацію для підтримки диверсійних акцій проти радянських військ. Після Афганської війни вирішив продовжити джихад вже проти США. Бен Ладен спонсорував боротьбу Сомалі проти США в 1993 р., організував вибухи посольств США в Кенії і Танзанії в 1998 р. У 1994 році позбавлений підданства Саудівської Аравії, після чого перебрався до Судану. У 1996 р. після провалу замаху на єгипетського президента Мубарака разом з іншими екстремістами був вимушений покинути Судан і влаштуватися в Афганістані.

Відповідальний за терористичний акт у США 11 вересня 2001 р., в ході якого декілька літаків було направлено на вежі Всесвітнього торгового центру і Пентагону. В результаті обидва змарочоси, прилеглі до них будівлі і одне крило Пентагону були зруйновані, загинули близько трьох тисяч чоловік. Теракти 11 вересня стали приводом до проголошення урядом США боротьби зі світовим тероризмом та інтервенції в Ірак та Афганістан.

ПЕХЛЕВІ МОХАММЕД РЕЗА (1919-1980) – останній шах Ірану (1941-79). Навчався у Швейцарії. Після зречення під тиском союзників батька Рези Шаха Пехлеві 16.9.1941 зайняв престол. У 1943 приєднався до антигітлерівської коаліції. Проводив прозахідну політику. Усунув від влади М.Моссадика, який частково націоналізував нафтову промисловість і проводив прокомуністичний зовнішній курс. Сприяв вступу Ірану до Багдадського пакту (1955). У 1960-х

роках з метою модернізації країни здійснив низку ліберальних реформ (земельну, судову, освітню та ін.), які дістали назву «Білої революції». За П. Іран став найвпливовішою державою у регіоні Перської затоки. Організував за участю Ізраїлю політичну поліцію САВАК, за допомогою якої придушував шіїтську опозицію (очолював аятолла Хомейні), незадоволену проамериканською зовнішн. політикою і реформаторськими заходами шаха. У 1975 створив Партію національного відродження, яка, однак, не користувалася підтримкою у суспільстві. Прозахідна орієнтація уряду П., його політика модернізації країни наштовхнулася на зростаючий опір релігійних кіл, які прагнули відновити вплив в Ірані фундаменталістських ісламських традицій і цінностей. Унаслідок революційних подій наприкінці 1978 втратив контроль над ситуацією у країні і виїхав до Марокко.

РАБИН ЦХАК (1922-1995) – політичний і військовий діяч Ізраїлю. З 1940 – на військовій службі у Палмах (євр. військ, формування). У роки 2-ї світової війни воював у Сирії і Лівані, до 1948 очолював Пальмах. Брав участь в арабсько-ізраїл. війні 1948-49, згодом – займав вищі командні посади в ізраїл. армії. У 1964-68 – начальник генштабу, 1967-73 – посол у США. З 1973 – депутат кнесету. У 1970-90-х роках – мін. праці, зв'язку, оборони. У 1974-77 і 1992-95 – прем'єр-міністр Ізраїлю. З 1992 – лідер Партії Праці. Р. виступав за укладення палестино-ізраїл. мирної угоди, підписання якої у Вашингтоні 13.9.1993 привело до утворення Палестинської автономії. Продовжуючи курс на врегулювання арабсько-ізраїл. відносин на Близькому Сході, підписав 26.10.1994 мирний договір з Йорданією. Лауреат Нобелівської премії миру (разом з Я.Арафатом і Ш.Пересом, 1994). Убитий ізраїл. екстремістом 5.10.1995.

САДАТ АНВАР (1918-1981) – єгипетський політик. Здобув військову освіту. У 1940 вступив в одне з таємних офіцерських товариств. Брав участь у діяльності політ. організації «Вільні офіцери», яка під керівництвом А.Нагіба і Г.Насера 23.7.1952 здійснив державний переворот і позбавила влади короля Фарука. Займав відповідальні держ. посади. У 1960-61 і 1964-68 – голова Національних Зборів. Після смерті А.Насера став президентом Єгипту (жовтень 1970). З 1970 очолював партію Арабський соціаліст. союз (АСС). Уряд С розпочав 3-ю арабсько-ізраїльську війну (жовтень 1973), яка завершилася для Єгипту безрезультатно. У 1972-73 С. розірвав співпрацю з СРСР, усунув із Єгипту 20 тис. військ.-техн. радників і у березні 1976 денонсував радянсько-єгипетський міждерж. договір (підписаний 1971). Одночасно налагодив діалог із США і в лютому 1974 відновив дипломат. відносини. У серед. 1970-х років розпочав пошук шляхів мирного врегулювання близькосхідної проблеми. Після тривалих консультацій і переговорів з ізраїл. стороною у вересні 1978 у Кемп-Девіді (США) відбулася зустріч С. з прем'єром М.Бегіном (за посередництва Дж.Картера), на якій досягнуто низку домовленостей, які стали основою для підписання 26.3.1979 у Вашингтоні мирного договору між цими країнами. Ініціатори нормалізації арабсько-ізраїл. відносин С. і М.Бегін були відзначені Нобелівською премією миру (1978). Політика С. стосовно Ізраїлю була розцінена більшістю арабських країн як зрада інтересів всього арабського світу і привела до виключення Єгипту з Ліги арабських держав. Загинув внаслідок замаху, організованого ісламськими фундаменталістами.

САДДАМ ГУСЕЙН (Хусейн; 1937-2005) – президент Іраку (1979-2004). З 1957 – член Партії араб. соц. відродження (БААС). Після невдалого замаху на президента країни Абдул Керіма ель-Кассіма, в якому С. брав участь, емігрував до Сирії, згодом Єгипту. У 1963 повернувся до країни, очолив нелегальну військову групу, тісно пов'язану з БААС. Після військового перевороту 1968, проведеного БААС, став заст. Ради керівництва революцією – найвищого органу влади у країні. У червні 1973 придушив заколот ген. Назіма Кзара і став фактичним диктатором Іраку. З 1979 сконцентрував у своїх руках необмежену владу, зайнявши всі найвищі пости у державі – президента Іракської Респ., голови Ради рев. командування, голови уряду і верх. головнокомандувача, ген. секр. БААС. Встановив авторитарний режим. На головні пости у державі поставлені його родичі або земляки з міста Такріт. Жорстоко розправляється з політ. опонентами. У 1979-80 провів велику чистку адмін. органів і парт. апарату БААС, внаслідок якої було фізично знищено тисячі людей.

У 1980 розв'язав війну з сусіднім Іраном, яка тривала вісім років (1980-88), загинуло бл. 1 млн. людей) і завершилася практично безрезультатно. Уряд С. був звинувачений у використанні під час цього збройного конфлікту хімічної зброї. На поч. серпня 1990 Ірак. армія за наказом С. зайняла Кувейт, що було розцінено міжнар. співтовариством агресією проти суверенної країни. Внаслідок військової операції (санкціонована Радою Безпеки ООН 12.11. 1991), яку провели на поч. лютого 1991 сили антиірак. коаліції, територію Кувейту було звільнено. У 1991 жорстоко придушив повстання курдів і шиїтів. Продовжував політику погроз і залякування щодо Ізраїлю. За деякими даними, намагався налагодити виготовлення зброї масового знищення (ядерної і хімічної), перешкоджав спеціалістам ООН здійснювати інспекцію об'єктів, де може виготовлятися така зброя. Під час безальтернативних президентських виборів 1995 здобув переконливу перемогу. 2004 р., унаслідок воєнної операції США та їх союзників, позбавлений влади. За вироком суду 2005 р. страчений.

СУКАРНО АХМЕД (1901-1970) – перший президент Індонезії (1945-67). У 1925 закінчив технолог. ін-тут у м. Бандунг, пізніше навчався у Голландії. Один із засновників (1927) і перший голова Національної партії. У 1932 очолив Партію Індонезії. За активну участь у нац.-визв. русі кілька разів був заарештований голланд. окупаційною владою. У 1929-31 і 1933-42 перебував в ув'язненні і на засланні (о. Флорес і Пд. Суматра). 17.8.1945 за дорученням патріотичних організацій проголосив незалежність Індонезії і став першим президентом Республіки Індонезія. Під час ескалації індонез.-голланд. протистояння (1945-49) був заарештований, але під тиском ООН і світової громадськості нідерл. уряд змушений був звільнити С., і у грудні 1959 визнати його президентом незалежних Сполучених Штатів Індонезії (з серпня 1950 – Індонезійська респ.). Закликав до єдності країн Азії та Африки у боротьбі з колоніалізмом, відіграв важливу роль у проведенні Бандунгської конференції 1955. Став одним із засновників та лідерів Руху неприєднання. С. сформулював і реалізував на практиці ідеї т. зв. мархаенізму (індонез. різновид соціалізму). Наприкін. 1950-х років запровадив у країні нову систему правління – «керовану демократію» (зупинив дію конституції, обмежив діяльність політ. партій, розпустив парламент), що призвело до встановлення авторитарного режиму. В 1963 сесія Тимчасового народного

консультативного конгресу присвоїла С. титул «великий вождь революції» і призначила його довічним президентом. У зовнішній політиці орієнтувався на СРСР, особливо тісні стосунки підтримував з комуніст. Китаєм. Екон. проблеми країни (галопаюча інфляція, безробіття), сел. заворушення 1965-66 та міжнар. ускладнення (конфлікт з Малайзією і вихід країни з ООН, 1965) спричинилися до падіння авторитету С. і змусили його шукати підтримку у Компартії. Після невдалої спроби комуністичного перевороту 30.9.1965 С. (якого звинуватили у зв'язках із Компартією) був змушений відмовитися від влади на користь команд. сухопутними військами ген. Сухарто (березень 1966), а у лютому 1967 офіційно передав і президентські повноваження.

СУНЬ ЯТСЕН (1866-1925) – китайський політичний і державний діяч, перший президент Китаю. Здобув медичну освіту у Гуанчжоу (Кантон) і Сянгані (Гонконг). На чолі заснованих ним антимонархічних політ. організацій Сінджунхой (Товариство відродження Китаю, засн. 1894) і Тунменхой (Союзна ліга, засн. 1905) боровся за повалення у Китаї маньчжурської династії Цін. Через переслідування тривалий час жив у США, Японії, Великій Британії (1895-1911). У 1907 сформулював свої 3 принципи, які стали програмою китайської демократичної революції: націоналізм (скинення маньчжурської дин. і відродження Китаю), народовладдя (встановлення республіки) і народне благоденство (зрівняння прав на землю). Під час Сінхайської революції 1911-13 повернувся до Китаю і у кін. грудня 1911 був обраний тимчасовим президентом Китайської республіки. Під тиском змушений подати у відставку (квітень 1912). Для продовження боротьби за встановлення у Китаї респ.-парламент. системи правління заснував партію Гоміндан (вересень 1912). У 1913 перейшов до відкритої боротьби проти Юань Шікая, який замінив його на президентській посаді. У травні 1913 підняв у Пд. Китаї повстання, але після його поразки був змушений емігрувати до Японії. 1916 повернувся до Китаю і у липні 1917 сформував на півдні країни революційний уряд, який з 1923 перебував у Гуанчжоу (Кантон). Підтримував тісні контакти з урядом СРСР, який надсилав йому на допомогу військ. і політ. радників. Реорганізував гоміндан у масову народно-рев. партію. У кін. 1924 у Пекіні розпочав переговори про об'єднання країни, але незабаром захворів і помер.

ТАНАКА КАКУЕЙ (1918-1993) – японський політик. У 1939-43 як офіцер япон. армії воював у Маньчжурії. З 1947 – депутат парламенту. З 1955 належав до Ліберально-дем. партії, її голова (1965-66, 1971, 1972-74). Займав посади мін. телекомунікацій (1957) і фінансів (1962-65). У 1972 очолив кабінет міністрів країни. Під час візиту до Пекіну (1972) Т. визнав пекін. уряд «єдиним законним урядом Китаю», заявив, що Тайвань є невід'ємною частиною КНР і підписав угоду встановлення дипломат. відносин між двома країнами (у вересні 1972 розірвано дипломат. стосунки з Тайванем). У 1974 змушений подати у відставку через звинувачення у корупції. Виявився причетним до найбільшого в історії Японії політ. скандалу, пов'язаного з корупцією у вищих ешелонах державної влади. У 1976 заарештований (згодом звільнений) і звинувачений в утриманні хабарів від амер. концерну «Локгід» за сприяння у просуванні продукції компанії на япон. ринок. У 1983 засуджений до 4-річного ув'язнення (1987 вирок підтверджено), однак як депутат парламенту не був ув'язнений.

ФАЙСАЛ Ібн Абд Аль Азіз Ібн Сауд (1906-1975) – король Саудівської Аравії (1964-75). З 1934 батько Ібн Саудом призначив його віце-королем Хіджазу. У 1931-53 – мін. закорд. справ, 1953-60 і 1962-64 – прем'єр-міністр і мін. закорд. справ. У 1964 усунув від влади свого брата Сауда I і сам зайняв королівський трон. Прихильник ваххабізму, вимагав неухильного дотримання норм шаріату. Провів низку обмежених реформ – відмінив рабство, розробив кодекс про працю, створив модерну систему соц. забезпечення і громад. робіт, зміцнив економіку. Як противник поширення соціаліст. ідей в арабському світі, підтримував роялістів під час громадянської війни 1962-67 у Йємені. Тісно співпрацював із західними країнами. Загинув під час замаху. Трон зайняв його брат Халід (1913-82).

ФУАД I (1868-1936) – єгипетський султан (1917-22), король (1922-36). У 1918 уряд Ф. I розпочав боротьбу за ліквідацію брит. протекторату і надання Єгипту повної незалежності. За правління Ф. II у лютому 1922 Єгипет отримав обмежений суверенітет (Лондон здійснював контроль над зовн. політикою, обороною і комунікаціями країни). У квітні 1923 запровадив конституцію країни і прийняв титул короля. Нестабільність політичної (суперечності з найбільшою партією Вафд) і госп. ситуації (екон. криза 1929-32) значно послабила авторитет королівської влади у країні під кінець правління Ф. II.

ХАМЕНЕЇ АЛІ (1939) – іранський політичний діяч та духовний лідер азербайджанського походження. Верховний лідер Ірану з 1989 року (після смерті аятоли Хомейні).

Під час правління шаха Мохаммеда Рези Пахлеві був діячем ісламської опозиції, пов'язаної з аятолою Хомейні, а під час Ісламської революції в Ірані — членом революційної ради. У 1981-1989 рр. був президентом Ірану, а в 1989 р. Рада Експертів обрала його Верховним лідером країни. Хаменеї є прихильником ісламського консерватизму.

Його називають однією із трьох постатей, які істотно вплинули на Ісламську Республіку Іран (інші двоє – Рухолла Мусаві Хомейні та Алі Акбар Хашемі Рафсанджані).

ХОМЕЙНІ РУХОЛЛА МУСАВІ (бл. 1900-1989) – іранський релігійний і політичний діяч. У 1914-27 вивчав і викладав ісламське право та філософію в Ісфагані, Араці та Кумі. На поч. 1930-х років заснував власну релігійну школу у Файзійї. У 1950 став шиїтським аятоллою (з фарсі – призначений Богом), згодом – великим аятоллою. У 1963 виступив проти політики реформ у рамках «Білої революції», звинуватив шаха Пехлеві Мухаммеда Резу в антиреліг. діяльності та закликав до повалення шахської влади, за що 1964 був висланий із країни. В еміграції продовжував критику офіційного Тегерану, став символом і лідером всіх антишахських опозиційних сил. Свої погляди на майбутнє Ірану виклав у праці «Ісламський уряд» (1971), в якій проповідував необхідність підпорядкувати політичну владу у країні духовним лідерам.

Ортодоксальні погляди Х. знайшли підтримку у різних верствах іран. населення, яке, незважаючи на вестернізацію країни, й надалі орієнтувалося на традиційні ісламські цінності. У лютому 1979 після повалення монархії Х. тріумфально повернувся до країни і допровадив до створення теократичної держави – Ісламської Республіки Іран (12.2.1989). За новою конституцією країни

(1.4.1979) Х. проголошувався довічним духовним лідером ісламської революції (валі факіх) і фактично отримував всю повноту влади у країні. Уряди Х. миттєво провели ісламізацію всього публічного життя країни (ввели шаріатське право, дискримінацію за статтю і релігійною приналежністю та ін.), запровадили тотальний контроль за повсякденним заняттям громадян і виявами вільнодумства (для цього створено формування «стражників революції») і розпочали жорстокі репресії щодо інакодумців та політ. опонентів, перетворивши Іран у тоталітарну державу. В зовн. політиці Х. висунув гасло «Ні Схід, ні Захід, просто Ісламська революція». Проводив відвертий антизахідний курс, особливо непримиренний до США (назвав цю країну «великим сатаною»). Одночасно відкидав і комуністичну ідеологію, протиставляючи їй ісламський шлях розвитку. Підтримував ідею поширення ісламської революції на всьому Близькому Сході, виявом якої стала іраксько-іранська війна 1980-88 та терористична діяльність ісламських фундаменталістів у різних країнах світу (Єгипті, Марокко, Алжирі). Вважаючись найвищим ісламським лідером у світі, Х. у лютому 1989 засудив англ. письменника Салмана Ружді за книгу «Сатанинські вірші» (визнав її блюзнірською щодо ісламу) до смертної кари (вирок Х. дійсний і досі). Після смерті Х. (у похороні взяли участь кілька млн. людей) президентом країни став А.Х.Рафсанджані, який вніс зміни до конституції, що значно зміцнили світську президентську владу в Ірані.

ХО ШІ МІН (1890-1969) – в'єтнамський політичний діяч і послідовник марксизму-ленінізму, член Французької комуністичної партії з 1920 року, видатний діяч Комінтерну, засновник Комуністичної партії В'єтнаму (1930) і Комуністичної партії Індокитаю (1930), творець В'єтміню (1941), керівник Серпневої революції (1945), перший президент Демократичної Республіки В'єтнам (1945) і творець Національного фронту визволення Південного В'єтнаму («В'єтконгу») (1960).

У 1941 році в окупованому японцями Індокитаї заснував військово-політичну організацію В'єтмінь, що ставила за мету боротьбу з окупантами і колоніалістами. Після приїзду в Південний Китай для встановлення зв'язку з китайськими комуністами і в'єтнамськими емігрантами був арештований гоміньдановським урядом і провів півтора роки в тюрмі. В кінці Другої світової війни Хо Ші Мін організував Серпневу революцію 1945 року проти прояпонського уряду, і після відходу японців В'єтмінь взяв владу в Індокитаї.

Був прем'єр-міністром ДРВ і «Північного В'єтнаму» (1946-1955) і президентом ДРВ і «Північного В'єтнаму» (1946-1969). Після поразки французьких сил в битві при Дьєнб'єнфу в липні 1954 року було підписано Женевські угоди, за якими територія В'єтнаму отримувала незалежність але тимчасово розділялася на дві частини, між якими розташовувалася демілітаризована зона. «Північний В'єтнам» переходив під контроль влади Демократичної Республіки В'єтнам на чолі з Хо Ші Міном (ставши, таким чином, першою соціалістичною державою в регіоні Південно-Східної Азії). У 1955-1956 роках його уряд провів аграрну реформу, в ході якої ліквідовано середня верства і інститути приватної власності, що посприяло значному падінню виробництва і економічній кризі. Вища влада створена Хо Ші Міном, як і більшість комуністичних режимів, мала тоталітарну систему управління. «Північний В'єтнам» отримував матеріальну і військову

допомогу від КНР і СРСР, що посилювало залежність і впливало на політику керівництва республіки. 1965 року у зв'язку з бомбардуваннями США Північного В'єтнаму Хо Ші Мін оголосив про безперервну боротьбу з ними й відмовився від будь-яких перемовин є національним героєм в Соціалістичній республіці В'єтнам.

ЦЗЯН ЦЗЕМІНЬ (1926-2022) – китайський політик. За освітою інженер. У 1980-х роках очолював партійні органи у Шанхаї. Як мер Шанхаю (1985-88), рішуче придушив студентські заворушення у місті 1987. З 1987 – член політбюро КПК. Після відставки Чжао Цзяна з посади ген. секр. ЦК КП Китаю (звинуватили у нерішучості під час студентських виступів на площі Тянь-аньмень) Ц.Ц. був обраний на його місце, а також став головою Військової ради ЦК КПК (з 1990 – голова Центр, військової ради КНР). Восени 1992 на 14-му з'їзді КПК проголосив курс на розбудову у країні «соціалістичної ринкової економіки». З 1993 по 2002 рр. – Голова КНР. Виступаючи за радикальні екон. перетворення, залишався послідовним захисником комуніст. системи у країні. На поч. 1995 висунув широку програму зближення співвітчизників по обидва боки Тайванської протоки, одночасно заявляючи, що Тайвань є невіддільною складовою частиною КНР. Уряд Ц.Ц. 1.7.1997 перейняв юрисдикцію над колишньою брит. колонією Гонконг (Сянган), а у грудні 1999 над колишньою португ. колонією Макао. 27.12.1991 китайський уряд визнав незалежність України і встановив із нею дипломат. відносини (4.1.1992). У вересні 1994 Ц.Ц. перебував з офіційним візитом в Україні.

ЧАН КАЙШІ (Цзян Кайші; 1887-1975) – китайський політик, генералісімус. Військову освіту здобув у Токіо, де навчався у військовій академії. З 1906 належав до революційної організації Тунменхой, яку створив Сунь Ятсен, аби скинути маньчжурську династію. З 1911 один з секретарів Сунь Ятсена. З 1918 став членом Гоміндану. У лютому 1923 переїхав до Кантону (Гуанчжоу) і був призначений нач. штабу збройних сил уряду Сунь Ят Сена. У 1923-24 перебував в СРСР, де вивчав систему організації Червоної армії. Після повернення організував військову академію у Вампу. Після смерті Сунь Ятсена став одним за найвпливовіших діячів Гоміндану, з 1926 – голова ЦВК партії. Виступив проти союзу з компартією, усував від влади комуністів і лівих гомінданівців, які займали відповідальні посади в уряді й армії. Як головнокомандувач Нац.-революц. армії (НРА), з липня 1926 до квітня 1927 очолював дії військ під час Північного походу. У 1927 сформував Нац. уряд у Нанкіні.

Уряд Ч.К. провів радикальні фінансову і освітню реформи, уніфікував адмін. устрій країни. Через фактичний стан громадянської війни та іноземну інтервенцію управління країною здійснював диктаторськими методами. Змушений застосовувати рішучі заходи проти бунтівних військовиків (часто використовували місцеві сепаратистські настрої) і комуніст. сил (користувалися підтримкою СРСР), що призвело до численних людських втрат. Вів активну боротьбу проти япон. окупаційних військ (1937-45), які з липня 1937 розпочали операції щодо захоплення усієї території Китаю і з цією метою відновив союз з комуністами. Зарахований до «великої четвірки» («великої коаліції») найвпливовіших керівників держав антигітлерівської коаліції (Ф.Д.Рузвельт, Й.Сталін, Ч.К., В.Черчилль), які внесли найбільший вклад у розгром країн-членів

Берлінського пакту 1940. Внаслідок поразки під час громадянської війни 1945-49, змушений евакуюватися разом з 2 млн. своїх прихильників на о. Тайвань. У березні 1951 став президентом Китайської Республіки. Провів радикальні екон. перетворення, які у 1970-х роках стали основою для «тайванського економічного дива». Режим Ч.К. на Тайвані зберігав авторитарні риси. Виступав проти проведення політ. змін і лібералізації сусп. життя, зберігав однопартійну систему і надзвичайний стан, мотивуючи загрозою з боку «комуністичного Китаю». Наступником Ч.К. на посаді керівника Гоміндану і держави став його син Цзян Цинго.

ШАРИФ МУХАММЕД НАВАЗ (1949) – прем'єр-міністр Пакистану з 5 червня 2013. Вже був прем'єр міністром у 1990-1993 та 1997-1999. Лідер однієї з фракцій Мусульманської ліги Пакистану. У 1999 році був повалений військовими на чолі з генералом Первезом Мушаррафом і роком пізніше висланий з країни. Раніше займав посади головного міністра (1985-1990) і міністра фінансів (1981-1985) найбільшої пакистанської провінції Пенджаб. У листопаді 2007 року повернувся на батьківщину, щоб брати участь в лютневих парламентських виборах. Його партія разом з Пакистанською народною партією Беназір Бхутто отримала більше половини місць.

З 1981 року займав посаду міністра фінансів, а з 1985 року — головного міністра в уряді провінції Пенджаб. В кінці 1980-х років вступив в боротьбу з тодішнім прем'єр-міністром Беназір Бхутто. На виборах 1990 року альянс прихильників Шарифа отримав перемогу, і він очолив уряд, але в 1993 році вимушений був піти у відставку. У 1997 році знов виграв загальні вибори, набравши дві третини голосів виборців, і повторно зайняв пост прем'єр-міністра.

Натхнений зростанням числа своїх прихильників, Шариф став активно укріплювати владу уряду і вступив в протистояння з військовою елітою. У 1999 році спробував відправити у відставку командувача збройними силами генерала Первеза Мушаррафа, але сам був повалений у ході безкровного перевороту. Мушарраф очолив керівництво країни, а Шариф разом з родичами в 2000 році був висланий з Пакистану на десятирічний термін.

У період роботи на посаді прем'єра Шарифа неодноразово звинувачували в корупції і некомпетентності, і прихід Мушаррафа був прихильно зустрінутий у різних прошарках суспільства. Проте в подальші роки популярність генерала знижувалася, а число прихильників Шарифа, навпаки, росло, хоча частина його партії, Мусульманської ліги Пакистану, встала на сторону Мушаррафа.

У серпні 2007 року Верховний суд Пакистану визнав за Навазом Шарифом і його братом Шабазом право повернутися на батьківщину.

ШАРОН АРІЕЛЬ (1928-2014) – ізраїльський військовик та політик, генерал-майор Армії оборони Ізраїлю, прем'єр-міністр Ізраїлю в 2001–2006 роках. Під час військової кар'єри Шарон командував легендарним загоном спеціального призначення 101, повітряно-десантною та танковою бригадами. Він був ініціативним командувачем, що брав активну участь у всіх головних війнах, які вела країна. Деякі його дії різко критикували з різних боків, наприклад, у результаті інциденту під Мітлою під час Суецької кризи, коли в результаті суперечливого наступу військ Шарона загинуло 38 чоловік, на кілька років його було відсторонено від командування. Шарон відзначився під час Шестиденної війни, здійснивши прорив

у Битві при Абу-Агейлі, а найбільшу відомість і славу героя він отримав у результаті успішних дій під час Війни Судного Дня, коли війська під його командуванням форсували Суецький канал, оточили Суец та Третю єгипетську армію, змусивши Єгипет просити перемир'я.

Політична кар'єра Шарона була досить тривалою, протягом 29 років з невеликими перервами він займав посади міністра сільського господарства, оборони, торгівлі й промисловості, будівництва, інфраструктури, зовнішніх справ і прем'єр-міністра країни. Під час перебування на посаді прем'єр-міністра політика Шарона, обраного від партії Лікуд, викликала розкол в рядах партії, що привело до виникнення нової партії Кадіма. В результаті Шарон став першим прем'єр-міністром, що не належав до партій Лікуд та Авода, котрі домінували до того часу. У 2004 році саме за ініціативою Шарона Ізраїль вивів усі поселення та війська із Сектора Газа. Хоча ці дії мали широке схвалення у всьому світі та всередині Ізраїлю, це викликало значне незадоволення ізраїльських правих, включаючи частину його власної партії.

Після інсульту, перенесеного 4 січня 2006 року, впав у кому та знаходився у вегетативному стані. Помер у 2014 році.

ШУКЕЙРІ АХМЕД (1908-1980) – перший голова Організації визволення Палестини в 1964-67 рр. Вивчав право в Британському юридичному коледжі в Єрусалимі після чого став визнаним адвокатом у Британській Палестині та членом Партії незалежності. У 1945 році він відправився у Вашингтон, щоб заснувати офіс у справах Палестини, а в 1946 приєднався до Арабського вищого комітету. Він був членом сирійської делегації в Організації Об'єднаних Націй з 1949 по 1951 рік.

Згодом став помічником Генерального секретаря Ліги арабських держав з 1950-56 рр., Посланцем Саудівської Аравії в Організації Об'єднаних Націй з 1957 по 1962 рр. На саміті Ліги арабських держав (Каїр) 1964 р. йому було надано повноваження ініціювати контакти, спрямовані на створення палестинської єдності. У травні 1964 року був обраний першим головою ОВП (Організація визволення Палестини). Він пішов у відставку у грудні 1967 року після закінчення шестиденної війни. Його вороги та опоненти звинуватили його у поразці арабів. З 28 травня по 2 червня 1964 року Шукейрі та 396 кандидатів від Йорданії, Сирії, Лівану, сектора Газа, Єгипту, Катару, Кувейту, Лівії та Іраку відвідали Палестинську конференцію (Перша Палестинська національна рада у Східному Єрусалимі). Делегати носили значки з картою Палестини і написами «Ми повернемося». «The Times» повідомляла, що після вступної зустрічі короля Хусейна з Йорданії, Шукейрі повідомив делегаціям, що «палестинці зазнавали бідності 16 років і тепер настав час, щоб вони, опираючись на власні сили, звільнили Палестину від ізраїльтян». Конференція оголосила про створення ОВП як представника палестинських арабів. Шукейрі та його колеги також оголосили про створення Палестинського національного фонду та на Другій Арабській конференції в Олександрії у вересні 1964 року військового крила – Армії визволення Палестини. У грудні 1967 р. Шукейрі був замінений на посту голови ОВП Яхья Хаммудою. У період з 1968 по 1979 рр. Шукейрі написав більше двадцяти книг, що стосувалися палестинського питання та арабської єдності.

ЯМАМОТО ІСОРОКУ (1884-1943) – японський адмірал. Найвідоміший япон. стратег і полководець періоду 2-ї світової війни 1939-45. Брав участь у Цусімській битві у ході російсько-японської війни 1904-05. Навчався у Гарвардському ун-ті, 1925-27 – воєн.-мор. аташе Японії у США. З 1936-39 – заст. мор. міністра, з 1939 – головнокоманд. МВФ Японії. Противник військового конфлікту з США та приєднання Токіо до «вісі» Рим-Берлін. Напередодні війни здійснив низку заходів із розбудови і модернізації япон. воєн.-мор. сил. Під його керівництвом було розроблено і проведено атаку япон. авіації на амер. базу Пірл-Гарбор (7.12.1941). Керував воєнними операціями на Тихому океані, зокрема спланував напад япон. флоту на Мідуей (червень 1942) і захоплення Соломонових о-вів. Розробляв стратегію ведення війни на морі, в якій важливу роль відводив авіаносцям. У квітні 1943 амер. винищувач збив літак Я. (амер. спеслужби дізналися про інспекційну поїздку Я. на Соломонові о-ви) і він загинув.

ЯСИН АХМЕД ІСМАЇЛ (1937-2004) – один із засновників та духовний лідер ісламістського руху «Хамас» (Ісламський рух опору), визнаного Євросоюзом, Ізраїлем, Канадою, США та Японією, а також забороненого у Йорданії.

1955 р. став членом організації «Брати-мусульмани». після закінчення школи близько року займався в ісламському університеті Айн-Шамс у Каїрі, вивчаючи ісламське богослов'я та англійську літературу. Згодом – аж до 1984 р. – викладав у каїрській школі. 1973 р. Ясин створив в Газі «Ісламський центр з координування соціальних програм». На початку 1980-х він створив організацію «Слава моджахедів», приблизно тоді ж почав готувати збройні акції. 1984 р. Ясина було заарештовано ізраїльською владою та засуджено до 13-річного ув'язнення за антидержавну діяльність та зберігання арсеналу зброї, проте рік потому було разом з ще 1150 ув'язненими звільнено внаслідок так званої «Угоди Джібріля».

1987 р., під час палестинської інтифади, Ясин спільно з іншими «Братами-мусульманами» організував рух «Хамас» і став його головним ідеологом. У числі іншого керівництво організації закликала вважати всіх ізраїльтян окупантами та знищити Ізраїль. 1989 р. Ясина знову було заарештовано. 1991 р. його засудили до довічного ув'язнення за участь у вбивстві палестинців, які «співпрацювали з урядом Ізраїлю», і за замах на ізраїльських солдатів.

1997 р. ізраїльтяни провели на території Йорданії секретну операцію з ліквідації Халеда Машаля. Операція не вдалася, а ізраїльські агенти були заарештовані. для залагодження скандалу ізраїльтяни були змушені звільнити Ясина. У липні шейха було депортовано до Йорданії, звідки він виїхав на територію Палестинської автономії. Шейха Ясина було убито 22 березня 2004 у Секторі Газа після того, як він на інвалідному візку виїхав з мечеті. Разом з ним загинуло ще три людини та десять отримали поранення. Причиною загибелі стала ракета, випущена з ізраїльського гелікоптера. У 2007 р. створений Ясином рух шляхом виборів отримав владу в секторі Гази.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

- Автономія** – *самоврядування певної частини держави, що здійснюється в межах, передбачених загальнодержавним законом.*
- Авторитаризм** – *політичний режим однієї особи або невеликої групи людей, у руках яких зосереджено необмежену владу, що спирається на військово-каральний апарат та антидемократичні засоби і форми управління.*
- Аграрні реформи** – *державні заходи щодо перетворення умов землеробства, форми землекористування і характеру земельних відносин.*
- Агресія** – *застосування збройної сили однією державою (групою держав) проти суверенітету, територіальної цілісності, політичної незалежності інших держав.*
- «Азад Джамму і Кашмір»** – *найпівденніша адміністративна одиниця в межах керованої пакистанцями частини колишнього князівства Кашмір. Де-факто є частиною Пакистану, хоча офіційно визнається Пакистаном як самоврядна територія зі своїм урядом.*
- Алавіти** – *шиїтська релігійна група, представники якої переконані у божественності Алі. Сьогодні послідовників Алі бл. 3 млн осіб; переважно проживають у Сирії, Туреччині, Ірані, Єгипті.*
- «Аль-Каїда»** – *міжнародна терористична суннітська джихадистська організація. Заснована 1988 Усамою бен Ладеном в Афганістані для боротьби з радянським вторгненням. Після виведення радянських військ з Афганістану «Аль-Каїда» зосередилася на США як «імперії зла», Західному світі з його способом життя, його культурою і всіх його прибічників в ісламських країнах. Організувала теракти 11 вересня 2001 р. в США. Організація ставить перед собою створення «Великого ісламського халіфату».*
- Анексія** – *насильне захоплення однією державою частини, або всієї території, що належить іншій державі.*
- Анклав** – *територія або частина однієї держави, оточена з усіх сторін територією іншої держави або частина території однієї держави, яка не має спільних меж зі*

своєю материнською частиною і оточена територією іншої держави.

- «Антикомінтернівський пакт»** – *договір між Німеччиною і Японією, укладений 25.11.1936 р. у Берліні терміном на 5 років. Мета полягала у встановленні співробітництва для боротьби проти Комінтерну, який звинувачували в прагненні підкорити інші держави.*
- Антисемітизм** – *одна з форм національної та релігійної нетерпимості щодо євреїв.*
- Апартхейд** – *політика расової дискримінації і сегрегації, котру проводив уряд ПАР стосовно корінного африканського та іншого неєвропейського населення країни до початку 1990-х рр.*
- «Арабська весна»** – *хвиля протестів і повстань, що проходить в арабському світі з початку 2011 р. Відбулися перевороти в Тунісі, в Єгипті і в Ємені; громадянські війни в Лівії (привела до падіння режиму) і в Сирії (триває); цивільне повстання в Бахреїні; масові протести в Алжирі, Іраку, Йорданії, Марокко й Омані; і менш значні протести в Кувейті, Лівані, Мавританії, Саудівській Аравії, Судані, Джебуті і Західній Сахарі.*
- «Арабська зима»** – *епоха, що змінила Арабську весну в країнах Північної Африки та Близького Сходу, і характеризується девестернізацією, зростанням нестабільності, релігійного екстремізму, авторитаризму, сепаратизму, локальних збройних конфліктів і збільшенням числа біженців з регіону.*
- АСЕАН** – *асоціація держав Південно-Східної Азії, геополітична та економічна організація, до якої входить 10 країн, розташованих у Південно-Східній Азії (Філіппіни, Малайзія, Індонезія, Сінгапур, Таїланд, Бруней, В'єтнам, Лаос, М'янма, Камбоджа); метою асоціації є прискорення економічного розвитку та соціального прогресу в країнах-учасниках, захист миру та стабільності в регіоні, надання країнам-учасникам змоги мирного розв'язання спірних питань. Засновано у 1967 році.*
- Асиміляція** – *процес, у ході якого етнічна, расова, соціальна, конфесійна чи інша меншість приймає цінності, норми поведінки, культуру більшості.*

- Африкаанс або бурська мова** – офіційна мова (разом з англійською) у Південно-Африканській Республіці і Намібії. В основному нею розмовляють нащадки голландських колоністів і колоністів інших національностей 17 ст.
- Африканери або бури** – біле населення Південно-Африканської Республіки та Намібії, які є нащадками голландських, бельгійських, французьких і німецьких колоністів у цих країнах.
- Аятолла** – («Знамення Аллаха») – почесне звання шиїтських богословів (муджтахидов), які мають право самостійно виносити рішення з питань ісламського права. Більшість аятолл проживають в Ірані, Іраку та Лівані.
- БААС (Партія арабського соціалістичного відродження)** – політична партія соціалістичного спрямування арабського відродження, парламентська партія у різні часи в Іраку, Лівані та Сирії.
- Баасизм** – арабська націоналістична ідеологія, що ставить за мету створення і розвиток об'єднаної арабської держави під керівництвом партії-авангарда і прогресивного революційного уряду.
- Багдадський Пакт (з 1959 р. – Організація центрального договору або СЕНТО)** – воєнно-політичний блок, створений в 1955 р. за ініціативою США і Великої Британії у складі Іраку, Ірану, Туреччини, Пакистану та Великої Британії. Проіснував до 1979 р.
- Бантустан («гомленд», батьківщина)** – назва, що існувала до 1978 р. для квазідержавних утворень чорного населення в ПАР та Намібії, створених у 1960-х рр. за племінною ознакою.
- «Біла революція»** – назва програми ліберальних реформ в Ірані, що проводилися у 60-х – 70-х рр. ХХ ст. шахом Пахлеві Мохаммедом Резою з метою модернізації країни.
- «Брати-мусульмани»** – міжнародна релігійно-політична асоціація, заснована 11 квітня 1929 р. з невеликої групи, яку 1928 р. створив Гасан аль-Банна в Ісмаїлії (Єгипет). Асоціація закликала до об'єднання всіх мусульман у боротьбі проти імперської системи Заходу; домагалася відновлення халіфату, життя в якому регулювалося б

положеннями Корану. В політичній діяльності, лідери «Братів-мусульман» спирались на ідеї соціальної справедливості та боротьби за національне визволення. Філії «Братів-мусульман» є в Сирії, Іраку, Йорданії, Лівані, Судані.

- Ваххабізм** – одна з течій сунітського ісламу, прихильники якого виступають за повернення ісламу до джерел шляхом відмови від релігійних нововведень і культів, за соціальну гармонію, єдність усіх мусульман і за суворе дотримання морально-етичних принципів учення. Є державною релігією в Саудівській Аравії.
- «Вафд»** – найбільша і найвпливовіша політична організація Єгипту 1918-1953 рр., створена політичними колами, що відстоювали ідею повного державного суверенітету Єгипту.
- Великий аятолла** – шиїтський релігійний титул. Його носять шиїтські улеми, які досягли великих висот в ісламському праві і методології, і мають право видавати фетви (шаріатські висновки з тих чи інших питань). Титул «великого аятолли» носили, зокрема Рухолла Мусаві Хомейні та Алі Хаменеї.
- Вестернізація** – процес переходу особи, групи осіб чи суспільства в цілому від власної традиційної системи цінностей до системи цінностей Західної цивілізації, які базуються на верховенстві закону, домінуванні індивідуального над колективним, перевазі приватної власності над общинною та прав людини над її обов'язками.
- В'єтконг** – військово-політична організація в Південному В'єтнамі у 1960-1977 рр., що була однією з воюючих сторін у В'єтнамській війні.
- «В'єтнамізація»** – політика, спрямована на перенесення основної відповідальності за ведення бойових дій з іноземних збройних сил на місцеві.
- «Війна за воду»** – конфлікт між Ізраїлем та сусідніми арабськими країнами за контроль над водними ресурсами в басейні р. Йордан.
- Війна на виснаження** – це військова стратегія, за якою одна із воюючих сторін намагається здобути перемогу у війні шляхом

	<i>виснажування ворога, доводячи його до цілковитого занепаду через постійні втрати як в особовому складі, так і у військових матеріалах (військова техніка, боєприпаси, провіант тощо). Прикладом війни на виснаження є протистояння Ізраїлю та Єгипту в 1967-1970 рр.</i>
Геноцид	– <i>дії, метою яких є повне або часткове знищення якої-небудь національної, етнічної, расової або релігійної групи.</i>
Гоміндан (буквально- національна партія)	– <i>народно-демократична партія Китаю, заснована у 1912 р.</i>
Громадянська війна	– <i>організована війна за державну владу між соціальними групами і політичними силами всередині країни.</i>
Гуамська доктрина (Доктрина Ніксона)	– <i>згідно неї, США гарантували своїм союзникам значну економічну і військову допомогу в разі необхідності відбиття комуністичної агресії, однак відмовлялися від направлення свого військового контингенту.</i>
Дайцзуни	– <i>китайські мілітаристи (губернатори), які правили цілими провінціями на півночі Китаю в першій третині ХХ ст.</i>
Декларація	– <i>політична заява від імені держави, уряду, партії, організації; проголошення основних принципів.</i>
Деісламізація	– <i>процес послаблення впливу ісламу в державі. До прикладу, деісламістські по суті реформи М. Кемаля в Туреччині та Аманнулі-хана в Афганістані.</i>
Демократія	– <i>форма політичної організації суспільства, заснована на визнанні народу джерелом влади, його права брати участь у вирішенні державних справ у поєднанні із широким колом громадянських прав і свобод.</i>
Джихад	– <i>це боротьба зі своїми пристрастями, усунення соціальної нерівності, постійне зусилля у справі розповсюдження ісламу, і, нарешті, ведення війни з агресором в ім'я Аллаха.</i>
Домініон	– <i>самоврядна колонія.</i>

- «Дорожня карта»** – *почерговий план з чітко визначеними цілями і термінами, який би дозволив досягти миру між Ізраїлем та Палестиною впродовж двох років шляхом перетворення Палестинської автономії на самостійну державу і одночасного виконання умови повного визнання Ізраїлю з боку арабських країн.*
- Експансія** – *поширення, розповсюдження сфери впливу, панування в різноманітних галузях, у тому числі за допомогою дипломатичного тиску й озброєного вторгнення.*
- Екстремізм** – *прихильність крайнім поглядам і, особливо, методам, діям, заходам у політиці. Серед таких методів можна відзначити провокацію заворушень, громадянську непокору, терористичні акції, методи партизанської війни. Найбільш радикально налаштовані екстремісти часто заперечують у принципі будь-які компроміси, переговори, угоди.*
- Ембарго** – *торгівельно-економічні обмеження.*
- «Зелена лінія»** – *демаркаційна лінія, встановлена 23 березня 1949 р. за умовами перемир'я 1949 р. між Ізраїлем та його сусідами – Єгиптом, Йорданією, Ліваном і Сирією після Арабо-ізраїльської війни 1948-1949 рр.*
- Ідеологія (від «ідеал»)** – *система ідей і поглядів (політичних, правових, філософських, моральних, релігійних, естетичних і ін.), що виражає політичні інтереси, ідеали певної соціальної групи; суспільну свідомість.*
- Ізоляціонізм** – *політична течія і напрям зовнішньої політики, що передбачає захист національних інтересів країни без укладання стійких міждержавних союзів і уникнення участі у міжнародних справах.*
- «Інката»** – *південноафриканська права політична партія, що представляє в основному етнічних зулу. Заснована зулуським племінним вождем Мангосуту Бутелезі. Займає консервативні, націонал-популістські та антикомуністичні позиції. Відстоює етнорегіональні інтереси зулу. Активно застосовувала силові методи в конфронтації з АНК. Знаходиться в опозиції уряду АНК.*
- Інтервенція** – *насильне втручання однієї держави у внутрішні справи*

іншої держави або її взаємовідносини з третіми державами (розрізняють збройну, політичну, дипломатичну).

- Інтифада** – назва масштабного повстання палестинського населення, або палестинських націоналістичних сил на арабських територіях, що окупував Ізраїль. Виділяють великі Першу та Другу інтифади, а також низку дрібніших («Інтифада ножів» та ін.).
- Іредентизм** – рух за анексію територій іншої держави на підставі етнічної належності та/або попереднього володіння.
- Ісламська держава (ІД)** – (до 2014 р. – Ісламська держава Іраку та Леванту) – невизнана мусульманська держава (халіфат з 29 червня 2014) і міжнародна терористична, мілітаристська група напрямку салафітський джихадизм. Починаючи щонайменше з 2004 р., провідною метою групи було заснування Ісламської Суннітської держави.
- Камікадзе** – льотчик-смертник японської армії в період Другої світової війни.
- Кібу́ц** – самостійна соціальна й економічна структура в Ізраїлі, де знаряддя й засоби виробництва належать усьому колективові, а рішення приймають загальні збори всіх його членів. Традиційно базуються на сільському господарстві.
- Коаліція** – об'єднання на добровільних засадах для досягнення загальної мети; політичний або військовий союз держав для спільних дій на міжнародній арені.
- Колонія** – країна, область або територія, що знаходиться під політичною або економічною владою іноземної держави, позбавлена якої б то ні було самостійності.
- Конфедерація** – одна із форм державного устрою, союз незалежних держав, які об'єднуються з метою координації своєї діяльності з деяких питань.
- Концесія** – договір про передачу природних багатств, підприємств, інших господарських об'єктів, що належать державі чи територіальній громаді, в тимчасову експлуатацію іншим державам, іноземним фірмам, приватним особам.

Корпус Вартових Ісламської Революції (КВІР)	– <i>елітне іранське військово-політичне формування, створене в 1979 р. з воєнізованих загонів ісламських революційних комітетів, прихильників лідера іранських шиїтів великого аятолли Хомейні.</i>
Курдська проблема	– <i>політичний конфлікт між курдами, що прагнуть до створення власної держави (Курдистану) та урядами Туреччини, Сирії, Іраку й Ірану, на прикордонних територіях яких проживає більшість курдського населення.</i>
Ліга арабських держав (ЛАД)	– <i>регіональна міжнародна організація арабських держав Південно-Західної Азії, Північної і Північно-Східної Африки. Створена у Каїрі 22 березня 1945 р. Єгиптом, Сирією, Іраком, Ліваном, Трансйорданією, Саудівською Аравією. Станом на 2016 р. нараховує 22 країни-члени.</i>
МАГАТЕ або Міжнародна агенція з атомної енергії	– <i>провідний світовий міжнародний урядовий форум науково-технічної співпраці в області мирного використання ядерної технології. Засновано в 1957 р.</i>
Мандат	– <i>у міжнародному праві документ, що засвідчує особливий вид залежності держави від інших держав або від міжнародних організацій.</i>
Метрополія	– <i>держава, що має колонії.</i>
Мілітаризм	– <i>нарощування військово-економічної могутності головним чином із метою підготовки загарбницьких війн, а також придушення опору в середині країни.</i>
Миротворчий контингент ООН	– <i>військові контингенти країн — членів ООН, виділені за Статутом ООН з метою запобігання або ліквідації загрози миру та безпеки шляхом спільних примусових дій, якщо заходи економічного і політичного характеру виявляться або виявилися недостатніми.</i>
Моджахед	– <i>учасник джихаду, буквально «той, що докладає зусилля», «борець».</i>
Моссад	– <i>політична розвідка Ізраїлю, що за своїм призначенням та функціями є аналогом американського Центрального Розвідувального Управління, збирає та аналізує розвідувальну інформацію, а також проводить таємні</i>

спеціальні операції за межами країни.

- Мухаджирство** – *масове і цілеспрямоване переселення мусульман в мусульманську країну з немусульманських країн, де вони є меншістю чи найчастіше стають нею в результаті військових дій і не бажають миритися з положенням релігійної меншини.*
- Нафтове ембарго або Перша енергетична криза** – *рішення від 17 жовтня 1973 р. ОАПЕК, до складу якої входили всі арабські країни-члени ОПЕК, а також Єгипет і Сирія, оголошене в ході Жовтневої війни, що вона не буде поставляти нафту країнам, що підтримали Ізраїль у цьому конфлікті. Це стосувалось передусім США та їхніх союзників у Західній Європі. Впродовж наступного року ціна на нафту збільшилась із трьох до дванадцяти доларів за барель. Політичне становище, що склалось, посилює залежність Ізраїлю від США й розкрило істинні масштаби залежності розвинених країн від ціни на нафту.*
- Нафтодолари** – *валютний еквівалент (в доларах США) доходів членів ОПЕК та інших нафтовидобувних країн від експорту нафти. Використовуються на міжнародному ринку позичкового капіталу.*
- Націоналізація** – *вилучення з приватної власності осіб у власність держави землі, промислових і транспортних підприємств або цілих галузей народного господарства. Політика переведення промисловості і сфери послуг країни в суспільну власність.*
- Націоналізм** – *психологія, ідеологія і політика в національному питанні, що засновується на визнанні пріоритету національного фактора в суспільному розвитку.*
- Національне питання** – *сукупність політичних, економічних, правових, ідеологічних та інших проблем, що виникають у процесі міжнаціонального спілкування всередині країни.*
- ОАПЕК** – *Організація арабських країн-експортерів нафти.*
- Організація Ісламської співпраці** – *міжнародна організація ісламських країн (до 2011 р. організація Ісламська конференція). Заснована в 1969 р. на конференції голів мусульманських держав у Рабаті з метою забезпечення ісламської солідарності в соціальній, економічній і політичній сферах, боротьби*

проти колоніалізму, неокolonіалізму і расизму та підтримки Організації визволення Палестини.

**ОПЕК або
Організація країн-
експортерів нафти**

- *картель, створений нафтовидобувними державами для стабілізації цін на нафту. Членами даної організації є країни, чия економіка залежить від прибутків від експорту нафти. Засновано в 1960 р.*

**Палестинська
національна
адміністрація
(ПНА)**

- *назва керівних органів, створених для врядування територіями Сектора Гази і частиною територій Західного берега ріки Йордан. Палестинська національна адміністрація була створена в 1994 р. відповідно до базових угод між Ізраїлем та Організацією визволення Палестини.*

Панарабізм

- *рух за об'єднання народів і країн арабського світу, від Атлантичного океану до Аравійського моря. Рух тісно пов'язаний з арабським націоналізмом, за яким араби складають єдину націю. На відміну від панісламізму, панарабізм є світським і націоналістичним.*

Панафриканізм

- *ідейно-політичний рух, спочатку з метою об'єднання африканців для боротьби проти расового гноблення; з 1950-х років — рух за визволення всіх народів Африки, згуртування визвольних сил у боротьбі з колоніалізмом і расизмом.*

Панісламізм

- *релігійно-політична доктрина, течія, що проповідує об'єднання в одній державі всіх народів, що сповідають іслам. В основі панісламізму лежать уявлення: 1) Про духовну єдність мусульман всього світу незалежно від соціальної, національної чи державної власності; 2) Про необхідність їх політичного об'єднання під владою вищого духовного глави (халіфа).*

Пантюркізм

- *доктрина, яка, сповідує об'єднання всіх тюркомовних народів. Виникла на початку ХХ століття.*

**Прелімінарний
мир**

- *попередня угода між воюючими сторонами, в якій фіксуються основні положення майбутнього мирного договору. Ним передбачаються умови припинення стану війни, можливі територіальні зміни та зміни кордонів, порядок обміну військовополоненими, відшкодування збитків тощо.*

Превентивна війна або Превентивний удар	– початок військових дій, мета яких - нанесення удару випередження для перешкодження очікуваної агресії з боку вірогідного противника. Ініціатор превентивної війни фактично так само є агресором. Її починають, коли військовий конфлікт вважається неминучим і напад противника відбудеться найближчим часом.
Протекторат	– форма залежності, коли одна держава (протектор) бере на себе здійснення зовнішніх зносин іншої держави, захист її території і фактично ставить під свій контроль її внутрішні справи через свого резидента.
Протекціонізм	– державна економічна політика, спрямована на забезпечення переваги своєї промисловості на внутрішньому ринку через захист від іноземної конкуренції системою митної політики, а також заохочення експорту промислових товарів.
Расизм	– сукупність антинаукових концепцій, основу яких складають положення про фізичну і психічну нерівноцінність людських рас, які підрозділяються відповідно до цього на «вищі» (або «повноцінні») та «нищі», над якими перші нібито повинні панувати.
Ратифікація	– затвердження верховним органом державної влади міжнародного договору, який був підписаний уповноваженим представником даної країни.
Революція	– корінна, глибока якісна зміна в розвитку яких-небудь явищ природи, суспільства, пізнання; переворот у якій-небудь сфері.
Резолюція	– документ, що фіксує рішення, постанову. Найчастіше її приймають на зборах, нарадах, з'їздах, конференціях; її вміщують у кінці протоколу або пишуть окремо і додають до нього.
Репарація	– у міжнародному праві вид матеріальної (фінансової) міжнародно-правової відповідальності, яка складається з відшкодування заподіяного збитку від держави, що викликала агресію, державі, котра піддалася нападу.
Республіка	– форма правління, при якій вища державна влада належить обраним на певний термін представницьким органом влади.

- Рух неприєднання** – неформальне міжнародне об'єднання держав, які проголосили основою свого зовнішньополітичного курсу неучасть у воєнно-політичних блоках і угрупованнях та проводять незалежну зовнішню політику.
- САВАК** – міністерство державної безпеки Ірану часів правління шаха Мохаммеда Реза Пахлеві (1957-1979), діяльність якого здебільшого зводилася до розправи над політичною опозицією.
- Салафізм** – сучасний фундаменталістський, ультра-консервативний рух у сунітському ісламі, який посилається на самосвідомість «предків». Послідовники салафізму виступають проти внесення в іслам елементів світського суспільства та інших релігій та філософських рухів, позиціонують себе як проповідники початкового розуміння ісламу, сенсу, який спочатку заклав у Коран Аллах.
- СЕАТО (Організація Договору Південно-Східної Азії або Манільський Пакт)** – військово-політичний блок країн Азійсько-Тихоокеанського регіону, що існував у 1955-1977, і до якого входили Австралія, Велика Британія, США, Нова Зеландія, Пакистан (до 1973 р.), Таїланд (до 1975 р.), Філіппіни, Франція (до 1974 р.).
- Сегрегація** – вид расової або етнічної дискримінації, що полягає у різних формах фактичного або правового відокремлення у рамках одного суспільства певної групи населення з огляду на її расову або етнічну приналежність.
- Секуляризація** – звільнення від церковного впливу в громадській та інтелектуальній діяльності; вилучення чогось із церковного відома і передання його громадському чи суспільному.
- Сепаратизм** – прагнення певних, груп населення чи організацій до відокремлення, відособлення; рух за надання частині держави права автономії чи за її повне відокремлення й створення нової держави.
- Сіонізм** – політичний рух, що виник наприкінці XIX ст. у середовищі східноєвропейських євреїв, а згодом поширився в західноєвропейському і американському єврействі. Основоположні тези: існування в світі «єдиного єврейського народу», його величезна роль у світовій історії тощо.

- «Спис нації»** – збройне крило АНК, створене в 1961 р. для збройної боротьби з режимом апартхейду. Бойові операції припинило 1 квітня 1991 р. в переддень демонтажу режиму апартхейду, в 1994 р. інтегрувалися в Збройні сили ПАР.
- «Стéжка Хо Ши Міна»** – прихована мережа доріг з Північного у Південний В'єтнам через сусідні країни (Лаос та Камбоджа), що забезпечувала підкріплення, озброєння, медикаменти та інші припаси В'єтконгу та регулярним військовим з'єднанням Північно-в'єтнамської армії, що воювали у підпіллі під час В'єтнамської війни.
- Талібан** – радикальний ісламістський рух сунітського напрямку, що зародився у Афганістані серед пуштунів у 1994 р., керував Ісламським Еміратом Афганістан з 1996 до 2001 р. та регіоном Вазиристан на півночі Пакистану з 2004 р.
- Тенноїзм** – офіційний культ імператора в Японії першої половини ХХ ст. Був ідеологічним підґрунтям при підготовці країни до Другої світової війни.
- Тонкінська резолюція** – резолюція ухвалена 7 серпня 1964 р. Конгресом США, що надавала президенту Ліндону Джонсону широкі повноваження у застосуванні військової сили для припинення постійних нападів північно-в'єтнамських загонів на американські війська в Індокитаї.
- Улеми** (множина від **алім** («знавець», «вчений»)) – збірна назва знавців богослов'я, історико-релігійних переказів й етично-правових норм ісламу, як теоретиків, так і практичних діячів в області традиційних форм освіти, судочинства на основі шаріату і виконання обрядів.
- Унітаризм** – форма державного устрою, що не передбачає наявності у складі держави яких-небудь федеративних одиниць (штатів, земель).
- Факіх** – ісламський богослов-законознавець, знавець богословсько-правового комплексу законів.
- ФАТХ** (Рух за національне визволення Палестини) – політична партія Палестинської автономії. Дотримується лівих поглядів, належить до Соціалістичного інтернаціоналу. Засновник – Ясір Арафат.

- Федерація** – одна з форм державного устрою, при котрій декілька державних утворень об'єднуються в одну союзну державу при збереженні власної державної структури і суверенітету.
- Фетва** – богословсько-правовий висновок в ісламі, зроблений для роз'яснення і практичного застосування якогось припису шаріату чи тлумачення якогось казусу з позиції шаріату. Часто фетви є формою реакції мусульманських лідерів різних орієнтацій на події суспільно-політичного і культурного життя, що викликали резонанс в ісламському світі.
- Фідаї** (буквально – особа, що приносить себе в жертву в ім'я віри, ідеї) – термін для позначення членів низки революційних бойових партій, учасників національно-визвольних рухів, терористичних організацій і груп.
- Фундаменталізм** – релігійні напрямки, котрі проголошують та обстоюють незмінність релігійних догматів, наполягають на суворому беззаперечному виконанні всіх традиційних (фундаментальних) настанов. Нині найчастіше вживається для позначення течії в ісламі.
- Хагана** – єврейська сіоністська воєнізована організація в Палестині, що існувала – 1920 по 1948 рр. під час британського мандату. З утворенням єврейської держави стала основою Армії Оборони Ізраїлю.
- Халіфат** – мусульманська теократія, очолювана верховним правителем халіфом, що поєднував військову й духовну владу.
- ХАМАС** – палестинський ісламський рух і політична партія, утворені незабаром після початку Першої палестинської інтифади. Засновник – Ахмед Ясін. З 2007 р. утримує владу у Секторі Гази.
- Хартумська резолюція (1967 р.)** – рішення восьми арабських країн про продовження стану війни з Ізраїлем, припинення арабського нафтового бойкоту, оголошеного під час Шестиденної війни. Відома завдяки третьому пункту, що проголошував принцип «трьох ні»: «ні миру з Ізраїлем, ні визнанню Ізраїлю, ніяких переговорів з Ізраїлем...».

- «Хізбалла»** – ісламське політичне угруповання (члени за віросповіданням шиїти), що виникло у Лівані на початку 80-х рр. XX ст. Створене за підтримки Ірану з метою перетворити Ліван в Ісламську республіку та протистояти Ізраїлю на Близькому Сході.
- Холокост** – загибель значної частини єврейського населення Європи, внаслідок нацистської політики геноциду, фізичного знищення євреїв у 1933-1945 рр.
- Централізація** – політичний процес, на основі якого формується централізація як управлінська політична система з властивими їй вертикальною структурою й субординацією, концентрацією влади в єдиному центрі.
- Червоні кхмери** – популярна назва ліворадикального (комуністичного) руху в Камбоджі, що супроводжувався масовим винищенням населення
- Шаріат** – система мусульманських норм поведінки в житті, законів, а також релігійно-обрядових настанов і правил, що мають силу закону.
- Шахід** – в ісламі це поняття застосовується, як стосовно свідка на суді, так і по відношенню до віруючих, що прийняли мученицьку смерть на війні проти ворогів, борючись в ім'я Аллаха, захищаючи свою віру, батьківщину, честь та сім'ю.

ХРОНОЛОГІЧНА ТАБЛИЦЯ

- Листопад 1917 р.** – проголошення «декларації Бальфура».
- 1919 р.** – перша післявоєнна конференція Всесвітньої сіоністської організації в Лондоні.
- 28 лютого 1919 р.** – прихід до влади Аманулли-хана в Афганістані.
- Травень-серпень 1919 р.** – третя англо-афганська війна.
- 8 серпня 1919 р.** – укладення Равалпіндійського договору між Англією та Афганістаном.
- 1919-1921 рр.** – повстання в Єгипті проти англійських колонізаторів.
- 1919-1928 рр.** – реформи Аманулли-хана в Афганістані.
- Квітень 1920 р.** – конференція в Сан-Ремо з питань надання мандатів країнам-переможцям у Африці.
- 1921 р.** – вступ Афганістану до Ліги Націй.
- 1921 р.** – проголошення королівства Іраку на чолі з еміром Фейсалом.
- 1921 р.** – перші зіткнення між арабами та євреями на Близькому Сході.
- 28 лютого 1921 р.** – укладання угоди між РСФСР та Афганістаном.
- 1921-1926 рр.** – збройна боротьба республіки Риф проти іспанських і французьких колонізаторів.
- 1922-1924 рр.** – підписання та ратифікація англо-іракського договору («Кокса-Абдур-Рахмана»).
- 22 лютого 1922 р.** – проголошення Єгипту незалежною державою.
- Червень 1922 р.** – проголошення «декларації Черчилля».
- 1923 р.** – утворення Африканського Національного Конгресу (АНК).
- 1925-1927 рр.** – національна революція в Китаї.
- 1925-1927 рр.** – антифранцузьке Арабське повстання в Сирії.
- 12 березня 1925 р.** – смерть Сунь Ятсена.
- 30 травня 1925 р.** – демонстрації протесту у Шанхаї, початок революції в Китаї.
- 12 квітня 1926 р.** – військовий переворот Чан Кайші в Китаї.
- 24 травня 1926 р.** – прийняття першої ліванської Конституції.
- Червень 1926 р.** – проголошення Ібн Сауда королем Хіджазу.
- 9 липня 1926 р.** – початок Північного походу з метою об'єднання Китаю і створення демократичної республіки.
- 1927-1930 рр.** – Араратська курдська республіка.
- Серпень-грудень 1927 р.** – етап ар'єргардних боїв у китайській національній революції.
- Лютий 1928 р.** – створення першого національного уряду Китаю.
- 1928 р.** – укладення «угоди Сарвата-Чемберлена».
- Жовтень-грудень 1929 р.** – повстання під проводом Бачаї Сакао в Афганістані.
- 1930 р.** – укладення Англо-Іракського договору про дружбу та союз («Багдадський пакт»).
- 1930 р.** – надання Бірмі статусу окремої колонії.
- 1930 р.** – прийняття «меморандуму Пассфілда».

1930 – 1932 рр. – селянський повстанський рух (під проводом галонів) у Бірмі на чолі з Сая Саном.

9-10 лютого 1930 р. – події Іенбайського повстання у В'єтнамі.

Вересень 1931 р. – напад Японії на Китай, виникнення вогнища війни на Далекому Сході.

1932 р. – утворення Саудівської Аравії.

11 червня 1932 р. – оголошення Сирії республікою при збереженні французького мандату.

Жовтень 1932 р. – проголошення незалежності Іраку, вступ до Ліги Націй.

1934 р. – саудо-єменська війна.

1935-1937 рр. – події італо-ефіопської війни.

25 серпня 1936 р. – підписання англо-єгипетської угоди.

1937 р. – створення Демократичного фронту у В'єтнамі.

7 липня 1937 р. – початок японської агресії у Китаї.

8 липня 1937 р. – утворення Близькосхідної Антанти (Саадабадський пакт).

1938 р. – збройний конфлікт між СРСР і Японією біля озера Хасан.

1938-1939 рр. – рух такинів у Бірмі.

Листопад 1938 р. – декларація уряду Коноє щодо створення «нового порядку» у Східній Азії.

Травень 1939 р. – воєнні дії на р. Халхін-Гол.

Травень 1939 р. – перша редакція «Білої книги».

1 вересня 1939 р. – напад Німеччини на Польщу – початок II Світової війни.

1940-1945 рр. – діяльність в Японії «Асоціації допомоги трону» з метою мобілізації нації навколо монарха в умовах війни.

1941 р. – пронацистський переворот Рашида Алі аль-Гайлані в Іраку.

Січень-травень 1941 р. – події франко-тайської війни.

Квітень 1941 р. – договір про нейтралітет між Японією та СРСР.

Травень 1941 р. – утворення єдиного національно-визвольного фронту В'єтнаму – Ліги незалежності.

23 травня 1941 р. – підписання А. Гітлером директиви №30 «Середній Схід».

2-31 травня 1941 р. – англо-іракська війна.

1-2 червня 1941 р. – єврейський погром в Багдаді («Фархуд»).

7 грудня 1941 р. – напад ВМФ Японії на американську військово-морську базу в Перл-Харборі на Гавайських островах.

4-6 червня 1942 р. – битва біля атолла Мідуей.

Серпень 1942 р. – лютий 1943 рр. – бої за о. Гуадалканал (група Соломонових островів).

Листопад-грудень 1943 р. – Тегеранська конференція.

22 листопада 1943 р. – здобуття Ліваном незалежності.

Лютий-квітень 1944 р. – Сайпанська битва.

4-11 лютого 1945 р. – Кримська (Ялтинська) конференція.

Лютий 1945 р. – укладення «Пакту Куїнсі» про передачу Саудівською Аравією монопольного права на розвідку та видобуток нафти США.

Травень-серпень 1945 р. – революційні події у В'єтнамі («Серпнева революція») та проголошення незалежності країни.

17 липня-2 серпня 1945 р. – Потсдамська конференція.

6, 9 серпня 1945 р. – американське атомне бомбардування японських міст Хіросіма і Нагасакі.

9 серпня 1945 р. – оголошення СРСР війни Японії.

2 вересня 1945 р. – капітуляція Японії, закінчення II Світової війни.

1946 р. – ірано-азербайджанська криза.

1 липня 1946 р. – початок громадянської війни у Китаї.

4 листопада 1946 р. – укладення договору між Китаєм і США «Про дружбу, торгівлю та мореплавство».

20 лютого 1947 р. – оголошення декларації Еттли про терміни перебування англійських військ з Індії.

Липень 1947 р. – перехід у наступ народно-визвольної армії Китаю.

3 липня 1947 р. – прийняття плану Маунтбетена про розділ Індостану.

15 серпня 1947 р. – проголошення незалежності Індії та Пакистану.

1947-1949 рр. – перша індо-пакистанська війна та зародження кашмірської кризи.

1947-1956 р. – Пакистан у статусі домініона.

1948-1954 рр. – перебування при владі в Пакистані Мусульманської Ліги.

1948-1994 рр. – режим апартхейду в ПАР.

30 січня 1948 р. – вбивство М. К. Ганді.

Травень 1948 р. – прихід до влади Націоналістичної партії Д.Ф.Малана в ПАС.

15 травня 1948 р. – утворення держави Ізраїль.

Листопад 1948 р. – захоплення комуністами території Маньчжурії.

Червень 1949 р. – поразка арабських країн у першій війні з Ізраїлем.

1 жовтня 1949 р. – проголошення Китайської Народної Республіки (КНР).

1951 р. – вбивство Ліаката Алі Хана та справа «змови в Равалпінді».

1951-1953 рр. – реформи М. Мосаддика в Ірані.

1954 р. – утворення Організації Манільського договору (СЕАТО).

Липень 1954 р. – Женевські угоди по Індокитаю.

1955 р. – утворення Організації Центрального договору (Багдадський пакт або СЕНТО).

Червень 1955 р. – затвердження «Хартії Свободи» на з'їзді АНК у Кейптауні.

Червень 1956 р. – рішення Г.А. Насера про націоналізацію Суецького каналу.

Жовтень-листопад 1956 р. – участь Ізраїлю в англо-французькій агресії проти Єгипту.

1957 р. – заснування Міжнародного Агенства з Атомної Енергії (МАГАТЕ).

1958 р. – утворення Об'єднаної Арабської Республіки (Єгипет та Сирія).

1959 р. – прийняття «закону про самоуправління банту» в Південній Африці.

1960 р. – виникнення Організації країн-експортерів нафти (ОПЕК).

1960 р. – утворення та початок діяльності Національного фронту визволення Південного В'єтнаму (В'єтконг).

Березень 1960 р. – силовий розгін демонстрації в Шарпевіллі (ПАР). Вихід Південної Африки зі Співдружності націй.

Вересень 1961 р. – засудження Генеральною Асамблеєю ООН режиму апартхейду.

1962 р. – індо-китайська прикордонна війна.

Березень 1962 р. – Евіанські угоди про припинення війни та надання незалежності Алжиру.

1963 р. – прихід до влади у Сирії партії Баас.
1963 р. – утворення першого бантустану Транскей.
1963 р. – арешт Нельсона Мандели.
Січень 1963 р. – референдум про реформи в Ірані.
1964-1967 рр. – «Війни за воду» між Ізраїлем з одного боку та Сирією, Йорданією з іншого.
Січень 1964 р. – утворення Організації Визволення Палестини (ОВП).
Липень 1964 р. – «Тонкінський інцидент».
Лютий 1965 р. – початок масового бомбардування Північного В'єтнаму.
Серпень-вересень 1965 р. – друга індо-пакистанська війна.
1966 р. – формулювання «тихоокеанської доктрини Джонсона».
Січень 1966 р. – укладання Ташкентської декларації між Індією та Пакистаном.
1967-70 рр. – «війна на виснаження» між Єгиптом та Ізраїлем.
1967 р. – Хартумська резолюція арабських країн.
Червень 1967 р. – «Шестиденна війна» на Близькому Сході.
Січень 1968 р. – «Тетський наступ» В'єтконгу.
Березень 1968 р. – бої поблизу Караме (операція «Інферно») на ізраїльсько-йорданському кордоні проти бійців ФАТХ.
1969 р. – впровадження доктрини Ніксона і початок процесу «в'єтнамізації» війни у В'єтнамі.
1969 р. – заснування Організації Ісламська Конференція (в 2011 р. перейменована в Організація Ісламської Співпраці).
Вересень 1970 р. – указ короля Хусейна про вигнання бойовиків ОВП з території Йорданії («Чорний вересень»)
1971 р. – третя індо-пакистанська війна та утворення держави Бангладеш.
1971 р. – встановлення диктатури Хафеза Асада в Сирії.
Березень-вересень 1972 р. – «Великодній наступ» військ ДРВ та В'єтконгу.
Травень-жовтень 1972 р. – повітряна операція «Лайнбекер» у В'єтнамській війні.
1973 р. – Перша енергетична або нафтова криза.
Січень 1973 р. – Паризькі угоди про припинення вогню у В'єтнамі.
Жовтень 1973 р. – війна арабських країн проти Ізраїлю.
1975 р. – засудження ООН ідеї бантустанів.
1975 р. – Алжирські угоди про врегулювання територіальних суперечностей між Іраном та Іраком.
1976 р. – повстання в Соуето та введення в ПАР надзвичайного стану.
Липень 1976 р. – возз'єднання В'єтнаму, проголошення СРВ.
Січень 1978 р. – початок масового антишахського руху в Ірані.
Вересень 1978 р. – Кемп-Девідські угоди.
Лютий 1979 р. – прибуття до Тегерану аятоли Хомейні.
Листопад 1979 р. – захоплення американського посольства в Тегерані.
1979 р. – проголошення Ісламської республіки Іран та прийняття її конституції.
1980-1988 р. – ірано-іракська війна.
Жовтень 1981 р. – вбивство Анвара Садата.
1982 р. – зародження руху «Хізбалла» в Лівані.
1982 р. – Перша Ліванська війна.

1987 р. – початок діяльності руху ХАМАС.

1987 р. – відновлення дипломатичних відносин Єгипту з арабськими країнами.

Грудень 1987 р. – початок Інтифади на Західному березі р. Йордан та в секторі Газа.

Березень 1988 р. – перемога Ро Де У на президентських виборах у Республіці Корея.

1989 р. – обрання керівником Ірану аятоли Алі Хаменеї.

Лютий 1989 р. – курс на ринкову економіку та багатопартійну політичну систему в Алжирі.

Вересень 1989 р. – обрання президентом ПАР Ф. де Клерка.

Січень 1990 р. – проголошення незалежності Намібії.

1990 р. – легалізація АНК та звільнення Нельсона Мандели.

Вересень 1991 р. – вступ Республіки Корея до ООН.

Січень 1992 р. – виступи фундаментелістів в Алжирі, запровадження надзвичайного стану.

Вересень 1993 р. – укладення угоди про „Палестинську автономію».

Травень 1994 р. – обрання Нельсона Мандели президентом ПАР.

Жовтень 1994 р. – укладення мирного договору Ізраїлю та Йорданії.

Листопад 1995 р. – вбивство прем'єр-міністра Ізраїлю Іцхака Рабина.

1996-2001 р. – існування Ісламського Емірату Афганістан підконтрольного руху «Талібан».

Грудень 1997 р. – перемога на президентських виборах у Республіці Корея Кім Де Чжуна.

1998 р. – ядерні випробування Індії та Пакистану.

Листопад 1998 р. – укладення угоди між Ізраїлем і ОВП про розширення «Палестинської автономії».

1999 р. – обрання президентом ПАР Табо Мбекі.

1999 р. – Каргільська війна та прихід до влади в Пакистані Первеза Мушаррафа.

2000 р. – одностороннє виведення ізраїльських військ з Лівану (окупація тривала з 1982 р.)

2000 р. – прихід до влади в Сирії Башара Асада.

Червень 2000 р. – зустріч лідерів КНДР та Республіки Корея у Пхеньяні.

27 вересня 2000 р. – початок Другої інтифади або Інтифади Аль-Акса.

Жовтень 2000 р. – зрив палестино-ізраїльського діалогу, виступи палестинців на Західному березі р. Йордан та в секторі Газа.

Лютий 2001 р. – обрання прем'єр-міністром Ізраїлю Аріеля Шарона.

11 вересня 2001 р. – організація рухом «Аль-Каїда» серії терактів в США.

Березень-травень 2002 р. – проведення операції «Захисна стіна» силами Армії оборони Ізраїлю.

2003 р. – сформульований план врегулювання ізраїльсько-палестинського конфлікту – «дорожня карта».

2004 р. – початок Вазиристанського конфлікту.

Грудень 2004 р. – смерть Я.Арафата.

Січень 2005 р. – обрання Махмуда Аббаса президентом Палестинської автономії.

Серпень-вересень 2005 р. – реалізація плану «Одностороннього розмежування» на території сектору Гази.

Вересень 2005 р. — президентські вибори в Єгипті.

Січень 2006 р. — перемога на виборах до парламенту Палестини партії ХАМАС (Мужність).

14 лютого 2006 р. — проголошення Ісламського Емірату Вазиристан.

Липень-серпень 2006 р. — «Липнева війна» або Друга ліванська війна.

Жовтень 2007 р. — XVII з'їзд КПК.

2009 р. — обрання президентом ПАР Джейкоба Зуму.

2009 – 2021 рр. — прем'єрство Бен'яміна Нетаньягу в Ізраїлі (партія Лікуд).

2010 р. — початок «Арабської весни».

2011 р. — початок громадянської війни в Сирії.

11 лютого 2011 р. — відставка Хосні Мубарака в Єгипті.

Січень 2013 р. — указ Махмуда Аббаса щодо використання в офіційних цілях виключно назву «Держава Палестина».

2013 р. — перші ознаки «Арабської зими».

Червень 2013 – липень 2017 рр. — прем'єр-міністр Пакистану Наваз Шариф (член Пакистанської Мусульманської ліги).

Липень 2013 р. — військовий переворот в Єгипті. Прихід до влади генерала Фатаха Ас-Сісі. Заборона партії «Брати-мусульмани».

29 червня 2014 р. — «Ісламська Держава» проголосила себе всесвітнім халіфатом.

15 липня 2015 р. — укладення Спільного комплексного плану дій стосовно ядерної програми між Іраном та «шісткою» (США, Франція, Великобританія, Німеччина, Китай, Росія).

Вересень 2015 р. — початок «Інтифади ножів».

Лютий 2018 р. — обрання президентом ПАР Матамелу Сиріла Рамафосу (президент Африканського національного конгресу).

серпень 2018 – квітень 2022 рр. — прем'єр-міністр Пакистану Імран Хан (лідер партії Техрік-е-Інсаф).

11 листопада 2021 р. — смерть Фредеріка де Клерка.

Квітень 2022 р. — обрання прем'єр-міністром Пакистану Шахбаза Шарифа (голова Пакистанської Мусульманської ліги).

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Степанков Валерій,
*доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри всесвітньої історії*

Дубінський Володимир,
кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри всесвітньої історії

**НОВІТНЯ ІСТОРІЯ
КРАЇН АЗІЇ ТА АФРИКИ**

*Навчально-методичний посібник
з організації самостійної роботи
для студентів історичного факультету*

Навчальна лабораторія «Дидактика історії» кафедри всесвітньої історії історичного
факультету
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка,
32301, м. Кам'янець-Подільський, вул. Татарська, 14